

Felső Magyar Országi

MINNERVA.

FOLKÓ-ÍRÁS.

1825.

Opto tibi vultum multa et praeclara minantis.

Horatius.

2^{dik} N e g y e d.

APRILISZ, MÁJUSZ, JÚNIUSZ.

A Felső Kir. Magyar Helytartó Tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

ELLINGER ISTVÁN, CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ ÉS ÁROS' BETŪIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

KECSKEMÉT TH. VÁROS
KÖNYVTÁRA

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

SÁNDOR LEOPOLD JÓZSEF
AUSZTRIÁNAK CSÁSZÁRI FŐ-MAGYAR ÉS CSEH ORSZÁGOKNAK
ÖRÖKÖS KIRÁLYI HERCZEGE,
MAGYAR ORSZÁGI NÁDOR-ISPÁN.
SZÜL. MDCLXXII. AUG. 14^d. MEGHALT MDCCXCV. JÚL. 22^d.

Kőre metsz. Trentsensky Bécsben.

KECSKEMÉT TH. VÁROS
KÖNYVTÁRA

SÁNDOR LEOPOLD JÓSEF,

Ausztria' Császári, Fő — Magyar és Cseh-országok' örökös Királyi
Herczege, 's Magyar-országi Nádor-Ispány.

Ostendent nobis hunc tantum fata.

Virg.

Mindenütt és minden időben találkoznak ugyan a' kormány mellett nagy emberek, kik tudták azoknak, kiket igazgattak, szíveiket megnyerni, és kiknek vesztök köz-csapásnak tartaték; de mindég és mindenhol ritka volt és lesz is azon mértéke az igaz fájdalomnak, melly Sándor Leopold Nádorunk' halálakor a' Magyar nemzet' minden rendeit leverte; olly igen tudja t. i. vissza szeretni ez az érzékeny nemzet azokat, kik minden tetteik által értik iránta érzett szeretetöket változhatatlanul bebizonyítani.

Második Leopold Császár' és Királynak, még Toskánai Nagy-herceg léttében Alojzia Spanyol Királyi-hercegnétől, termékeny házassága' 27-ik esztendejében egy fíjat adott az Isten, ki tiz fíjai közzül negyedik vala, és Kis-aszszony hava' 14-ikén 1772-ikben Florencziában szerencsésen születvén, Sándor Leopold Jó'sef nevet nyert a' keresztségben.

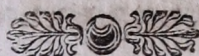
Meg sem álmodta akkor valaki, hogy ez a' Florencziában a' világra jött gyermek, valaha a' Magyarok' gyönyörúsége lészen; úgy hinti-el kényyre az ég malasztainak magvait, 's ott zsengezteti, virágoztatja és gyümölcsözteti azokat, a' hol néki tetszik és a' hol legtöbb szükség van rájuk. —

Szép is, eleven is volt a' csecsemős Herczeg, és az szerint, a' mint teste, lelke és szíve kifejtődött, mind jobban jobban nyújtogató maga felől a' nagy reményeket. Nagy elméje és elevenisége mellett szelid és szorgalmatos, oly könnyen, 's egyszer'smind tartósan szívta-be magába a' szükséges, hasznos és szép ösméreteket, hogy csupán serény előmeneteléből vevék észre mesterei, hogy ötöt tanították.

Ki nem kerülheté II-ik Jó'sef' éles látását fiatal öcsének elevenisége. Látogatóban lévén Florencziában bátyjánál, megtetszett néki a' virgoncz Herczeg, és haladék nélkül egy Magyar huszár Regementtel megajándékozta.

Kedvet talált a' szép ifijúnál a' takarosan pompás öltözet, kevélykedék huszárjaiban; észre vette azonnal hűséggel 's tűzzel vegyített nemesen komoly büszkeségöket, lóra vágyott, és valamint Homérosznál a' Leventa a' vashoz szít, úgy a' fiatal Herczeg csak kardot, csak fegyvert szomjúhozott. De lélek is lévén benne, nem csak vér; közelebből kívánt megösmérkedni vitéz huszárjai' nemzetével, forgatta hát történet-iróinkat; megkezdé tanulni nyelvünket, és látta: hogy eggy ollyan nemzet, melly több mint hét száz esztendő's írott törvényekkel és szabadsággal bír, és mellynek honni nyelve olly hathatós, országát pedig minden természeti javakkal az Isten annyira megáldotta, nem lehet lelketlen, és hogy azt az azzal banni tudók a' kifejlés' igen mágos pólczára vihetik. Igy szerettemeg még jobban nemzetünket a' nagyra termett ifijú, 's rá szánta magát nekünk élni.

*

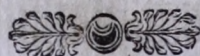

Második József Császár halála után, a' Fejedelmi-herczegnek, a' Magyarok' barátjának atya II-ik Leopold vevé által a' kormány' gyepölőjét. Már akkor Sándor Leopold deli sugár ifjú volt, és 18-ik esztendejét meghaladta. Látván a' bölcs Leopold, mint szereti fija a' Magyar nemzetet, és mint szerettetik nemzetünktől, Nádornak ajálotta, és nem tehetett ennél kedvesebb ajállást a' Magyaroknak. — Az 1790-iki Ország-gyűlésen, Szent András' hava 20-ik napján tehát Sándor fija köz megegygyezéssel és buzgósággal Nádorunkká választatott. Oly szíves örömmel fogadta a' Magyar nemzet, mintha köztte született 's mindég köztte neveltetett volna; a' miért is a' nagy bölcsességű szíves Fejedelem, ezen örök emlékezetű szavakkal, mellyek az akkori Törvény-könyvünkbe is bé vannak iktatva, szóllította-meg mindenek' hallására nagy reménységű fíját: „én, hűségedet irántam, kedves gyermekem, Nádori hivatalod' bétellyesítésétől fogom mérni.“ —

Csak azt foglalta magában e' megszóllítás, a' mit mind az atyai, mind a' fiúi szív, olly igazán és olly szívesen érzett. Nem volt ettől a' szempillantattól fogva hívebb közbenjárója, szorgalmatosabb munkása és igasságosabb bírása nemzetünknek. Nagyok, kicsinyek, hatalmasok, szegények, mind egyenlően érzették, mind a' társasági mind a' társalkodási élet' minden ágazatjaiban és viszonzataiban a' nagy-lelkű Nádor' paizsa' oltalmát. Minden Magyar szívben egyforma szeretetet, egyforma tiszteletet gerjesztett. Egész élete hazánk'nak 's a' munkásságnak vala szánva. Oly változhatatlan renddel serénykedett, nagy, fontos és sokféle tárgyú hivatala' bétöltésében, hogy azt semmiféle multság soha félbe nem szakaszthatá, sőt gyakran nem is követte. Hányszor vagy vadászni menni, vagy kilovagolni akarván, már a' kengyelbe hágott lábát húzta vissza, és újra sietett dolgozó szobájába, író-asztalához, az éppen érkezett új csomó akták' és irományok' felbontása és megvizsgálása végett. Nap-költtével kezdé a' munkát, 's délutáni két óráig szokja vala folytatni. A' takarékos ebéd után, a' Budai vár' hegy-oldalában, kertje' hűs árnyékaiban keresett multságot, estve felé pedig ismét munkához fogott, vagy matematikai mesterségekkel gyönyörködteté magát. —

Különös gondot fordított a' mezei szorgalomra, 's a' mesterségek' és kézi-mívek', a' mennyire Tőle függött virágoztatására a' hazában. Az okos, tudós és szorgalmatos emberek nagy pártfogót leltek benne, a' léhás és víz-eszűek legkissebb támaszt sem; — kivált pedig igasságos és nagy ítéletű bíró vala, 's nagyon értett a' legszövevényesebb perbeli esetek' kigombolygatásához. Gyakran bámúlnak egy még olly fiatal Herczegben e' ritka tulajdonságot, legéltesebb, legtanulttább, leggyakorlottabb törvény-tudóink és bíránk. — Midőn mostani kegyelmes Fejedelmünk a' maga hadi seregei' megszemlélése végett a' Német Al-földre (Niederland) utazván, ő Herczegségét Leopold Nádorunkat Bécsben maga helyébe, Felsőszemes személyét viselni rendelte volna, a' hasonló testvér mindenek' bámultára osztogatá mély belátású meghatározásait, és megemlékeztén hogy csak Képviselő, még megtagadásait is bizonyos bájoló kegyességgel tudta vegyíteni.

Ezen kegyesség ki vala nyomva ábrázatja' minden vonásaiban, és teste' minden mozdulataiban; a' mellett, olly deli és karcsú szép ifjú volt Sándor Leopold, hogy még a' Herczegek között is kitündökle. Eleven nézése és járása senkit sem hagyhatott hidegen — kivált mikor lovagolt, valóságos Magyar-hőst mutata, és lehetetlen vala meg nem állani, Őt' nem bámúlni, és nem nézni utánna, mikor már meghaladta a' vele szembe-jövőt. Még most is látom sebes vágatva, és mindenkor eszembe juttatja Sz. Imrét Sz. István' fíját.

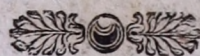
Annyi tulajdonságokat, annyi bájokat csupán csak mutatni méltóztattak nekünk az egek. Ostendent nobis hunc tantum fata.

Mert midőn közel Bécshez a' Lakszenburgi Császári kastélyban, Herczegné testvérjének ünnepére tüzi-játékot készít, 's rakettákat töltöget, véletlenül tüzet ejt-el a' puska-porba, melly felgyulladván, szörnyű lángok és ropogások köz't, mintha a' legveszélyesebb ütközetben forgana, a' századokat érdemlő Herczeget egyik komornyékjával és lokájával együtt, a' testvéri szeretet' foglalatosságai közepette felveti, össze zúzza, és csak amazoknak elébbi halálok után, nagy és tartós' kínok 's fájdalmak között az egész Fels. Cs. Kir. Ház', a' Monarhia', a' Magyar nemzet' legmélyebb és legérzettebb szomorúságára, a' szerencsétlen Királyfit, Nádori hivatalának 5-ik esztendejében, még nem egészen 23-ik esztendőskorában, 1795-ben Sz. Jakab' hava' 12-ik napján Nap-költével, az érdem' és dicsőség' múltó pályájáról az örökké tartó Valóság' fogyhatatlan jutalmaiba és boldogságaiba által szállította.

Sz. Lászlónk' kimultta olta mélyebb gyász nem borította-el hazánkat. Hólt teste felbontatván, bébalzsamoztatott, 's Lakszenburgból Bécsbe által hozódott az udvari kápolnába, itt regimentjének Generálisi uniformisában, világló gyertyákkal és bús katonákkal környül vétetett menyezet alatt a' parádé ágyra kiterített, két oldalról fekete bársony párnákra valának téve a' Királyi-fejedelmi korona, a' Fő-hercegi süveg, az arany gyapjas és Sz. István vitézi rendek' arany-lánczai, Magyar kalpagjával, kardjával, pálczájával és kesztyűjével egyetemben. A' parádé ágy mellett két felől mezítelen fegyverrel strázsák állottak a' Császári Királyi test-őrző nemes seregekből. Iszonyú volt a' tolokodás elhólt tetemei körül, kiki, kivált a' Bécsben lévő, vagy kedvéért felmenő Magyarok közzül, még utólszor akarta látni elhúnt kegyessét, mert közönségesen szerettetett a' Monarhiában, csak-hogy hazánkban, hol jobban ismérték, a' legnagyobb mértékben. Nem látott a' mélyen bús Magyar mást, mint könnybe lábadott szemeket; nem hallott egyebet a' sok harangok' szomorú kongásánál, mintha egész Bécs felett setét fátyol lenne elterítve, 's a' fátyol alatt merő köny cseppek és jajjok zokognának.

Szíve a' Sz. Ágoston Szerzetes papjainak — belső részei pedig a' Sz. István' templomába vitettek, és a' Fő-hercegi kriptába tétettek-le. Estve felé szürkületkor mikor maga már a' Nap' alkonyodása mindeneket gyász színbe borít, kezdődött a' temetés. Az udvari kápolnából az udvari halottas-szekeren, a' Jó'sef és Ispotály' piacczain keresztül a' Kapuczinusok' templomába vitetett. Gróf Szapáry János, az elhunyt'nak Udvari-mestere, hóltá után is kísérte kegyes Urát egész a' kriptáig; előtte mentenek a' Császári Királyi liberális cselédek, mellette pedig égő szövétnekekkel a' test-őrzők és a' nemes udvari gyerkőczék. A' Királyi Testőrző nemes Magyar sereg lóháton, és egy gyalog Csapat zárták-bé a' bús kíséretet. Mindenhol, a' merre a' hólt test elvitetett, katonaság állott két sorban; az úgy nevezett új-piaczon, a' Kapuczinusok' templomá előtt, gyászos parádében, egy gyalog batalion és egy lovas csoport tábori siket muzsikát zengedeztetett. Jó'sef Fő-herceg a' megboldogult'nak kedves testvér öccse, minden udvari tisztekekkel mély gyászban öltözve varták a' halottat. A' Bécsi tituláris Püspök vitte végben a' halotti utolsó tiszteletet, mellynek végződése után a' Császári kriptába vitetvén a' hólt test, őseinek és rokonainak hideg tetemei mellé eltakarított. *)

*) Lásd az 1795-ik esztendőbeli Bécsi Magyar Kurir' II-ik félesztendei 5-ik számát.

Érdemlette ő mind ezen tiszteleteket, de ezek minden hozzá hasonló rangúnak jutnak. A' Magyarok' szíveik rá nézve azt óhajtották, hogy a' Magyar Fő-pap, vagy valamely Püspök tegye-meg az utolsó halotti-szolgálatot körülötte, és csontjai hazánk' földjében nyugodjanak.

Eltűnt örökre szemünk elől a' deli test, de felmaradott a' nagy bú, a' nagy fájdalom és a' nagy virtusok' és vesztés' emlékezete, és ámbátor soha sem fog ez elveszni a' Magyarok' szívében, még is enyhülni kezdett, de csak akkor, mikor az elhóltak testvér öcsce Jó'sef, még abban az esztendőben Magyar-országban Nádori-helytartóvá kinevezteték. Illyen reményt nyújtó balzsamra vala szüksége a' fátom által oly méllyen megsebesített hazának. Jóvá tette é a' fátom csapását, a' jövő kor fogja elbeszéli, mert az élők' beszédje az élők'ről mindég gyanús. —

Hogy pedig nem hízelkedés, nem csapodárság gyászolta és siratta az I. boldogult Sándor Leopoldot, bizonyítják ama több rendbeli talán nem egészen feledékenységet érdemlő darabok, mellyek halála után a' vesztéből vett köz fájdalmat és bút a' jövővel, nyomtatásban közlötték, **) mert valamint csupán a' valódi érzemény teremt jobb dolgozásokot, úgy csak ez hevíti-fel a' jobb költők' szívét, és nyitja-meg énekes ajkaikat. Akármint iparkodják alant csúsz mindenkor a' hízelkedés, és nem tud alacsonyságából felfelé emelkedni, elaltathatja a' vizenyősségre teremtett béka' kuruttyolásával a' lomhát, de szárnyatlan lévén, nem repülhet, bár mennyit szökdécseljen. A' legjelesebb darab az, mellyben Bürkenstok Tanácsos sír-írási formában Latán nyelven Leopold Sándor' életét, mintegy köre véste, és mind a' Herczeg' dicsősségét, mind a' maga ügyességét maradandóvá tevő. Így írta-le ő már az előtt II-ik Fridrik' életét, és mind a' két munka annál

**) Darvas Ferencz, p. o. akkori Helytartói-tanácsos, ki Sándor Leopoldot közelebbről ösmérhette, több nem szerencsétlen versek között ezeket is írta Ő Fő-herczegségére:

Míthogy a' könnyhúllás a' léleknek vére,
Látni volt, hogy a' bú a' lelkekhez ére.

azután így kiált-fel az egekhez:

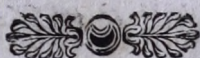
Istenem hazánkat hogy megostoroztad
— — — — —
Mint vált napkeletünk illy hamar estére?!
— — — — —
Egy némely azon rész-földet is átkozta,
Melly azon só' nemét e' világra hozta.
Melly nem várt halála' módját eszközölte,
'S azt, kiben annyi élt, kegyetlen megölte.

Egy más valamivel könnyebb dongájú poéta elkeseredése közt mintegy kétségben esett, haragudván a' fátumra, egygyűgyűségében így szállal-fel:

A' fátum, ha vezérünkel a' kiben minden jószág
Megvolt, még is olly szörnyen bánt, a' többi már bolondság.

Poócs András pedig még akkor is, midőn az új Helytartónak örvendező verseket írt, el nem felejtette Sándor Leopoldot, 's így végzi:

Egy híved, ki szemét Sándorért kisírta,
Örül néked és ezt örömeben írta,

inkább, mind Fridrik mind Sándor Leopold érdemei' valódi tanúbizonysága, mivel Bürkenstok mind a' kettőt nem Berlinben, nem Budán, hanem Bécsben dolgozta. *)

Légyen szabad ez alkalommal nekem is egy Diák alagyámat a' feledékenység' markából kiragadnom, mellyet az I. b. Sándor Leopold' emlékezetére 1795. Pesten írtam ugyan, de a' mellyet a' világnak bár millyen szegletébe múlatnék is, Magyar léttemre, költöttem volna; érzem legalább a' mit kishajtoztam, és így nem verseim, hanem az egész Magyar nemzettel közös érzeményem, 's az Ember', a' kit sirattam, dicsőséges emlékezete tesz ezen bár mi csekély versezetet érdemessé arra, hogy a' most élő és akár személyesen Sándor Leopoldot ismerő, akár az olta született és ezután születendő Magyarok' kedvéért, el ne vesszen.

MANIBUS LEOPOLDI PALATINI 1795.

Hungare! si quando, nunc atras indue vestes,
Nec sicces lacrymas, ore madente tuas.
Ecce Ladislai redierunt funera; sentis
Ut plactus totam personet Hungariam.
Namque ut adhuc viridem, campi spoliator, aristam,
Nonnunquam obtusâ falce secare solet,
Sic juvenis Princeps longo dignissimus aevo,
Vexato aetatis flore ruente cadit.
Dira Leopoldo potuissent parcere fata!
Sed non; crudelis fila recidit anus.
Et quanta ex istis pendebat gloria filis!
Implicita his fuerat prosperitas Patriae.
Nescio quis *δαίμων* nobis male numen amicum,
Invidit laetos absque dolore dies.
Et quia non poterat Francisco Regna tenente,
Aut vi nobis, aut forte nocere dolis.

Jam perimam dixit puerum: quem Natio tota,
Quem Rex, quem merito frater amatus, amat.
Dixerat: et postquam vitiorum frustra venenis,
Aggreditur Juvenis Principis interitum.
Quae ex chartâ ludens crepitacula forte parabat,
Insonsqe implebat pulvere quae pyrio.
Ut scintilla furens Satanas illabatur atrox
Vim, vulnus, lethum — pulvis ab igne rapit.
Dissilit accensus *δαίμων*, praecepsque fragore
Intonat, et quae obstant corpora quassa ferit.
Obstabat Princeps venerandus! corpore, et ore,
Infelix haurit vulnere mille modis,
Et miser in proprio per terram sanguine stratus.
Implorat miseram proh! periturus opem.
Accurrit gemebunda cohors Fratresque Sororque,
Rex, Regina suo pallida juncta choro.

*) Bürkenstok munkájának ez a' czímje:

„Aeternae memoriae ALEXANDRI LEOPOLDI Archid. Austr. Hung. Palatini arduis nati, solertis, strenui, Caesari, Augustae, e regiâ stirpe fratribus, sororibus, firmante in dubiis consilio, suavitate sodalitiî, generosa indole, pectore fraterno gratissimi, de Republica adsiduis ad incrementa studiis ultra amplissimam expectationem promeriti, cari absque gentis discrimine omnibus, maxime Pannonum ordinibus, summis imis. *Talem Themis optima, talem Relligio, talem regno Bellona petebat. Sant.* — Viennae Austriae. Typis Thad. Schmidbaueri 1795.

Egy más Poéta; ezen név alatt: Poëta Hungarus Arcas. J. C. H. alkalmasint Magyar Sarbieviuszunk Hanulik, Bürkenstoknak az egész nemzet' nevében köszönte-meg publico gentis suae nomine a' halhatatlanról készített halhatatlan élet-írását; a' többek között ezekről teszi ötet bizonyossá:

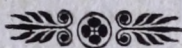
Sed Te erudito conspicuum libro,
Qui nationis delictum breve
Oblivioni demis, ore
Patria non humili loquetur.
Quin flore nexam jam capiti tuo
Donat coronam, voceque consona
Bis, terque percusso recessu
Saecla vovet popularis ardor.

Audisne plausus a populo datos?
Non parva merces vox tibi publica
Possit videri pro labore.
Ad populi, Procerumque Votum
Scripsisse, virtus, famaue maxima est.
Laude hac modestam sume superbiam
Victurus aeternis diebus
Umbra licet tumulo silebis. —

FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI

MINERVA.

Negyedik Füzet.

Aprilisz 1825.

I.

A' Szépről.

A' Szép' szoros meghatározását semmi sem nehezíti jobban, mint ezen kitételnek a' leg-külön-neműbb tárgyakra vitt alkalmaztatása. Szépnek mondjuk a' látás' és hallás' ér-zekeire kellemesen ható külső tárgyakat, szépeknek az írás-mód' némelly jelességeit, szépeknek a' lélek' bizonyos indulatait; sőt néha még a' bellyebb vonúlt tudományok' némelly tárgyait is. Mindennap szép fáról, szép virágról, szép költeményről, szép karakterről hallunk szólni, olykor a' mennyiség' tudománya' valami szép állitmányáról, egy szóval, oly sok 's külön nemű Szépről, hogy felette nehéznek látszik, mind ezen tárgyakban egy azon bélyegre akadni, melly mindnyájával közös, és az ezek által gerjesztett kellemes hatásoknak okozója legyen.

Kérdezd, úgymond Voltaire, a' varas-békától mi a' Szép? mi a' το καλον? gyönyörű sárga hassal puffaszkodó béka párjára mutatand, két gömbölyüleg kidüörödött szemű és laposan széles torkú szerelmesére. Kérdezd Guinea' négerét, ennek a' fekete bőr, a' bédült szemek, a' felül meglapúlt, alant fittos orr leszsz a' Szép. Kérdezd az ördögöt — ez (ha Európai) egy pár szarvat, négy köröm és egy fark mellett fog szépnek állítani. — Kérdezd végre a' Filozofusokat, és hosszasan tekervényes galamátyással felelendenek.

Bár mint szeressem jobban a' varas-békát, a' négert, és még az Európai ördögöt is a' bölcselkedés' galamátyásánál, nem merem mindazáltal bízni a' szerelmesek' rövid feleleteire, a' Szép' ideája' nyomozását. Más, ha hosszabb és szövevényes' b' úton kell hát haladnom.

Kant azt nevezi Szépnek, a' miben, maga a' forma, czél; és így a' mi formája által a' képző tehetséget, az észet, 's az érzést, szabad, harmóniás, játszi, kedves, és gyönyö-
F. M. Or. Minerva 2. Negyed. 1825.

rúséget okozó mozgásba és foglalatosságba hozza, következőleg, a' mi közönségesen és érzetileg, megfogás (Begriff) nélkül tetszik. De Kant új kérdésre ad alkalmatosságot, t. i. mi, 's millyen az a' közönségesen tetsző forma? Egy új kérdést támasztó felelettel, bár mi nagy embertől jöjjön az, nem lehet megelégedni.

Hemsterhuis azt mondja Szépnek, a' mi legrövidebb idő alatt, bennünk legtöbb, akár érzeteket, akár érzeményeket, akár képzeteket, akár ideákat gerjeszt — de ha mind ezek nem tetszők, hanem zavarosok, fárasztók, visszások, fájdalmasak, fogják é a' Szép' érzését okozhatni? — Így Jean Paul' megjegyzése szerint, a' bellyebb vonult filozófiai, vagy mennyiség tudománybeli állítmányok is, mihelyt sokakat azokból rövid idő alatt egy tekintetre ált' pillantunk, szépek lennének. Egyébiránt, még más oknál fogva is, ki nem elégitő ez a' magyarázat. Két képet t. i. két érzetet, két érzeményt, két ideát, nem vagyunk képesek azon egy szempillantásban felfogni. Nagyon határos természetünk, egy azon szempillantásban mindég csak egyre van határozva. Felfogásaink egymást csak követhetik, egynél frissebben, másnál lassabban, akár egy területben, (in uno continuo spatio) akár idő folytában, az az külön egymást követő területekben következni látszassanak. Midőn tehát kívül érzékeinken egy tekintettel magunkban, vagy magunkon kívül több dolgokat egyszerre át érteni látszatunk, 's a' különbözőségeket, és különféleségeket egybe fogó sas látással kérkedünk, nem jelenthetünk ki egyebet ezen kitételrel, mint azt, hogy hol frissebben, hol lassabban látjuk vagy érezzük egymás után felfogásainkat, mellyek mintegy keresztül futnak rajtunk, vagy mi azokon, és hogy ezen átfutásnak éreztet, hátra hagyott nyomai szülik bennünk a' felfogás' egységét, vagy, hogy ezen futva hátra hagyott nyomok' segedelmével teremtik lelkünkben a' felfogások' egységét. Az elmék' különböző sebességétől függne tehát a' Szép' ideája, és a' legcsunyább és legviszszás' b felfogások is szépeknek nevezetethetnének, ha valaki azokat sebes elméjével olly rövid, vagy még rövidebb idő alatt által futná, és a' lélekben hátra hagyott nyomaik szerint, azoknak egészszét felfogná, mint a' legkellemes' b felfogásokat, a' lassúbb elmék. Nem értem, minő hézakos, vagy ugrós gondolatok' soránál fogva leli Jean Paul Hemsterhuis' ideáját a' Szépről ekképp' fejthetendőnek, „a' Szép a' fantázia köre, mivel a' kör, a' leggazdagabb, legegyszerűbb minden figurák közt, és így leginkább felfogható.“ Azomban felel fejtegetésének, a' kör' figuráját már maga magában (nem tudom miért) szépnek állítván, következőleg magyarázandót találván a' magyarázatban. De nem elégséges maga a' fantázia, a' Szép' akár kifejtésére, akár érzésére, akár elő állítására, mert a' mint a' külömben nagyon geniális Jean Paul sok helyütt önn' példájával bizonyítja, nem teremt, fejt, érez, éreztet mindenkor szépet a' leggazdagabb, legtermékenyebb fantázia is.

Burke a' Szépet e' három tulajdonságra építi: *softness*, *smoothness*, *smallness*, a' szelidség, t. i. gyengédesség és piczinségre. Ő szerinte tehát Bebé Szaniszló Lengyel Király törpéje legszebbje vala az embereknek, 's a' kolibri legszebb minden madarak közt a' levegőben.

Home, a' kritika elementomainak szerzője, most nevezett munkájában, egy fejezetet írt a' Szépről, millyet Winkelmann' ítélete szerint, még egy Grön-országi lakos is írhattott volna. A' külömben igen éles látású Angoly, t. i. a' Szépet a' hasznosba helyhezteti,

's Szépnek azt nevezi, a' mi céljának megfelel. Nagyon vissza tetszett Voltairenek ezen idea, mert azt beszéli: miképp' kerülvén valami szomorú-játékkor egy filozofus mellé a' játék-színben, 's ezt a' halgatók' nagyobb részével sírni látván, kérdé tőle, mi Szépet találna e' tragediában? Azt, felele amaz, hogy a' szerző célját elérte. Másnap reggel, a' cél-tkereső, orvosságot veve, melly használt nekie. Meglátogatván tehát ötét dél után Voltaire, így szóllott a' kigyógyúlthoz: ugyan szép lehetett az az orvosság, mellyel élt az Úr, mert megfelelt céljának, vissza-adván az Úrnak előbbeni egészségét. A' cél-nak megfelelő tehát nem elég a' Szép' ideája' kimagyarázására, 's hozzá kell járúlni, ugy-mond Voltaire, a' kedves érzelmet, és csudálkozást gerjesztőnek. De így is újra születik a' fő kérdés, mi nyújt t. i. csudálkozással kevert kellemes érzést?

Látni ezekből, mi nehéz a' Szép' magyarázatja, és mi könnyebb taglalások által a' Szép' ideáját megzavarni, vagy semmivé tenni, mint azt bizonyos határok közzé szorítva felépíteni.

Némellyek különösen csak a' képző-mesterségek, t. i. a' festés', kép-faragás' és építés' míveire akarván a' Szép' ideáját alkalmaztatni, csupán a' mívész ideáljának megfelelőt nevezik szépnek. De a' mívész' ideálja nem mindég, vagy legalább nem mindenben alkalmaztatható a' poétáéra, a' hang'mesterére, sem pedig az erkölcsire, holott ezen utolsó legközségesebben tetsző, 's az emberek' többségénél leginkább éleszti-fel azon érzést, melly kedves érzelemmel párosított bámúlást gerjeszt. Mert valóban nem találja é a' legfeketébb Szerecsen, valamint a' legfejébb Európai ember szépnek, akár Codrus akár Regulus önn' személlye' feláldozását? Alkalmaztassuk már most erre a' két felséges áldozatra a' Szép' művészi magyarázatját. Azért tetszenek é ezen hősi cselekedetek, mert megfelelnek az erkölcsiségről bennünk formált ideálnak? Aligha; mert szépek, de nem a' legszebbek, az az: még szebbek is találkozhatnának, az erkölcsi ideál pedig (mert nem a' formában is áll) ha nem valami habozó és bizonytalan, vagy önkéntes idea, nem lehet a' magá nemében kisebb vagy nagyobb tökéletességű, 's így az, a' mi annak egészen meg nem felel, hanem csak közelít hozzá, még egy kedvetlen érzést is okozna lelkünkben, melly az ideál és való, vagy valósúlt cselekedet köz't fenn álló különbözéséből származnék; 's osztán olyan emberek is csudálják e' nemes cselekedeteket, kik gonoszok, megromlottak, 's az erkölcsiség' semmi, még homályos ideálját sem (annál kevés'bé a' valóságost) tartják akár eszökben, akár szivökben.

Már a' mi a' művészi Szép' érzését egyáltalában közelebből illeti, a' természet és a' bele-teremtett ember úgy vannak alkotva, hogy mind az, a' mi a' természetben viszszonzatban áll (in relatione positum est) az ember' akár belső, akár külső érzékeivel, bár mi egymástól különböző nemű legyen is mind egyik emberi érzék' alkotása, az emberi lélektől felfogattathassék. Ámbár tehát ezen felfoghatás, ezen érezhetőség' okát nem tudjuk, sem pedig azon viszzonzatok' okát, mellyek a' külső és belső érzékek, és az érzett dolgok köz't, az érezhetőségnél fogva felállnak, annyi még is bizonyos, hogy megfoghatatlan volna ez a' megfoghatóság, ez az érezhetőség, ha azt okatlannak feltehetnők; lehetetlen tehát azt még gondolhatni is annak, és mivel külső 's belső érzékeink' segedelmével, az érzés, emlékezet, képzés és gondolkozás tehetségeinek erejük által nem csak a' lelken kívül eső októl jövő, és így valódi tárgyakat felfogni és megtartani, hanem ezen tár-

gyaknak érzékeinkre nem hatásokkor is, hasonlókat, mint valamely tükörben a' léleknek mutatni képesek vagyunk; és így lelkünk a' valódi tárgyat, a' hasonló képzelte tárgytól képes magán kívül megkülönböztetni, nem csak még szorosabban az következik, hogy kell lenni kívülünk valódi tárgyaknak, hanem az is, hogy az érzés, az emlékezet, a' képzés és a' gondolkodás, nem csak a' természetet, hanem annak titkait is mímeli, hogy tehát hihetőleg az Istentől teremtett természet is, a' valódi tárgyakat bizonyos, szintűgy az Istentől származó ideák szerint alkotta, és csak ezeknek segédelmével mutathatja úgy azokat, de véghetetlenül sokfélebb, különmeműebb 's érezhetőbb valóságokban, az Istennek; valamint a' véghetetlenül kevesebb és határozottabb, és egynehány különmemű emberi érzékeink szerint érzett 's érezhetőbb valódi tárgyaknak hasonló képeiket, mutatja az emberi érzés, emlékezet, képzelő és gondolkodó tehetség, a' kevés időre a' testbe szorult emberi léleknek. Csak így tudom én magamnak, a' mostani időkben is megint felelevenített, nagy de egy kevésbé homályos gondolatját Plátónak, valamennyire megfejtetni. —

Így lévén valamennyire magyarázható a' tárgyak' elő tünete (Erscheinung) az emberi lélek előtt, az ember külön érzékeinek természete szerint; ha ezen magos és fellengős gondolatokról közelebb szállunk-le a' tapasztalásokhoz, azt vesszük észre, hogy a' természetben, sok, mind kedves, mind kedvetlen hatások érdeklük külső érzékeinket, és belső érzéseinket.

Ha valamely derült napon, nap-szálatkor, a' tiszta kékellő ég alatt, boldog vidéken sétálni megyek, a' külön-külön nemű tájak, zöldelletek, gyepek, gallyas fa-csoportok, csemeték, hantok, virágok, kinézetek, meglepettetések, patak-csergések, világosságok és árnyékok, a' madarak' zengedezése, a' fényes szálló bogarak' dongása, a' fűvet sarlózó lyánkák' éneklése, egynehány csendes kunyhók, egy meszszeről fénylő fehér torony, a' hegyek, völgyek, bérczek, a' sziklák, a' juh-nyájak; egy szóval a' külön-különféle színek és formák, a' szél' suhogása a' fák köz't, valamely a' hegyről lejövő csorda kolompjának kongása, a' nyílt rózsák és liliomok' illatja, egynehány piros édes cseresznye' kóstolása 's a' t. ezer meg ezer gyönyörűséges érzeteket gerjesztenek bennem, nem tudom miért, de gyönyörűséget érzek, azomban rám reppen egyszerre egy nagy darázs, és még minekelőtte védelmezhettem magamat, zúgva megcsíp, oda van legott minden gyönyörűségem, a' fullánk' helye dagadni, veresedni kezd, és fájdalmat érzek. Kedvesek valának előbbeni érzeteim, de ez az utolsó szenvedelmes. Csunyát érzettem é utóljára, és Szépet fájdalomam előtt?

Valamint akármely egyes hangot, általán fogva vévén, nem lehet Szépnek mondani, úgy semmi egyes színt sem, általán fogva; és ha valaki Szépnek mondja: azt csak azért mondja, mert ez az egyes hang, ez az egyes szín, akár különösen az ő érzékeinek természete, akár az ideák' társasítása' törvényei szerint, vagy általán fogva, vagy akkor, 's ekkor, és ezen esetben, 's éppen rája, elevenebb hatást gyakorol, mint más valami egyes hang, más valami egyes szín. Minden külön felfogott egyes vagy szín, vagy hang, vagy forma tehát, mellyet a' képzelődés tovább vagy nem osztályozhat, vagy valami más, akár egyes, akár többes egyé for't érzettel, vagy érzésekkel osztályozatlan öszsze nem fog, sem nem szép; sem nem csúnya, és csak annyiban kedves vagy kedvetlen, a' mennyiben az érző te-

hetséget foglalatoskodtatja, és így érezteti velünk lételünket. Mennyivel jobban érezteti a' nélkül, hogy elfáraszson, eltompítson, organomainkat sértse, vagy tetemes fájdalmat okozzon, annál kedvesebb. Ez az oka, hogy még a' kedvetlen érzetek is, mindig kedvesebbek előttünk, mint semmi érzetek, vagy a' nagyon gyengék. Azért olly boldogtalanok a' legnagyobb szerencsében is, azok, kiknek érzékeik eltompúltak, és kevesebb intensiva, az az: vergődött boldogsággal bírnak az érzékenytelen emberek, mint az érzékenyek. Világos hát, hogy eleven érzetek nélkül nem lehet kedves érzés, — voltak hát sok kedves érzeteim előbbeni sétálásomkor, és az utolsó kedvetlen volt. —

De mi kívántatik hát meg, hogy valamelly érzés eleven legyen? ha annak, ki azt érzi, érzékei nincsenek akár már magától a' természettől, akár a' sok mértékletlen izgatásoktól eltompúlva?

Hogy ezen kérdésre megfelelhessenek, valamivel fellyebbről kell, le, mélyebb értekezésekbe bocsátkoznom.

Az a' mi az érzést okozza, vagy közvetlen hat külső érzékeinkre, mint p. o. a' testi ízlés, a' tappintás és a' szaglás' érdeklései hatnak, vagy nem közvetlen, — a' testi ízlés-kor t. i. az a' mit számba veszek, közvetlen éri ínyemet, a' szaglásban, a' virágok' kiillatozásai közvetlen érik orromat, a' tapintásban a' test közvetlen éri a' testet, a' hangok ellenben a' levegőt tolják és rázzák elébb, és csak a' tolt' és rázott levegőt érzi közvetlen a' fülem, melly így a' hangokat a' képzelődés minden segedelme nélkül bocsátja belső érzékeimre — a' nézésben pedig a' nap' ságárai szintúgy tolják és rázzák elébb a' levegőt, és csak ez a' tolt' és rázott levegő, jön alkalmasint a' világitó és festő ságártól át hatva, vagy egyenesen, vagy elébb a' tárgyakra, mellyekre nézek, ütközve, azokról azoknak képével szemembe. A' testi ízlés', a' tappintás', és a' szaglás' érzeteit tehát mintegy külső érzékeimen érzem, és ámbár tudom, hogy külső, engemet megérő tárgyak okozzák azokat, és ámbár megtudom különböztetni, hol kedves, hol kedvetlen érzés mellett, az édest a' keserütől és a' savanyútól, a' simát a' borzastól, a' bűdöst a' jó szagútól; sőt ámbár azt is tudom, vagy legalább gyanítom, hogy a' testi ízlésben, tappintásban és szaglásban minden különböző érzetnek természeti vagy kisebb vagy nagyobb kedvessége vagy kedvetlensége attól függ, mint izgatja, az az: mint éri és mint húzza össze, vagy terpeszti, vagy csiklandja, vagy nem csiklandja a' külső test, vagy testecske közvetlen külső testi érzékemet, még se tudnám semmi módon, kívül az érzékeken, ezen érzeteket képzelődésemben úgy festeni, mint p. o. egy élő-fát gallyainak formájával és zöld színével még akkor is tudok, mikor távol van tőlem az a' fa, 's azt nem látom. A' hangok által felrijasztott belső érzeteimet ellenben feleleveníthetem, akár a' kóták' segedelmével, akár csupa emlékezetből a' tetsző áriának újra eléneklése mellett, de ugyan ki tudja csupán a' belső érzés', vagy jegyek, 's jelek által, vagy az emlékezet és képzelődés, vagy a' gondolkozás' tehetségével magában és mintegy kívül külső érzékein, feleleveníteni és felébreszteni a' testi ízlés', a' szaglás', és a' tappintás' azon érzeteit, mellyeket az előtt érezt, és most, mikor felakarja azokat ébreszteni, nem érez. Próbálja csak valaki, a' p. o. tegnap szagolt, de ma, az órrától távol lévő rózsza illatját kívül érzékein, magának képzelni, és ezt a' szagot képzelő-tehetségében feleleveníteni?

Ezek, mellyeket úgy hiszem, minden ember' tapasztalása helyben fog hagyni, — így lévén, nem fog talán senki kételkedni, hogy caeteris paribus, a' mint mondják: a' testi ízlés, az az: az íny', a' szaglás', és tappintás' érzetei, mint egyenesen és legközelebről, legszorosabban az érzékekhez tapadók, a' legelevenebbek. De bár mi elevenek 's így kedvesek légyenek, mivel közvetlen érzetek, és így azokat kívül a' külső érzékeken, képzelődésünk önn' magában, sem nem elevenítheti-fel, sem pedig egyenesen látható vagy halható osztatlan érzetekbe fel nem foghatja, a' Szép érzésének tárgyai nem lehetnek. Látjuk is, hogy a' három megemlített érzékeink, közvetlen érzetei, legnagyobb közösülésben vannak, az úgy nevezett testi természeti ösztönökkel, (cum instinctibus physicis.) A' hangok inkább érdemlik a' belső érzést, mint a' képzést, mellyre csak közbe vetve hatnak, vagy a' képzés csak közbe vetve rájuk, és így a' hangok' érzete a' dolog' természetéből, eleven ugyan, de mivel a' képzéssel kevésbé szoros össze köttetésben vagyon, 's a' műsíkában a' belső érzet közvetlen nem képeket, hanem hangokat teremt, 's a' belső érzetet nem képek, hanem hangok gerjesztik a' muzsíkában, a' Szépnek egyik fajja, az érdeklő, t. i. kifejthető ugyan, de a' Nem, t. i. az a' mi Szépnek nevezetik, csupán a' belső érzésből és a' hangokból ki nem magyarázható. A' látás' érzékei által nyert közben vetett érzetek tehát, bár ezek is természetök szerint ugyan elevenek, de még is kevésbé elevenek az említettekénél, azomban válhatnak elevenebbekké, sőt legelevenebbekké, és legjobban is megfejthetik a' Szép' természetét.

Minden a' mi Szép, érdeklő lévén, de nem megfordítva, bár mi eleven legyen valamelly érzet, és bár mi kedves érzést okozzon elevenisége, ezen eleven kedves érzés nem lesz' még azért a' Szépnek érzése, ha abban az idea, az az valamelly gondolat tünetté 's érzetté nem válik, az az: ha több külön eleven érzetek egy köz kép vagy gondolat' segedelmével egy egész érzetté nem válnak. Azt kell hát megmagyarázni, mint válhatnak több külön és külön eleveniségű érzetek, egy egyes Szépet éreztető eleven érzetté.

Minden érzetek még nem képek, hogy tehát képpé válják az érzet, vagy a' kép érzetté, több külön akár képnek, akár érzetnek, kell egy képbe, egy érzésbe egyesülni, és pedig úgy hogy a' lélek kívül érzékeinken, ezt a' képet vagy érzetet, mint valami lehetséges egységet érezhesse vel in naturâ, et effective, vagy a' képző-tehetség' segedelmével.

Minden akár külső akár belső érzet olyan, mellyet a' képző-tehetség vagy osztályozhat, vagy osztályoz, vagy olyan, mellyet vagy nem osztályozhat, vagy nem osztályoz; a' zöld-szint p. o. valamint a' többi színeket is, a' képző-tehetség nem osztályozhatja, ámbár mikor több össze tett színek egygé válnak, az az: egy új színné, a' gondolat által lehessen ugyan, de nem a' képző-tehetséggel, az össze tett színben magában külön választani azon színeket, mellyekből azon össze tett szín áll. A' formákban szintúgy, a' kört, mint kör formát nem osztályozhatja a' képzelő-tehetség, ámbár a' gondolat magában a' körben szélyel szedheti a' kört merő ívekre, és karéjokra, mikor tehát több külön illyes, a' képző-tehetség által vagy osztályozhatatlan, vagy osztatlan akár képzetek, akár érzetek, valamelly belső erő 's gerjedelem, akár külső akár belső képpen eredő ingerlésére, valamelly azokat egybe fogó köz-gondolat' vagy kép' segedelmével, a' képző-tehetség által úgy össze tétetnek, és szerkeztetnek, hogy már össze téve egy osztályozható ugyan, de nem osztályozott egyes

éretté váljanak, az az: hogy a' lélek minden egyes érzetben, vagy képben, az össze fogó élesztő köz-gondolatot vagy képet fáradság nélkül felfoghassa, valamint minden ilyen egyes érzetet, szintúgy fáradság nélkül a' köz-gondolatra vagy képre vissza vihesse, akkor a' közbe-vetett tulajdonságú érzetek is olly hatókká és elevenekké válhatnak az illetén össze szerkeztetés által, hogy az a' gyönyörűséges érzés, melly az által támad és a' mellyet én a' Szép' érzésének nevezek, mint abban, ki ennek a' szerkeztetésnek alkotója, mind pedig abban, kivel annak alkotója azt érezteti, ollyas valami isteni, a' minek párja nincs az emberi természetben, mivel az csupán az érző, emlékező, gondolkozó és képzelő-tehetségnek harmoniájából támadhat az emberben, és így benne mind az Isteninek, mind az emberinek egyszer'smind diadalma.

A' Szép' érzése tehát lehetetlen valamelly belső erő' gerjedelme és mozgása nélkül, 's ez az erő megvan mind a' természetben, mind az emberben, — lehetetlen több külön-külön, csupán csak a' belső érzés, vagy a' képző-tehetség által osztathatatlanul vagy osztatlanul felfoghatandó és felfogott eleven, az érzékeket, 's a' belső érzést nem sértő, nem tompító érzet nélkül; lehetetlen több ilyen érzetekkel származó képeknek és érzeményeknek, eggy ezen képekre és érzeményekre könnyen osztályozható ugyan, de valamelly össze fogó, össze tartó, élesztő köz-gondolat', vagy kép' segedelmével nem osztályozott eggyes vagy képzet', vagy érzet' felfogása nélkül.

Világosabbnak kell lennem. Eggy Etruskai formára, Volaterrai faragott alabastrom vederben, p. o. képezek magamnak eggy igen dűzs friss rózsa-fűzért; a' rózsa' jó szaga, érzete igen kedves; de hozhatja é, kifestheti é képzelődésem önn' magában szagló érzéketől minteggy külön vonva a' nem effective szagolt rózsa' jó illatját, 's egy a' képző-tehetségtől osztathatlan vagy osztatlan képzetbe, úgy valamint a' veder osztathatlan képzetű gyönyörű formáját, és az osztatlan képzetű dűzs friss rózsa-fűzért? gondoljam már most, hogy ezen dűzs friss rózsa-fűzérrel megtelt vedret egy szánakozásra méltó zokogó atya, egynehány nap előtt, élte virágjában elhört 16. esztendő szép leányának koporsójára tette, 's ezt írta alája: „Illyen valál.“

Minden megleszsz ezen példában, a' mi a' Szép' érzésére, elő állítására és éreztetésére megkivántatik. A' szerencsétlen apa belső bús bánatjának gerjedelme, gyönyörű fiatal lányának veszte miatt, a' szomorúság' köz-gondolatját a' veder alá-írásával nyilatkoztatja ki, a' veder fejérségében á' vólt szűz' ártatlansága, a' rózsa-fűzérben pedig, az eltűntnek virágjában léte és sok virágzó bájjai szomorúan láthatók — ennek az alá írt vedernek a' koporsóra helyeztetésével, az életre olly igen érdemes' múltjának osztályozható ugyan, de nem osztályozott eleven képze, minteggy önként, eggyetlen eggy érzetben szomorúan felfoghatandó lészen.

Belső érzés' gerjedelme 's mozgása mellett össze tartó élesztő köz képbe, gondolatba felfogott eleven formák, színek, vagy hangok nélkül tehát, nem lehet sem teremteni tökéletes Szépet, sem azt érzeni, sem éreztetni, csak-hogy a' ki érezteti, a' belső érzéssel kezdi, mikor teremti és érzi, az pedig a' kivel érezteti, minteggy végzi a' belső érzéssel a' Szép' érzését.

Megmutattam a' felül említett példában, mint osztályozható a' Szép' érzése, de úgy é ezen taglalás által, semmit sem nyert, sőt vesztett gyönyörködtető erejéből az osztályozható, de nem osztályozott egészen eleven eggyes érzete?

Magyarázható tehát, mint lehet ugyan azon egy tárgyú 's egy nemű szép-mesterségi mív, hol szebb, hol kevésbé szép. Ez, a' belső érzés' gerjedelme' nemétől, vagy annak nagyobb vagy kisebb körétől; vagy kisebb vagy nagyobb mértékű erejétől függ, és ki fogja merni meghatározni a' belső gerjedelem nemének, akár legnagyobb körét, akár legnagyobb mértékű erejét, az az: az ideál' ideálját? A' gerjedelem nemének kedvessége, ezer, mind múlt, mind kísérő környülállásokon épül, mind a' nemzetekre, mind a' személyekre nézve, kik a' Szépet akár érzik, akár éreztetik. A' több külön nemű eleven érzeteknek, melyeket vagy a' külső hatások okoznak, vagy a' képzelődés gerjeszt, kisebb vagy nagyobb elevensége, vagy nagyobb, vagy kisebb száma szintűgy különbözhetik, 's ez a' különbözés éppen úgy, a' nemzetek' vagy személyek' helyheztetésétől származik. Az egyes érzeteket, 's képeket, formákat 's hangokat össze fogó élesztő, akár köz gondolat, akár kép — annál érezhetőbb, mind az egészben, mind a' részekben, minél oszthatatlanabb vagy osztatlanabb felfogású a' képző tehetség által az egésznek mindegyik része, és minél, ugyan ezen képző tehetség által az említett részekre feloszthatóbb; de fel nem osztott az Egész. Ezen utolsóban áll legfőbb fortéllya a' Szép elő-teremtésének, akármilyen nemben; hogy t. i. a' maga nemében olyan legyen a' mív, mellyben a' képző-tehetség által osztatlan részek egymás köz't, és mind külön, mind együtt véve az egészhez, olyan visszonzatban (relatio,) és arányban legyenek, az egész köz-gondolat vagy kép pedig hozzájuk; hogy minden a' képző-tehetség által oszthatatlan vagy osztatlan egyes külön részek, ezen öszsze fogó élesztő köz-gondolat' vagy kép' segedelmével egyetlen egy a' képző-tehetség által ugyan osztályozható, de nem osztályozott egyes érzetben, a' lélektől könnyen felfogattathassanak. Csak így fog mind a' szív, mind a' fej foglalatosíttatni, és elkerülődni mind az egyformaság' unalma, mind a' fáradást okozó sokféleség.

Ha a' természetben és a' rajzoló mesterségekben némelly neme a' vonásoknak vagy a' formáknak, ha egy általjában a' mozgás, és a' mozgások' egyik neme a' másíknál jobban tetszik, ha Hogárt, a' hab, a' hullám, a' görbe vonásokat az egyeneseknek eleibe teszi; — ha Home szebbnek tartja a' testek' emelkedését, mint hullását; — ha a' szép kerítészségben, a' kígyósan csörgő patak az egyenesen folyó víznek elibe tétetik, az onnan származik, mert minden mesterségekben a' tapasztalások következéseinek többsége után, több közönséges regulákat vettünk-be, hogy sem kellett volna, mellyeknek segedelmé által a' Szép' elő-állítást és szerkeztetését könnyebbnek gondoljuk. De illő magossabb nézőpontról tekinteni a' Szép' elő állítást, és érzését. Valóban szabadságot kell engedni a' szabad emberi léleknek, hogy minden esetben válaszsza magának, belső gerjedelme' mozgásai szerint, a' véghetetlen belső 's külső természettel megegyezőleg, azt a' köz-gondolatot, vagy képet, 's azokat a' színeket, formákat, és hangokat, melly után 's a' mellyekkel a' Szépet, a' fejtegetett formula után teremtsé, — az említett regulák tehát soha se lesznek olly közönségesek, mint a' tölem fejtegetett formula, ha többnyire igazak is; és nem lehet azokat közönséges reguláknak venni, — lehetnek ugyan ollykor korlátjai a' kicsapongó gyenialitásnak, de ne legyenek annak ihletőji. Ha p. o. közönséges regula lenne a' kígyós lineák' tetszése, mert a' patak' csörgésekor tetszik, ugyan miért nem tetszik hát a' kígyóban, még akkor sem, mikor csak festve látom a' kígyót, 's így nem félek tőle? Az igazán nagy 's szép elme nagy és eredeti ideák után, úgy idealizálja a' valót; hogy

minden elő adott idealizált valóról az ideára, 's az ideáról az idealizált valóra könnyen le-
hessen rá ösmérni. Mint lehetnének a' közönségesnek ezen személyítése, 's a' személyes-
nek közönségesítése mellett, annyi közönséges regulák a' Szépre nézve? Nagy tévedés az,
úgy vélekedni, mintha a' Szépnek merő tetsző kedves részletekből kellene állani. — Csak
annyi igaz, hogy a' Szép' egészszének Szépnek kell lenni, és hogyha nem tetszőt, nem
kedvest kíván is némelly részekben az össze fogó 's igazgató köz-gondolat, annak tetszőt-
lenségét a' mennyire csak lehet mérsékelni kell, az az: nem kell ugyan a' visszást a' ter-
mészet ellen szépíteni, hanem, ne hogy borzasztó, ne hogy irtóztató legyen, tűrhetővé
kell azt tenni. Ráfael transfiguráziójában, a' kínoztatott ördögös, szép is, nem is, azt
kelle láttatni, mint akarta megcsúfítani a' szépet az ördög, 's mint nem boldogúlhatott egé-
szen. A' régi tragikusok, ha nem mutatták is a' haldoklókat, legalább hallatták. Grill-
parczer ős annyában, melly minden kritikák mellett valóságos remek, csak az a' borzasztó
hiba van, hogy a' lélek mindenek' láttára össze zúzza Jaromírt. Nem mondom én,
hogy ez poétai képtelenség, de poétai irtóztatóságnak tartom.

Minden bal-magyarázatok' megelőzése végett jó megjegyezni, hogy minél nagyobb ter-
jedésű a' szép művészségekből és mesterségekből valamely remek mív, annál nehezebb,
(bár mi szép legyen az) egészszének egy képbe, egy érzetbe felfogása. Ekkor e' mív
minden nagyobb részei úgy tekintetnek, mint meg annyi egészek, de még is, még ekkor is
valamely köz nagy gondolat vagy kép tartja össze a' nagy egészek nagyobb részeit. — Min-
den nagyobb résznek, mint egésznek tekintve, megint vannak részei, melly részeket ismét
egy köz gondolat tart össze, 's így tovább. Azok, a' külön nagyobb részeket külön-külön
élesztő gondolatok, vagy egy nagy köz gondolatba vagy képbe olvadnak össze, és ezen nagy
gondolat a' lelke valami eposznak, vagy tragediának. Annyi mindég igaz, hogy csak az Szép,
a' miben az idea tünetté 's érzetté vált, az az: a' miben a' részi érzetek' és tünetek' az élesztő
köz idea' vagy kép' segedelmével, egy egyes nem osztott egészszé, az az: tünetté és ér-
zetté váltak. A' Szépnek fejtegetett formulája tehát a' Szép' minden nemére alkalmaztatha-
tó. A' Szép' formáji véghetetlen külön-külön tekintetekben véghetetlenek, de a' forma, a'
kifejtegetett formula szerint, eszszenciája, valósága minden Szépnek, akár hosszú akár
rövid legyen a' mív, és akármi legyen az egész' eleven és kedves tünetének és érzetének
a' tárgya, és így minden a' mi Szép, sem nem csupán érzési, sem nem csupán lelki do-
log, hanem mind érzési, mind lelki egyszer'smind, harmóniában; mivel pedig minden har-
móniában egy fő uralkodó tónusnak kell lenni, a' Szépben is olykor az érzési, olykor a'
lelki tónus az uralkodó. Mikor az előbbi uralkodik, a' Szép tárgy-ötlet, (pulchrum ob-
jectivum) mikor pedig a' lelki uralkodik, tárgy-megfogási (pulchrum subjectivum) de azért
nem rekeszti-ki az egyik a' másikat, és valamint az uralkodó a' nélkül, a' min vagy a'
kin történik az uralkodás, és viszont, nem gondolható, szintúgy lehetetlen a' Szépet gon-
dolni is a' nélkül, hogy az mind tárgy-ötlet mind tárgy-megfogási egyszer'smind ne le-
gyen, és hogy abban, vagy a' tárgy-megfogási, vagy a' tárgy-ötlet Szép ne uralkodjék.

Kívántam volna, ezen a' Szép' eszszenciáját fejtegető értekezést szebben elő adhatni,
de nem tudtam. Vannak némelly tárgyak, mellyeket felette nehéz, és talán lehetetlen is,
olly vastagon megfoghatókká tenni, mint p. o. valami bunkót; de igyekeztem, a' mennyire
csak tőlem kitelhetett, 's a' tárgy megengedte, a' világosságon, és ha nem értem-el min-
F. M. Or. Minerva 2. Negyed. 1825.

den olvasónál czéломat, az onnan leszz; mert talán nem mindnyájan fogják azon figyelemmel olvasni ezen értekezést, mellyel íródott. Nehéz, úgymond Rousseau (Ruszzó) J. Jakab azoknak világosan írni, kik nem olvasnak azzal a' vígyázással, mellyel az író ír. Vannak mostani időkben is, és talán nagyobb mértékben, mint akármikor, olyan homályos előadások, mellyeknek homályossága nem annyira a' tárgytól és annak természeti szövénységétől, mint magától az előadástól származik. A' gondolkozashoz szokott emberek sem képesek azokat mindég és mindenütt érteni. Kerülni igyekeztem az illetén példákat.

Sokat mondhatnék még a' Szépről és nemeiről, kivált pedig szívesen értekezném az erkölcsi szépségről, és van é az valami közösülésben és mitsodásban a' művészivel? továbbad, abból, hogy a' külön-külön szép művészségek' és mesterségek' eszközei a' Szép' előállítására különböznek, mitsoda különbözések következnek egyáltalában a' kifejtetett formula' fenn-állása mellett is, a' külön-külön szép művészek' és mesterségek' remekeire nézve? Miért p. o. nem szép az mindég a' poézisban, a' mi a' kép-írásban szép? Némelly újabb theoriákat is a' Szép felett, mellyek inkább holmi özsze szedett hasonlatosságokon és analogiákon, mint valódi és a' dolgok' természetéből eredő tekinteteken fundálódnak, szívesen fejtegettem volna; de mind ezekre nincs sem idő sem hely e' Negyedben, eléggé hosszas voltam, Ciceróval kell kérnem engedelmet, nem vala időm rövidnek lennem. Annyit mondhatok, hogy ámbár igyekeztem megösmérkedni mások' tekinteteivel is, mindazonáltal özsze nem loptam a' magaméit — hanem akár igazak, akár hibásak, a' magam gondolkozásának gyümölcsei.

A' Szép' teremtésére teremtett ép és meg nem rontott lélek' természeti érzése után teremti a' Szépet, a' fejtegetett módon, és annak nincs szüksége a' Szépről értekezéseket olvasni; de annyiban még is örömeire válhatik az efféle olvasás, ha míveit a' megfejtegetett formula szerint megvizsgálván, észre veheti, minő szerencsésen vezette érzése, és mint javasolta neki mind azt, a' mit a' gondolkozó fejtegetések után kihozott formula helyben hágy. Ily kevés ellenkezésben van a' helyes érzés a' helyes gondolkozással! csak-hogy a' leghelyesebb gondolkozás is nem teremtheti a' helyes érzést; a' helyes és ép érzés ellenben tudná mind azt magától is teremteni, a' mit a' helyes gondolkozás helyben hágy.

2.

Mi segíti elő a' tudományok' és szép mesterségek' virágzását?

Sokan sokféle okokban keresték a' tudományok' és szép mesterségek' előmenetelét; leginkább 's legtöbben pedig majd a' kedvező ég-hajlatban, majd a' polgári igazgatásnak e' vagy ama' formájában, majd végre az emberi nemzetnek szünetlenül nagyobb tökéletességre önként törekedésében. De a' tapasztalás eléggé megbizonyítja, hogy mind ezen vélekedések erőtlen fundamentomon állanak. A' tudományok és szép mesterségek nem mindenkor csak az olyan országokban virágoztak, mellyek kellemes ég-hajlat alatt fekszenek. Bóotia Athenával szomszéd, következőképpen azon egy ég-hajlat alatt találtatik 's még is a' Bóotiabéliek tudatlanságban maradtak, midőn az Athenaiak a' tudományos kiműveltetésnek fő grádicsára léptek; 's az Athenai tudományos kiműveltetés sok olly gyarmatokban is elterjedett, mellyek az anya országtól igen távol 's egészen más ég-hajlat alatt laktak. Eléggé tudjuk a' történetekből, hogy a' tudósság egyszer Egyiptomnak meleg térségeit, másszor az északi hideg tartományokat választotta lakhelyül. Sőt tulajdona az emberi természetnek, hogy a' hol igen könnyű valami nagyra szert tenni, ott elpuhul 's elrestül; a' hol pedig több akadályokkal kell küszködni, ott az akadályok által annál buzgóbb törekedésre ösztönöztetik.

Az igazgatásnak valamely meghatározott külső formájáról sem lehet azt erősíteni, hogy az a' tudományok eránt, vagy egyedül kedvező vagy egyedül mostoha volna. A' tekéntetét féltő 's gyanakodó igazgatás az úgy nevezett szabad köz-társaságokban is elnyomja az elmét és a' léleknek egyéb tehetségeit, - valamint másfelől ezek a' monárchiában is nagy virágzásra juthatnak; a' mit 14-dik Lajos' századja Francziaországban ellene mondhatatlanul megbizonyít.

Hasonlóképen képtelen az a' vélekedés is, mintha az emberi nemzet önként szünet nélkül magasabb tökéletességre emelkednék 's mintha az utóbbi idők mindenkor megvilágosodottabbak és tanultabbak volnának az elébbenieknél, 's mintha a' dolgok' rendje a' nemzeteket minteggy akarójok ellen is a' kiműveltetésnek szüntelen magasabb grádicsára vinné. Hasonlítsuk öszve Indiának, Egyiptomnak, Görög-országnak 's Romának hajdani állapotját azzal, mellyben a' mi időnkben találatnak 's látni fogjuk az említett állításnak szembetűnő helytelenségét.

Nem a' fellyebb mondott környülállások hanem erköltsi okok azok, a' miktől a' tudományok' és szép mesterségek' virágzása függ. Ezek között egyik legnevezetesebb a' bölcs törvényeken épült józan polgári szabadság. A' hol az emberi léleknek nincsen szabadsága, a' legfontosabb tárgyak felett, mellyek a' társasági intézetekkel és rendtartásokkal, erköltsi és vallásbéli igazságokkal egyben függenek, magát tartózkodás nélkül kinyi-

latkozatni: ott igen keskeny határok közé szorúl, csak csekély és apró vizsgálódásokkal foglalatoskodik 's nem sokára alkalmatlanná lesz', még az olyan dolgokról is illendő hatósággal és méltósággal gondolkodni, mellyeknek nyomozása neki megengedettik. Cicero' idejében Roma szabad volt, 's ő félelem nélkül beszélhetett szabad ékes szóllással olyan tárgyakról, mellyek mind az egyes embereknek, mind az egész nemzetnek felle fontosok voltak; későbbben a' hosszas elnyomattatás után a' nép megfosztatván a' fontos tárgyak felett való beszéllés' szabadságától, a' nyomos és velős előadás' tehetéseit is elvesztette. Így történt a' dolog Olasz-országban is a' 16-dik század' elején, midőn annak független népei önkényű uralkodók' hatalma alá jutottak; 's midőn az a' szabad és velős előadás, mellyel a' tudományok' helyre állítói magokat megkülömböztették, egy szó-szaporító erőtlen, 's cifrázott írás-móddal váltattott-fel; 's a' nép' függetlenségével 's lelkének erejével együtt az érzés természeti valóságát 's az izlés' tisztaságát is levetkezte. A' nemzetnek bölcs törvényeken épült 's okos szabadságot adó polgári alkotmánya a' becsület', dicsőség', gazdagság' és polgári tekintet' útját minden hazafinak megnyitja 's kiki magasra mehet talentomai és iparkodása után. Kinek kinek van tehát ott elég hathatós ösztöne magát tudománya által megkülömböztetni.

Az okos polgári szabadságon kívül egy másik hatalmas eszköz a' tudományok' és szép mesterségek' virágoztatására a' tartós békesség. Míg az elme szüntelen aggodalomban tartatik 's félelemtől háborgattatik, míg a' házi élet' nyugalma a' polgári zenebonák által sokszor félbe szakasztatik, míg az ember nem csak élelméről, hanem még életéről is bizonytalanságban haboz: miképpen lehetne addig a' tudományok' és szép mesterségek' virágzásáról gondolkodni, mellyek nem csak üres időt, hanem minden emésztő gondoktól bátorságba helyheztetést is kívánnak? Ide járul, hogy a' háborúk, ha soká tartanak, egy bizonyos vadságot szülnek, melly a' tudományokkal és szép mesterségekkel tellyességgel öszve nem férhet. A' katonai erő és vitézség, mellynek olyankor egyedül van becse, megveti a' tudóságot és bölcseséget 's úgy nézi azokat, mint asszonyos és elpuhult emberek' tulajdonait, mellyeket ugyan azért mint megvetetteket senki sem kíván magának megszerezni. Még a' közlésnek gátoltatása is, melly háborúk' idején elkerülhetetlen, nem kicsiny mértékben ártalmas a' tudományoknak és mesterségeknek, minthogy a' vélekedések és új találmányok nem cserélthetnek-fel a' különböző országokban lakó elmés emberek és tudósok között, és nem támaszthatnak a' nemzetek között nemes tudományos vetélkedést.

De még az okos szabadság és a' tartós békesség öszve véve sem elegendők a' tudományok' és mesterségek' virágzásának elősegítésére; szükséges az is, hogy valamely nemzet polgári alkotmányával egy bizonyos állandóságra, polgári gyarapodásra és gazdagságra jusson, 's hogy ez szerént annak némelly tagjai figyelmeiket az élet' fárasztó gondjaitól és foglalatoságaitól elvonhassák 's tudományos nyomozásokra és a' szép mesterségi mivek' szemlélésére, 's vizsgálására fordíthassák. Mihelyt valamely ország ilyen irigységre méltó állapotra szert tesz, 's egyszer'smind polgári szabadságnak 's tartós békességnek is birtokában van, azonnal felelevenednek benne a' szép mesterségek és tudományok, még pedig nem rendelések vagy törvények által kényszerítve, hanem önként mint természeti és elmulthatatlan következesek.

A' nemzet' polgári gyarapodását 's gazdagodását a' szorgalom és iparkodás szűli, melly különbféle nemzeteknél az ország' fekvéséhez, terméseihez 's egyéb körülállásokhoz képest különböző utakat és módokat választhat, és különböző módok által is szokta magát kimutatni. Azonban akár belől az országban, akár külföldi tartományokban; akár földművelés, akár manufacturák; akár kereskedés, akár mind ezeknek okos öszve-kapcsolása által gyakoroltassék a' nemzet' szorgalma, annak buzgó és fáradhatatlan gyakorlása mindenkor gyarapodást 's vagyonosságot eszközöl 's lassanként az országot a' tudományok és szép mesterségek' hazájává teszi, 's a' nemzetet a' kiniveltetésnek és tinosodásnak fő gráditsára emeli, ha egyszer'smind a' nemzet és az Igazgatás is, ezeket ápolgatja 's pártfogása alá veszi.

Ezen pártfogáson és serkentésen nem azt értem, hogy a' Fejedelmek a' tudósoknak nagy pensiókat adjanak, Párisi tudós társaságokat alkossanak, 's azoknak tagjait gazdagon fizessék. Az ilyen intézetek is jók és hasznosok, mikor bölcsen kormányoztatnak, de nem elmúlhatatlanul szükségesek. Sem a' régiéknél Görögországban, sem az újjaknál Németországban fényes pensiók és nagy fizetésű tudós társaságok nem serkentették az írókat és művészeket, még is a' tudományok 's szép mesterségek mind ott, mind itt nagy virágzásra jutottak. A' Francziáknál sem teremtettek a' pénzbéli segítségek új nagy elméket, hanem csak a' már elebb támadottakat jutalmazták meg. Általjában igen tévelyegnek azok, kik azt hiszik, hogy a' tudományok 's szép mesterségek csak alami'snából és koldulásból élhetnek; sőt inkább egyedül ott virágozhatnak, a' hol nem szolgálnak, hanem uralkodnak; legfeljebb is csak kezdetökkor van szükségök bőkezű adakozókra. A' Tudós és mívész rendszerént ne kívánjon addig jutalmat, míg olly jeles munkát vagy mívét nem készít, mellyet mások jutalomra 's pénzökre méltónak tartanak; mert ki fizessen meg drágán p. o. egy rossz költeményt azért, hogy a' költés' mesterségét előlsegitse? Még is úgy tápasztaljuk, hogy épen a' rossz vagy középszerű Írók és mívészek panaszkodnak leginkább azon, hogy a' publicum nem serkenti 's nem mozdítja elől az ő tudományokat és mesterségeket.

Az az ápolgatás és pártfogás, melly a' nemzet' részéről a' tudományoknak és mesterségeknek szükséges, abban áll, a' miben azt Müller' *) helyhezteti, hogy t. i. a' vagyonosok, birtokosok és gazdagok általjában megvilágosodottak legyenek 's a' tudomány szeretést dicsőségeknak tartásák. A' Fejedelem' kötelessége csak az, hogy a' Nagyokba ilyen lelket adjon; ilyen lélek fog pedig önként benne uralkodni, ha a' Fejedelem a' tudós Nagyokat megkülömbözteti.

SUPERINT. Kis János.

*) Lásd ezen értekezését: „a' régi Írók' haszna,“ mellynek Magyar fordítása a' Heliconi kedv-töltés' első kötetében található.

3.

A' Magyarok' nyomorúságai a' Török hatalom alatt.

Valamint a' korábbi időkben több Görög Császárok minden erőből igyekeztek Magyar-országot királyi pálczájok alá hozni, szintúgy később, a' Bizancziumi Császárság' elmulttával többen a' Török Szultánok között is hasonló törekedést nyilatkoztattak - ki, 's csak hamar el is érnék céljokat, ha nem találkoztak volna honnunkban mindég olly' férfiak, kik dühös pusztítás-vágyaiknak bátran és győzedelmesen ellene szegeztek magokat. Mind e' mellett az Oszmánok, főképpen a' Várnai és Mohácsi szerencsétlen ütközetek után, Magyar-ország' nagy részét hatalmuk alá kerítették; csak nem harmadát bírták, 's a' nekik hóduló helységek közzé számláltattak, a' következők is: Buda, Esztergom, Pécs, Eger, Székes Fejér-vár, Sziget, Fülek, Szeged, Temes, Csanád és Gyula.

Szomorú vala sorsok azon Magyaroknak, kik a' Török hatalmat megösmérni kéntelenítették. Fenn-maradott egy igen nevezetes és ritka levél, ezen cím alatt: „*Idea Christianorum Hungarorum in et sub Turcismo*,” melyet a' Tolnai Oskola' Rektora, Thúry Pál írtt, 's mellyben a' Törökök által hazánkfiain véghez vitt kegyetlenségek rajzoltatnak. A' levél, Gróf Thurzó Kristóf, Zemplén és Sáros Vármegyék akkori Fő-ispányának van ajánlva, 's azt Bokátzius János, ama híres poéta, és Kassai bíró, elébb 1613-ban Kassán, azután 1617-ben Oppenheimban kinyomtattatta.

Hogy a' Magyarok' ezen kínzók alatt szenvedett gyötrelmeik' csak egy kis részét is megösmértessem, közlöm e' levél' némelly helyeit: Így ír Thúri a' többek köz'tt: „Mind azon helyeken, hol a' Törökök a' hely' birtokában osztottak a' Keresztyénekkal, a' hivatalokat Törökök viselték. Semmin sem igyekeztek annyira, mint a' Magyarok' megtérítésén. Ha találkozott, ki magát környül-metelteté, minden terhek és adók alól felszabadult, 's a' legnagyobb vétkeket és akármilyen alávalóságokat félelem és büntetés nélkül folytathata; de a' ki magát a' térítésnek állhatatosan ellene szegezte, azt nem csak hevesen üldözték, hanem a' legterhesebb adókkal is terhelék. Az üldözéseket sok csalárdsággal és kegyetlenséggel toldották. Annak, ki valamely Törököt, akár tudva, akár nem szán-szándékkal, ha csak legkisebbé is megbántott, vagy által kelle lépni az Alkoran' hit-vallására, vagy a' meggyujtandó máglyára (rogus) hágnia. Azt, ki ha bár tréfából feltette, a' turbántot, minden haladék nélkül körül metélték. Egy Evangelikus Prédikátornak illy' erőszakos környül-metelés után, azonnal All-Basává kelle lenni, szint' ott, a' hol az előtt az Evangyéliomot hirdette, mivel egy Török nála lévén látogatóba, míg ennek fején volt a' Prédikatori süveg, a' Keresztyén lelki pásztor tréfából a' Török' turbántját feltette. Ha valamely Magyar magát bottal, vagy ha csak ököllel védelmezte is valamely Török

ellen, kezét irgalom nélkül elvágta. — Ha csak barátságosan köszöntött is egy Mahomedánust, azonnal a' lángok' prédájává lőn. Szint' ez történt azzal, ki a' Törököt a' mutató új' felemelésében majmolni merte.

„Bátya, légy Török“ ezen szavakkal szóllítá-meg többnyire az Oszmán a' Keresztyént. Ha ki azt felelte: „Légy elébb Magyar, osztán majd Török leszek én,“ igen ok-talanúl szóllott, mert erővel kinszerítetett a' Török vallás' felvételére. — Új templomokat építeni tellyességgel nem vala szabad a' Keresztyéneknek. Ha valami templom leégett, megengedték ugyan annak náddal befedését, de torony és óra nélkül; 's ezen engedelmet is drága pénzen kellett a' Török seregek' fő-vezérjétől megvásárlani. — Még akkor is tisztí engedelemre vala szükség, ha templomaikat kinyitni, vagy bezárni akarták. — Midőn egy-kor valamely sekrestyés a' templom' ajtót egy fa-darabbal becsukná, nem adván ezt elébb hírvül a' katona-tisztnek, hat forint bírság pénzre büntettetett. — Ha valaki már akár önn-akarva, akár kinszerítve az Islamismusra lépett, kinszeríték őt', azon templomot, melly-hez az előtt tartozott, megkövezni, 's azt, és a' benne találtató képeket a' legiszonyúbb átkozódások között megpökdösni. —

„Az aszszonyok és leányok után is sokat leselkődtek, 's minden módon igyekezének őket szándékaikra hajtani. Azokat, kik megtetszének szemeiknek, hol erőszakkal, hol pedig, mihelyt a' nekik nyújtott almát nyájasan elfogadák, törvényes szín alatt, feleségül vették. Sok volt olyan is, ki a' leg-Keresztyénebb nevelés mellett, önként bele indult a' Töröktől fon't hálóba, elcsábítatván, vagy annak deliségétől, vagy az általa ajánlott ruhák 's egyéb csecsebecsék' szépségeitől. Ez okozta, hogy sok leány szüleit, 's attyafijait, sok aszszony, férjét elhagyná. Megjuhászodtak a' rossz férjek ugyan, kímélte kinek jó feleség juta, de kinek rossz, jobban kínozták, hogy tőle megszabadúljon. Ha valami leány valamely Töröktől teherbe esett, nem mehele többé Keresztyénhez feleségül, még gyermekét sem vala szabad Keresztyén papnak megkeresztelni, 's az, ki ezt cselekedni meré, életével lakolt. — Az erőszak mindennapi volt. A' szerencsétlen férjnek ha'lgatva kellett meggyaláztatását elnyelni, ha jobban szerette életét, mint feleségét. — Sokszor dühödtek vagy örvültnek mutatá magát a' Török, 's tettetvén kínoztatását a' szerelem' dühétől, úgy cselekvék, mintha kéntelen lenne magát meggyilkolni, ha kívánságai tárgya kéréseinek nem engede, a' bíróhoz ment, 's annak panaszolván-be bajait, 's az üldözött ártatlan magát, a' Török kaczérsága vadságának át engedni kénteleníteték. — Ha pedig valamely leány miatt magát szereime forróságában valóban megölte, az imádott kegyetlenre a' legterhesebb rabság' járma várakozott.

„Ha valami faluban, vagy annak határában valamely hólt Török találtatott, a' falu közönségének, vagy valamely ottani lakosnak kellett bünösnek lenni, és akár ki lehetett sütni a' gyilkost, akár nem, 400 forint bírság-pénzt fizetni. Szint' ezen sommát fizette azon falu, mellynek szomszédságában vagy határában valamely Török a' vízbe fült. — Jaj annak, ki éppen akkor történetből a' parton állott, mert szabadságát rab-lánczokkal kelle felcserélnie. — Ha valahol a' Törökök össze veszte, verekedtek, 's közülök néhányan elestek, rab sors érte a' ház' birtokosságát. Szint' ez történt egy bizonyos paraszttal, kit a' nála lakó Török azzal vádolt Tisztje előtt, hogy szalonnát vetett kamarájába, — a' mit a' békvártélyozott katonák gonoszságból gyakran magok tettek, hogy a' ház' birtokosságát

szerencsétlenségbe buktathassák. — A' Törökök' innep- napjain minden munka elvala tiltva 's Keresztyénnek még könyvéhez sem volt szabad ilyenkor nyúlni.

„Ha valahol a' pestis kitört, minden kutyákat agyon verni 's a' ház' ajtajára szegezni kellett; kinek nem volt kutyája, vennie kellett egyet, 's azt, szint'úgy agyon verni. — Tűrhetetlen volt az agyon vertt kutyák' szaga. A' Törökök ezen kutya-gyilkolásnak illy okát adták: Az Isten megharagudt, 's azért küldte a' pestist; — vért szomjúhozik — megengesztelésére tehát vért kell Néki adni — mind egy, akár kutya, akár ember-vért. —

„Számptalan kegyetlenkedések és irgalmatlanságok által igyekeztek ezen tirannusok adót vehetni az elnyomott Keresztyéneken. — Igen örömet beszéltek vallásbeli dolgokról, mind papi mind világi emberekkel, de ez majd mindég csak fortély volt, a' Keresztyéneket hálójokba keríteni. Rendszerint azt kérdezték: ha Mahomed' írásait 's a' róla maradt hagyományokat igazaknak és valóknak tartják é? — ha *igen*-nel felelt valaki, kénytelen volt letenni a' Keresztyén vallást; ha *nem*-mel, megégettették. E' két szerencsétlenség' egyikétől csupán a' beszéd' valamelly ügyes elfordításával 's más tárgyra vitelével lehetett megmenekedni.

„Ha a' Törökök, a' Keresztyénekekkel egy seregben harczoltak, 's szerencsétlenek voltak, a' hibát rendszerint a' Keresztyén papokra tolák, kik nékiek az Istenhez intézett Keresztyén imádságaik által nagy kárt tettek. Ez okból akartak egykor egy igen kegyes Püspököt, ki alattvalói' számára imádságokat rendelt, megöletni; kezeit, hogy jól érezze a' halál' rettegéseit, hátra kötötték; 's így vezették a' vesztő-helyre, hol feje' levágásával fenyegették. Gyűlölségök a' papok és oskola-tanítók iránt leírhatatlan; minden lehető módokon üldözték, 's károsították ezeket. Valahányszor csak eszökbe jutott, keresztyén papot hurczoltak elé, 's jó sort vágtak talpára. — Illy forma volt a' Budai Basa' cselekedete is, ki a' néki több rendbeli leveleket író akkori Egri Püspöknek, pogányos vadsággal és Spártai kurtasággal, így felelt:

„*Pap Gazda!*

Vettem leveled', Hamis lelked, — —

Ali Basa.

„Számptalan Magyarok estek a' Törökök' uralkodása alatt a' legsanyarúbb rab-szolgaságba. — Seregestől fogták-el őket az úton, 's csoportonként hajtották Thráziába, hol falukat építettek velök, vagy járomba fogták, 's barmok gyanánt földet műveltettek. — Még a' fíjú gyermekeket is tizedelték; kiválaszták a' legszebbeket, legerősebbeket, 's Jancsároknak nevelék. A' gyermekektől is fejadót fizettettek, de csak azoktól, kiknek fejök karimája már egy bizonyos meghatározott domborúságra telt. E' végre, egy czirkalom forma fej-mérőt használtak, 's evvel, a' gyermekek' tizedelőji, 's adó' beszedői, házról-házra jártak, 's attól, kinek feje a' czirkalmat betölté, 200 aspert, (1 frt, 25 kr. Conv. pénz,) kelle fizetni. Sok atyának, kit sok gyerekkel, 's kevés pénzzel álda-meg az Isten, nagyon sanyarúnak látszaték ez az adó, 's inkább oda adta gyermekét; mert így minden efféle terhektől és nyomorúságoktól megmenekedett.“

Melczér Jakab.

4.

A' Román-kórság.

Semmi olly sebesen nem tenyészik mint a' nevetséges szokások. Ritkaság, hogy egy serdülő leányka magába ne szíjja az ő nevelésére ügyelő személynek eszelősködéseit; mert hozzá lévén szokva emennek szinte mozdulásait is elevenen majmolni, vakon követi a' tőle mutatott ösvényt: a' melly ha néha ellenkezik a' boldogság' útjával, ebbe az ifjú tévedő vagy igen nehezen, vagy éppen soha sem igazúlhat vissza.

James gazdag csipke-míves el vala híresedve, mint Flandria' legérdemesebb embe-
reinek egyike. Több mint öt száz embert foglalatostkodtatott egy maga, a' kik eránt ma-
gát valóságos jótévőnek mutatta. Gazdag magazinjai egész Európára kiterjedének, 's hi-
tele olly karban állott: hogy kevés jelesebb kalmári társaság volna a' világ' öt részeiben,
melly az ő béllyegét becsben ne tartaná. Kedveltetvén hazájától, melly gyarapodásának
egy részét néki köszönhetette, egy leve ő Bruxell városának előkelőbb polgárai közül;
kikkel is az ő karakterében fekvő egyenesség, és nagylelkűség ötet még annyival inkább
megkedvelteték. Nem egyszer, ha valamelly útszán, vagy bár melly közhelyen végig
mene, fentszóval hallá magáról mondatni: „Ime a' jó James a' fabrikások' dísze, és pél-
dánnya, a' munkások' atya, a' nyomorultak' gyámola!“ . . . Szívre ható hódolás, édes
bére a' jóra-valónak! melly rang, melly megkülömböztetés lehetne ennél kívánatosabb?

Jamesnak öt magzatja vala, két fija, 's három leánya. Károly és Victor atyok' se-
gédjei levének végtelen foglalatosságaiiban, 's nem is veték egyébben büszkeségeket, mint
ha az ő nyomdokiba lépven, magokat szintúgy mint ez, a' köz tiszteletre méltókká tehet-
nék. — Cecília, Adelais, és Benjámina a' legerkölcsebb anyától neveltettek; a' házi gaz-
daság' kormányozása, a' számadás' vezetése, 's több olly ágazatok, a' millyenek egy ne-
vezetes kereskedés körül számosan előfordulnak, lettek ezek' munkálkodásainak tárgyai.
Cecilia' fürge gondossága a' kabinétben más kettővel felért; Adelais szemfűl, előre látó
lévén a' háznak belső igazgatását vállalta magára. — A' mi Benjámínát illeti, negédes
volt az, és sokat kívánó; mindennel, a' ki körülte vala, tömjénezte magát, még bāt-
tyait, 's nényeit sem vévén ki; a' kik, ha néki kedvére udvaroltak, azt vélte, hogy min-
den reá halmozott kedveskedésért elég bér volna nekik, ha egy jóvá-hagyó mosolygás-
sal, vagy egy védelmet ígérő tekintettel értékre adná, hogy vélek meg vagyon eléged-
ve. Minthogy ő vala az utolsó magzat, a' kit James közel hatvan esztendő korában nem-
zett, bálvánnya lett ő eleitül fogva szüleinek; vetekedve vesztegeték ötöt válogatott gyö-
nyörűségekkel, 's minteggy finomabb agyagból formálnak tekinték. . . . Szoktak a' szá-
mosabb háznépekben illy privilegyiált valóságok, illy Benjámínok lenni, a' kik mindenek'
F. M. Or. Minerva 2. Negyed. 1825.

hajlandóságát magokra vonják, 's elvannak hitelve, hogy ők a' többinél többet kívánhatnak. De hányszor nem történik: hogy egy vétkes felsemvevéssel, egy nevetséges hiúsággal fizetik-meg ezek mind azon édes figyelmet, mellyel gyermek-korokat ápolgatánk.

Még a' többi testvérek lélek-szakadva fáradoztak kiki a' néki kiszabott foglalatosság körül, addig Benjamína egy zófára kényesen oda dülve, majd egy pántlikát egyengete kalapjára, majd egy virágot tűzött varró eszközén, majd drága nevét hímezte egy batiszt kendőnek sarkába rózsákkal koszorúzva. Mert azt, hogy ő nényeiként a' csipkéket becs szerént felosztaná, azoknak beburkolására papíros hüvelyeket készítgetne, 's több illyeket, mellyek körül testvéri serénykedtek, az ő személyét lealázó munkáknak tekinté. Az ő csinos újjai kényesebbek voltak, hogysen illy mindennapi munkára szolgálhatnának; az ő képzelődése magosabbra emelkedett, hogysen magát egy csupa kézi-mívre lebocsáthatta volna. Fontosabb tárgyakra törekedett ő; olyanokra tudniillik, a' mellyek (önnön mondása szerént) észszel, és az érzeménynek vissza hangzásával volnának párosodva. Egy szóval fent lengeni képzelte ő magát mind azok felett, a' kiktől környékezve vala, mint ama' büszke Czédrus, a' melly dagályosan lebegteti tetejét az ő árnyékában csúszómászó bogarakra.

Ezen romános - szesz, még inkább gyarapodott az özvegy Lessencené aszszonyság' Bruxellbe érkezése által. Egy lévén ez Jamesnak rokonai közül, régolta óhajtotta ennek jeles fabrikáját meglátogatni. Ezen özvegy, kinek férje hajdan a' Versaillei udvarnál jeles hivatalokat viselt, egy a' dicséretes, és nevetséges tulajdonokból öszve szerkezett valóság vala. Vaskos és eleven volt még külsejére nézve, 's még is szüntelen az inak' gyengeségéről panaszkodott. Vég nélkül beszélt, 's a' mi több nyers, és harsány hangon: még is néha szántsándékkal egy száraz köhentéssel szakasztá félbe szavait, hogy szük mellyűnek látszattasson. Étél-kívánása (appetitusa) egész a' mohódásig terjedt; egy folytában tíz óráig aludt: 's még is az álmatlanság, 's gyomor gyengeség valának panaszának mindennapi tárgyai. Öltözete a' legválogatottabb piperét követte: 's még is megvetéssel káromlotta a' módi' kényeit. De még is mind e' mellett az ő természetes jósága mindenre, a' mi körülte vala, kiterjedt. Nem eggyszer olly szük határok közé szorítá költségeit: hogy azok elkerülhetetlen szükségeit is alig fedezhetnék, csak hogy az ügyfogyottakat vigasztalhatná. Betsültetni, 's remek gyanánt neveztetni, ez vala legbuzgóbb kívánsága, ebben helyhezteté büszkeségét. Maga viselete fedhetetlen, 's külseje még elég tetszetős lévén, kerülté még is a' nagy világot, 's napjait egészen a' románok' olvasására szentelte. Egy sem volt a' Görög Theagenes, és Karikleán kezdve egész a' legújabb szerzeményekig, a' mellyet nem esmért, 's bizonyos részeit könyv nélkül elmondani képes nem lett volna. De valóban annyira el is volt kábulva képzelődése: hogy minden tárgyból, melly jártában keltében szeméibe tüne, merő rémeket teremte magának. Ha egy omladozott vár' mohos kőfalait megpillantotta, azonnal illy szókra fakada: „Itt sóhajtott hajdan a' letiprott ártatlanság; ezen sánczok, ezen emelő hidak hirdetik, hogy itt harczolt-meg hajdan egy bátor hős sóhajtasainak kedves tárgyaért, egy remek szépségért.“ — Ha a' vadon pusztákon egy alacsony kalibára akadtak szeméi, tüstént úgy képzelte, mintha az lett volna valaha egy jeles számkivetet'nek, vagy valamely szerencsétlen vitéznek menedék helye. „Talán, ugymond, ide hozta eggykor a' szép Angelika az ő ked-

ves Medorját, 's itt csilapította hosszú haj-fürtjeivel dicső sebeiből ömledező vérét. — Ha magát egy kies völgy' ölében egy forrás' partjánál lelte „Itt önté, úgymond az Istenfélő Tankréd a' haldokló Klorinda' bájoló fejére a' Keresztség' vizét. Egy torony', egy omladék', egy berek' látása édes elmerülésbe merité a' fellengzőt, és gyakran egy kor-ette régiségnek vizsgálása szinte könnyekbe fereszté tündöklő szemeit.

Könnyen elgondolható, hogy ezen Román-kórság, a' melly más részről nagy ész, 's még nagyobb világ' esmérte által vala kipótolva, nagy bényomást tett Benjamína lelkében. Úgy nézte ő Lessencené aszszonyságot, mint valamely angyalt, kit a' rajta könyörülő ég ő hozzá csak a' végre bocsátott: hogy őtet létele' homályából, mellyben szüleinél sorvadott, kiragadván, azon titkokba béavatná, mellyek egyedül képesek a' lelket felemelni, 's azon felséges érzeményekkel felruházni, mellyek a' régi lovagok' arany idejében ömledeztek. Ezen képzetekkel lévén eltelve az ifjú rajoskodó, kedv-kereső tekintettel, 's gondoskodással környékezte azt, a' kit ő példányának választani óhajtott; 's annyira meg is kedveltette magát bálványával: hogy ez eltökéllette magában a' szíve szerént való leánykát nevendékjének fogadni. „A' ti Benjamínatok, — így szóllítá-meg egykor ennek szüleit, — mind azon tulajdonokkal bír, a' mellyek megkivántatnak, hogy belőle egy megkülömböztetett aszszonyság váljon; és én elvagyok hitetve, hogy Párizsban mellettem való tartózkodása rövid idő alatt tökéletességre érlelné azon reménnyel telyes bimbókat, a' mellyeket benne felfedezni elég szerencsés voltam. Én gyermektelen özvegy vagyok, rokonytok, barátnétek; ha felvigyázásomra meritek bízni e' drága zálogot, kezes vagyok érette: hogy ő nem sokára mint valamely tökéletesség' angyala fog egész Párizsban említettetni, 's a' legtündöklőbb jövendőre számot tarthatni.“ — Az öreg James bár melly halálba szerette is Benjamínáját, még is rész szerént azon vágyódás, hogy őtet kedvező sorsra emelje; rész szerént Lessencené aszszonyságnak jó szíve, erkölcei' tisztasága, meszsze elterjedt híre-neve; mind ezek felett pedig Benjamínának az eránt kinyilatkoztatott kívánsága, hogy magát illy jeles aszszonyság' kormánya alatt pallérozhassa, 's hajdan nyomdokiba léphessen; mind ezek, úgymondám, reá határozák a' jó atyát: hogy szerette Benjaminájától egy rövid időre megválni magában eltökéllené. Néhány hetek mulva Lessencené aszszonyság kijelentette az elútazásra való szándékát. Az öreg James gazdagon megtömött bútórral 's e' mellett egy arannyal tölt erszénnyel készíté-el az útra kincsét, 's az egeket fárasztván magzatja' oltalmáért könnyekkel vegyes áldások közt bízá azt Lessencené aszszonyság' kezeire; a' ki is amazoknál nem kevesebbé lévén megindúlva *Penelope'*, vagy *Virgínia'* búcsúvételét képzelte magának ezen elválásban.

Még az nap', a' mellyen Párizsba érkeztek, így szóllítá-meg Lessencené aszszonyság ifjú ivadékját: „Azon név, úgymond, a' mellyet eddig viseltél, 's melly által érdemes atyád kétség-kívül az öreg Jákóbnak Benjaminához való szeretetét akarta magában példátlatni, éppen nem hangzik öszve a' te arcvonásaidal, de leginkább azon érzékeny színnel, a' melly ezeknek főbb ékességét teszi. Benjámín az én ítéletem szerént nem fejezki egyebet, mint a' gyermek kornak ártatlanságát, 's az atyai megkülömböztetés' kedves tárgyát. De néked kedvesem! olly névre van szükséged, melly a' te újj lételeddel, 's azon pályával, mellyet véled futtatni szándékozok, tökéletesebb egyarányban álljon. Azu-

tán az a' James nevezet is igen rövid, 's a' mi több, szerfelett sovány. Magad is érezheted, hogy a' mi béavatottjaink' seregében, a' hol nem sokára fellépned szükség lesz, egy felette csekély, és igen mindennapi képzelet támadna erántad, ha téged csak James Benjaminának hivatni hallanának. Javaslanám tehát, hogy magadat ez napságtól fogva Szent James-i Rozemundának nevezd. . . . — Óh! gyönyörű név! felkiálta az ifjú nevédek, néhányszor rebesgetvén Rozemunda! Rozemunda! — „Ez egy Velencei Szépnek neve“ felele Lessencené aszszonyság: a' ki egész Olasz-országot eltöltötte szerencsétlenség'ivel; nem sokára esméretébe jutsz eme" szív-szakasztó történetnek“ — Ime tehát a' mi szerencsés Benjaminánk, a' ki hirtelen Szent Jamesi Rozemundává változott, 's ezen név alatt a' Párizsi nagy világ' esméretségébe iktattatott. Valóban bétellyesedett, a' mit Lessencené előre sajdított. Eme' romános név sokaknak figyelmét a' szép jövevényre vonta, őtet szintolly nemes eredetűnek, mint kellemetesnek ábrázoltatta, 's szembetűnőleg számosabb hódolásokkal boldogította, mint az egyszerű James név, a' melly csak az első csipke-mívesnek, 's Flandria' legderekkabb emberének személljét jelenté.

Benjámina ezen ál-névvel felruházattván külömbféle dolgokban pallérozgatta magát, a' mellyek arra nézve, hogy magát a' világ előtt tekintetbe tegye, nem kevesebbé fontosak valának. „Ha egy megkülömböztetett hölgynek hírét „úgymond Lessencené“ tulajdonoddá akarod tenni, (a' minthogy ahoz méltán just is tarthatsz) szükséges mindenek előtt, hogy egész testállásodat egy olly kiterjedő kegy, (gratia) egy olly kellemetes magad' elhagyása késérje, a' melly veleje az érzeménynek. Emeld-fel gyakran az ég felé nagy szemidet, bocsáss közbe-közbe egy titkos sohajtást, és merülj mentől tovább komor elmélkedésekbe, a' mellyekből ne másként, mint egészen megzavarodva eszmélj-fel, mintha ekkor szakaszatnál-el legédesebb gondolataidtól. Öltözeted egy önkényes rendtelenségben csügjön; fejed, a' mellyen legfellyebb egy egyszerű virágnak szabad lengedezni, mindég fedetlen maradjon; szép szöke hajaid vállaidra lógjanak, sőt szinte mellyedet veregessék annak két vastag fürtjei, a' mellyeket mi *Bánatok*-nak nevezünk. Piros soha se, sőt ha lehet, mindenkor halavány szín fesse orcáidat; mert ez a' munka' temérdekségét, 's az inak' ingerelhetőségét jelenti. Legkissebb pipere, vagy az ekkori módinak nyoma rajtad fel ne tessen. Minden drága gyöngyök', 's kövek' helyébe csak egy hosszú, külömbféle titkos értelmű gyűrűvel megfűzött láncz csügjön nyakadon; kezeden pedig szüntelen egy a' sarkain betűkkel, és ábrázokkal (symbolum) kivarrott fehér kendő, azon könnyek' letörlésére, mellyeket egy érzékeny szívből a' legapróbb indulatok is kisajtolni szoktak. Szükség e' felett, hogy egy siralmas románczot tudjál énekelni, 's azt a' hárfán újjaidal késérni. A' hárfa, tudod azt kedvesem! a' mi általunk annyira tisztelt *Bárdusok'* muzsikai szere volt, 's ezt tartja még most is becsben minden aszszony, a' kit belső sugallások élesztének. Végre kedves Rozemundám! jól eszedbe tartsd, hogy senki magát az érzemény, 's finomság' titkaiba béavatottnak nem vélheti, a' ki az úgy nevezett *Ossian-i* hangal nem bír. — Mi pedig az az *Ossian-i* hang? Az egy eleven, 's világos belső sugallás, a' melly értelmünket az égi boltozat felé erányozván, mind azt a' mi e' földön bennünket környékez, megvetteti vélünk, 's gondolatink által az egyszerű halandók felibe emel., — Óh ezt merem fogadni, úgymond Rozemunda, hogy én egészen *Ossián-i* leszek; mert én Bruxellben is minden körültem lévőknél nagyobbnak leltem magamat! —

Igen helyesen! — És kivévn nemzõimet, akaratom ellen is minden embert csekélyre becsültem. — Tökéletesen! Holnap mindjárt hozzá fogunk tanulásod' első tárgyához; és hogy rendel folyon előmeneteled, kezedbe adom először *Scuderi Kis-aszszonynak Cleliáját, La Fayette Aszszonyság' Zaidáját és Cleves-i Herczeg-aszszonyát*, mellyeknek rövid foglalatját írásban fogod előmbe adni. Azután által megyünk *Gomez Aszszonyság' száz újságira*; úgy tovább *Richardson'*, és *Marmontel'* írásait veended olvasásod' céljául, 's így később' minden Román szerzőinket, a' kik naponként újj szüleményekkel derítik századunkat.

Rövid idő alatt a' mi újj Rozemundánk mind azon vitézektől körül-véve lelte magát, a' kik a' román-világban tündöklenek, 's átolvasván mind ezen munkákat, a' mellyekből az erőltetett nagyítás a' természetet kirezzentette, magosan felcsigázta képzelődő erejét, 's tüneményeket teremté magának. Minden ideje, 's tehetsége elégtelen vala azon olvasásokra, 's kijegyzésekre, a' mellyekre törekedett. Sokszor annyira tántorodott elragadtatásában: hogy szinte emlékezetét kifárasztaná a' hosszas szakaszoknak, 's kecsegtetőbb helyeknek könyv-nélkül való megtanulásában. Nem sokára annyira vitte dolgát, hogy szinte bölcs mesternéjével vetekedni képes lett, 's magát azon avattak' számába iktatva látta, kik ez utolsó' választottjai valának, 's kik az érzeményes eszelősködést annyira vitték: hogy magokat az ő szokott gyülekezeteikben ez *Oskár-nak*, amaz *Fingál-nak*, a' harmadik *Dermides-nek*, vagy egyéb *Ossian-tul* éneklett hősnek nevezgetnék.

Két esztendő' forgása alatt serénykedvén Rozemunda e' nagy értékű tudományokban, íra szüleinek egynéhány levelet; de a' mellyek annyira megvalának az olvasott könyvekből szedett Pericopákkal, újjított szavakkal, 's czikornyás beszéd' módjaival tömve: hogy azokból a' jámbor James sokszor semmit ki nem vehete. Észre vette ekkor, de már későn, hogy Lessencené minden érdeme mellett is legkevesebbé sem volna alkalmas egy fiatal személy' kormányozására; 's feltette magában, hogy Benjamináját magához vissza híjja. Erre nézve használta ő azon alkalmatosságot, mellyet néki a' két öregebb leányának férjhez-menetele nyújtott. Az egyik egy Bruxelli Tanácsbelivel, a' másik egy Hajós-kapitánnyal váltának gyűrűket. A' jó atya személyesen indult Párizsba leánya' haza hozása végett, hogy az, e' kétszeres ünnepben részt vehetne.

Lessencené, kinek feje már több havaktól fogva éjjel nappal egy románnak elkészítésén gőzölgött, mellynek ötet (tulajdon ítélete szerént) halhatatlanítani kell vala, nem lehetett úti-társ. Kapott James ezen kedvező környülményen, 's tellyes eltökéllyel vala Benjamináját otthon fogni, ámbár elhitette is véle Párizsba rövid idő alatt leendő vissza térhetését. Még ezen ígélet mellett is nehéz vala ötet elválasztani kedves barátnéjától, a' ki maga részéről szint olly vigasztalhatatlan volt, megfosztatni látván magát szép Rozemundájától, a' kiről az *Ossián-i* vitézek előtt olly nagy tisztelet háromlott reája. De engedni kelle a' szigorú atya' kívánságának, a' ki nem esmért egyéb *hangot* az egyenesség', 's jámborság' hangjánál.

Egy reggel, mellynek keletén bús fellegek lógtak, Lessencénának érdemes tanítványa, minekutánna mesternéjével siránkozott, epedezett, 's az egeket segítségül hitta, minekutánna hajfürtjeiket, gyűrűiket, 's mellyképeiket egymással felcserélték, minekutánna kölcsönös esküvéssel egymásnak mind-addig tartandó barátságot fogadtak, míglen lelkeik a' boldogult árnyékok' sorában egyesülendének: kifejté magát érzékenységeitől félig meg-

fosztva szerette barátnéja' karjaiból, 's az inak' rángatódzásai között való, vagy tette-tett ájúlással emeltetett Jamesnak pósta-szekerébe; a' ki használván a' szép Rozemunda' ezen sympathiás elragadtatását, véle Bruxell felé elnyargalt, 's oda harmad nap mulva szerencsésen megérkezett.

Az ifjú utazóné a' legérezeményesebb negligzában vala. Egy fehér perkál ruhából állott ez, mellynek újjai az ő angyali tanítónéjának hajaiból font szövénnyel valának karjához szorítva, 's a' mellynek övedzőjét két zománczozott 's az ő neveikkel kérkedő aczél csat foglalá öszve. Egy Scótziai nyak-kendő, mellyen ama' minden érzékeny aszszonyok' tükörének végső könnyei csillogtak, fedezte hó-mellyét; fején egy fekete fátyol lebegett, melly az elválás' bánatja miatt rendetlenségben függő haját eltakarná; egy aczél lánczon, melly az epedés' béllyege volt, függött ama' gyűrűk' gazdag gyűjteménye, a' mellyekre *Ossián*-tól éneklett minden vitézek' nevei vésetve valának. Ezek között találtott egy, mellyet néki Lessencené éppen elmentekor ajándékozott azon állítással: hogy azt hajdan a' dicső *Fingál* hordozta légyen, 's olly erővel birjon: hogy a' lelket egy szakadatlan elmélkedésbe meríti, 's mind azt a' mi a' leggyengébb érzemény' tulajdona, beléje lehelli.

A' barátságna mind ezen búbájós szereivel felfegyverkezve jelent-meg a' szép Rozemunda övéi' keblében; a' kik egyes egyig ötöt körülvenni, 's szíves ölelgetéseiket pazérolva reá vesztegetni vetekedtek. De mivel a' természet' együgyű ömledezései sem azon válogatott kifejezésekkel, sem ama' romános beszéd' módjával nem bír, a' melly egyedül tudta volna a' szép béavatottnének szívét érdekelni: mind ezen viszonzlátás' örömeire nem egyébbel válaszolt ő, mint egy olly felsőbbséget jelentő tekintettel, a' melly értékre adta, hogy esmérí még ugyan őket, de a' melly egyszer'smind tartani látszatott attól: netalántán kelletinél inkább hozzájuk lebocsátjkozzon. Hasztalan szorongatták ötöt karjaik közé mind anyja, mind testvérjei; hasztalan tetézték reá dicséreteiket, 's szerencsétetéseiket; a' Benjamína név, mellyet ezek szüntelen ismétlettek, fárasztá finom füleit, 's mintegy ötöt megszenségteleníteni látszatott. Próbát tett, ha őket azon gyönyörű ál-névhez szoktathatná, mellyel kedves barátnéjától megajándékozott. Azomban sikertlen lett igyekezete. — Miért akarnál te ugymond a' bátya Károly, azon névnek ellene mondani, mellyet születéseddel nyertél, 's köztünk álhatatosan viseltél? — Ezen név olly kedves nényeidnek, hozzá veté Cecília. — Ez a' vérség' legkedvesebbikét jelenti, folytatá Adelais. — És azt, a' ki hogy az légyen, leginkább meg is érdemli, felkiálta Victor, 's hevesen általkarolá hugát, hogy szinte fulladozna ez bátya' ölelésében. — Óh kedves Benjamínám! így szólla jó erkölcsű anyja, soha sem teszed te le azon nevet, mellyet én csak a' végre választottam, hogy hozzád vonzó gyengédségemet egy szóval kijelenthetném, — 's a' mellynek említésében nékem olly kimondhatatlan örömöm telik, így szóllamlott meg végre az öreg James; ez fogja nékem, ugymond, ha májd száz telet mutatnak meg-öszült fejemnek ritka hajfűrtjei, az én vérségemnek nem csak örömét, hanem gyámolát is eszembe juttatni. — Ez utolsó kifejezése az ösznek, mellyet a' jámbor öreg az atyai szeretet' legszívrehatóbb hangján ejtett, valami *Ossián*-i hangal birni látszatott Benjamína előtt, 's szemeit édes könnyekbe boritá. Ennek kedvéért csakugyan lemondott a' kedves Rozemunda névről, 's felvállalta ismét, ámbár nem örömet, a' silány Benjamína nevet.

A' Fabrikának minden munkásai öszve csoportozván az ő jótévőjök' kedves magzatjának haza érkezésére, esenkedve sürgették bébocsáttatásokat, hogy az ő látásán támadott örömeiket kinyilatkoztathatnák. Ezen hódolás nem volt kellemetlen Benjamína előtt; tapasztalta t. i. hogy atyai házának viszontlátásával felleli az ember néminémüképpen gyermekkori szokásait. Olly nyájas leereszkedéssel fogadta e' jámbor munkásokat, a' melly az atyának az öröme kivül még reményt is nyújta, hogy kitisztúlhat még talán leánya romános hidegletéséből. Végteére megjelent Jamesnak két jövendő veje is, kik nem külömben megtevék Benjamínának udvarlásokat. Az ifjú tanácsbeli, Ceciliának jegyese, elmés és jó ízlésű ember, egy olly csinos és nyájas hizelkedéssel tellyes complimentet teve a' jövvénynek: hogy ez bámúlna rajta, 's nényét a' bódog választásért szerencsételné. „Mivel, úgymond a' tanácsbelinek szavában, 's arczvonásaiban valami *Ossian*-i találtatik: előre érzem, hogy Cecília egy lészen a' legbódogabb aszszonyok számából.“ De bezzeg egészen máskép' ált a' dolog a' Hajós-kapitánnyal. Ez a' vidám, 's egyenes lelkű ember nem lévén hozzá törődve az udvariság' tekervényes kérgéhez, szilajon megragadja Benjamínának kezét, „ha a' Leány-aszszony úgymond, bizonyos Ceciliának bódogsága eránt, én Adalaiséért valójában kezes leszek; ezer, meg ezer kartács rontsolja izekre minden tagjaimat, ha valaha szavamnak ura nem leszek.“ Ezzel férjfiisan át öleli Benjamínát, 's két arczáira olly egy pár csókot tűze, mellyeknek nyomai több ideig tartandó verességgel árulgaták-el magokat. „Irgalmas Isten! — felkiált ez megrettenve, 's csaknem elájulva — azt véltem, hogy egy irgalmatlan Tatar', vagy egy kegyetlen Korzár' rabló markába kerültem!“ — Kit nevez Benjamína Korzárnak? ezer, meg ezer menydörgő ágyú! — Ah! kérem az Urat csendesedjen; mert az én füleim, 's inaim ki nem állhatják ezen éktelen hangot. Igen is kimutatja az Úr, hogy mindannyi utazásaiban csak egyszer sem kötött ki a' *Gyengéded Szigetek'* partjain! az Úrnak valóban nagy szüksége volna a' halhatatlan *Scuderi Kis-aszszony'* leczkéire. — Ki ördög az a' Scuderi? micsodák azok a' Gyengéded Szigetek? Én nem esmérek egyéb utat a' dicsőség' útjánál, sem más leczkét *Jean Bart*, és *Duquesne'* leczkéinél. Látom én, hogy az én Sógor-aszszonykámnak gondolkozása az enyímmel soha meg nem fog egyyezni, mert ő egy valóságos — — Román-alak Adalais igyekezett félbe szakasztani ezen beszédet, melly Benjamína előtt olly rendetlennek látszott; az öreg James pedig elfojtván magában a' hangos nevetést, megölelte jövendő vejét, 's megköszönte néki a' leczkét, a' melly kétség kivül egy kevéssé durván esett: de a' mellytől hasznos következéseket lehetne várni Benjamínára nézve.

A' kettős öszvekelés Benjamína' elérkezése után harmad napra vala határozva. Azt vélte ez, hogy e' rövid idő-közt jobbra nem használhatná, mint ha Adalaisnak ez alatt ama' kínos kötelékek' mivoltát rakogatná szeme eleibe, mellyekbe ezen házasság által szövetkezendő vala. — Hogy hogy határozhatád reá magadat kedvesem! így szállítá-meg nényét, egy illyen ember' örökös társaságára? — Azt vélem egy a' világon legegyszerűbb ok cselekedtette, felele amaz; én szeretem, ő is szeret. — Mit? Te szeretheted őtet? hiszen az egy ember-rágó tengeri farkas! — Erántam megtestesült angyal. Óh ha tudnád, melly szívreható jóság, melly nagylelkűség, melly érzékeny szív rejtezett ezen külső durvaság alá! az ő neve tisztelettel neveztetik az egész hajós seregtől, 's már több reá bízott, 's szerencsésen végre hajtott próbatételek jelesítik őtet. Csak a' vég-

re kötelezi ő magát egy aszszonyhoz, hogy azt boldogsága' társává tegesse. Értéke mindenkép' felér az enyimmel, 's fontos szolgálatai, mellyeket eddig a' mi kereskedő házunknak tevé, 's még talán ennekutánna is teend, kezemre méltóvá tevék őtet. Egy szóval ő nékem kedves, és én szívesen hozzá megyek. — De kérlek szegény Adelais! jól megismerkedtél-e karakterével? kitanultad-e érzéseit? bizonyos vagy-e arról, hogy fent van köztetek amaz Isteni öszvehangzás, melly nélkül a' házasság nem egyéb egy kínos rabságnál, a' mellynek nem mással, hanem csak olly vastag, 's keletlen lelkekkel kellene hordatni terhes igáját, a' kikben soha a' nemesebb érzemény' istenítő sugára felnem tündöklött. — Óh nem értek én semmit ezen szállangó beszédekből! én az én jegyesemmel első látásomkor tüstént szövetkezni kezdettem. — Első látásodkor? — Igen; ez pedig egy az atyánktól az itt fekvő katona-tisztek' számára tartatott bálban ment végben. Jegyesem, ki engem régolta (a' mint mondá) vizsga szemmel tartott, így szóllított-meg táncz közben: „Katona emberségemre mondom, nékem a' leány-aszszony tetszik! A' leány-aszszonynak férjre, nékem pedig feleségre van szükségem. Ha én a' leány-aszszonynak tetszem, egyikünknek sem kell tovább menni.“ Én elejénten ezen formátlan kinyilatkoztatásra csak egy hahotás nevetéssel feleltem; de később' ismétlett vallástétele' egyenessége, tekinteteinek édes kifejezései, de legfőkép' az eránt való forró kívánsága, hogy ivadékunkba, mellyet a' Bruxelli legérdemesebb házok' egyikének vallott, béiktatódhassék, mind ezek úgy mondom én bennem egy ellene áthatatlan bényomást szülének. Még fent állott a' mulatság, midőn atyánkat kérése eránt tudósítottam, 's a' mi házasságunk megállapított. — Mit? tehát minden további előkészületek 's epedezések nélkül? — Óh az én jegyesem nem ért ezekhez. — De gondold-meg tehát nyomorúlt áldozat! hogy megfosztattál a' legédesebb boldogságtól, a' melly csak számunkra viríthat. Lehet-e valamit hasonlítani azon édes örömhöz, mellyet egy kényes, és érzékeny hölgy magában érez, midőn titkos gondolatinak kedves tárgyát, lábainál fetrengeni látja, őtet két három, vagy szinte négy öt esztendeig nyögni, sóhajtozni hallhatja? Ez ám az érzeményes világ' törvényje! így neveljük mi azon tüzet, melly egy szerelmes' kebelében lángol! de nem is vethetjük ám ekkor sehová is szemünket, a' hol az ő alázatos, esdeklő, de leginkább szomorkás tekintetök ne késérne bennünket; egy lépést sem tehetünk a' nélkül, hogy nevünket vagy a' homokba írva, vagy akár egy nyárfának, akár egy árva fűzfának héjába vésvé ne találánk. Ezek meglévén a' távollétnek ingerét vesszük elő, a' melly egyedül tudatja velünk, melly nagy mértékben szerettetünk. Túl útaozunk a' tengereken, tettetjük egy pár esztendeig az ő végképpen való elfeledtetéseket, 's vissza térvén, minekutánna szenvedéseikről türedelmökről, 's állandóságokról megvagyunk győződve, a' remény' egy kis sugárát ragyogtatjuk végre szemekbe, hogy csakugyan még is egykor valahára részekre akarjuk magunkat határozni. — Óh! ha én így bántám volna az én hajós-tisztemmel, az engem' régen ott hagyott volna a' fa-képnél. Miért tartaná az ember magát többre, mint a' mit ér? 's ha már egy tetszetős ember szánk' izére vagyon, miért kínoznánk őtet? — Soha sem fizethetik ők elég drágán azon szerencsét, hogy a' mieink lehetnek. 'S azután, mindjárt meg kell koronázni egy szerelmesnek tüzet, mihelyt az lángolni kezd? — Hát vétek annak boldogságát siettetni, a' kit szeretünk? — Ha egyszer férjeink lehetnek, kintzoinkká válnak. — Igen, ha előbb rab módra sanyargattuk őket. — Minden férjfiúnak természetes ösztöne rajtunk ural-

kodni. — Tegyük hát magunkat olly kellemetesekké, hogy ehez való bátorságok elmuljon. — Soha kelletlenül tovább őket lábainknál nem mászkáltathatjuk. — Ne bánjunk úgy imádóinkkal, a' mint nem akarnánk, hogy velünk férjeink bánjanak. — Én tőle bókolást kívánnék. — Én csak kedvellést. — De leginkább akarnám, hogy engem egész a' bámulás gcsudáljon. — Én legfellyebb, hogy illendőleg becsüljön.

James szakasztá félbe ezen versengést, bélépvén hozzájok, 's tudokra adván, hogy a' két házassági eggyezés' alá-írása végett reájok várakoznak. Benjamína alá-írá először azon írást, a' melly Ceciliát az ifjú tanácsbelivel eggyesíté, 's újjolag egy jóvánhagyó tekintet lövelle mind-kettőjökre; de midőn Adelaiséhoz fogna, keze remegni kezdé, 's az ég felé emelvén szemeit, néhányszor lassú szóval rebesgeté: „nyomorúlt áldozat!“

Más napra kelvén a' fabrikának minden munkási öszve gyűltek, 's munkájok' mustráját a' házassulandóknak beajánlották. Két merő csipkékből alkotott ruhából állott ez, mellyekben az érték az izléssel az elsőségért vinni látszatott. James örvendeztetni kívánta e' jámborokat, 's valamennyijét ama' fényes násznépnek számába vette, melly a' jegyeseket a' templomba kíséré. Benjamína mind azon babonákkal megrakva jelent-meg, mellyeket Párizsból hozza magával, 's öltözetének különössége minden szemeket reája vonzott. Eggy világos zöld ruha volt ez, égszínű övvel testéhez szorítva, a' mellyen szélt-hosszszatt arany csillagok ragyogtak. Feje fedetlen volt, 's két egyenlő részekre osztott haja nagy fürtökben lóggott vállaira; mellyek közt igen szembe tűntek a' két hab formán lebegő 's mellyét veregető *Bánatok*. Képének, 's egész testének alkalmaztatása egy belső sugallással tellyes valóságra mutatott, 's a' csillagokból látszatott olvasni a' világ' kerekességének sor-sát. Adelais mellett foglalván helyet azon időpontban, mellyben a' Pap a' jegyesek' kezeit öszve-adandó vala, megnem tűrhette, hogy azt karjánál megrántva csendesen fülébe ne sugná: „nyomorúlt áldozat! még most van idő!“ egy mosolygással viszonzta ezt Adelais, és kezét nyújta párjának azon belső nyugalommal, mellyet csak a' boldogulásnak bizonyos volta nyújthat. A' kapitány, a' ki Benjaminának gondolatlan apostrophéját hallotta, csaknem menydörgésekre fakadt, de James által, ki nevetését elnem fojthatá, vissza tartatván feltette magában, hogy ezt előbb utóbb kifogja vásárlani Isteni lehellettel tellyes sógor-aszszonykája. Az egész lakadalmi robaj alatt nyomorúlt áldozatnak hívogató Adelaisát, 's a' fabrikának minden napszamosit rendre ösztönözte, hogy innának a' nyomorúlt áldozat' egészségéért. Ez időtől fogva, valahányszor Adelais Benjamína előtt dicsekedve emlegette állapotjának bóldog voltát, a' kapitány mind annyiszor egy gúnyoló tekintetet vete Benjaminára „nyomorúlt áldozat! — úgymond — nyomorúlt áldozat!“

Cecília férjének Bruxell' körén egy régi vára volt, melly a' Dilus' partján a' legrománosabb helyhezetben állott; itt tartotta ő mennyegzői ünnepét, a' melly két hétig folya az egész rokonságnak jelenlétében. Benjamína ki nem tudott térni azon elragadtatásból, mellybe őt' a' bémohosodott várfalak', 's az egész környék' látása altatá. A' mi leginkább elmeríté romános álmadozásába, az vala, hogy az ő szállása éppen egy négyszegű toronyba rendeltetett. Ez alatt egy emelő híd a' vár alatt rengő fenyvesbe vezetett, mellynek közepette meszszünnen egy alacsony remete-ház ötlött a' szemekbe. „Kétség kívül, — úgymond Benjamína a' tanácsbelihez, — az egy szerencsétlen' menedék helye lészen, a' ki kerüli a' világot, mellyben érzékeny lelke nem talált egyebet a' hite-sze-

gett háláadatlanágnál“ — „igen, felele sógora, kire a' kapitány hirtelen egyet kacsinta; az valósággal egy isméretlen' rejteke, kinek durva csuklája, 's hosszú szakála alatt, úgy mondják, igen nemes, és sokat ígérő arcvonások rejteznek. Azt regélik a' vidéken, hogy az egy jeles szerencsétlen volna, a' ki gondolatának kedves tárgyától elszakadva könyekben, 's imádságban tölti napjait.“ — „Melly igen szánom őtet! felkiált Benjamína, egy mély sóhajtást bocsátván; melly kimondhatatlan öröömre válna, ha szenvedéseit enyhíthetném!“ Ezen szavak jel-adásúl szolgáltak a' kapitánynak, a' ki már óhajtván leste az alkalmatosságot a' templomba vett sérelme' megboszszulására. Erre nézve közlé szándékát mind ipjával, mind a' tanácsbelivel, a' kik semmit forróbban nem kívántak, mint Benjaminának nevetséges eszelősségét meggyógyítani, 's őtet az emberiségnek, melly előtt már szinte a' nevetség' tárgyává lett, vissza adni. Az én lakájom, úgymond a' kapitány, egy ifjú matróz, igen elmés és virgoncz legényke; ez a' remete' személyét jól fogná játszani, mert ez a' bohó akárkit is egész a' megcsalattatásig majmol. E' mellett szívreható módon énekel, 's egy velem a' Spanyol partokon töltött hosszas tartózkodás alatt igen ügyesen megtanulta a' guitárt pengetni. Most két hete, hogy Gandba utazott megöszült beteg attya' látogatására, a' honnét őtet ma estvére ide várom. A' szép álmodozó ezt soha sem látta, jó lenne ez által eszét megzavarni, 's magunkat az ő contójára mulatni. — Nem ártana, úgy mond James, legfőkép' ha egy olly siralmas románczot tehetnénk a' legény' szájába, a' melly a' mi kis balgatagunkkal elhitetné, hogy a' mi remeténk egy azon román-vitézek' számából, kiket Lessencené aszszonyágnál láttam; 's hogy ez nem tűrhetvén a' szép Rozemundától való távollétét, őtet egész e' helyig követte. Igaz ugyan, hogy nem kis áldozatba kerül nékem magzatom' így gyötörni: de ha már egyszer a' gonosz úgy meggyökerezett, akkor csak egyedül rendkívül való szerekkel lehet azt orvosolni. — Hagyja reám az Úr, úgymond a' tanácsbeli, lehet a' leczkét kíméléssel feladni. Ne hogy a' mi sógor-aszszonyunk egy szolgálával egybe vettessen, szükséges, hogy ez, megszokván ura' parancsait vakon követni, ne tudja, melly fehér-személyhez intézi nevetséges hódolását. Én magamra vállalom a' románcz' elkészítését, mellyet majd az ál-remetének egy érdeklő nótán kelletik énekelnie; 's én hízlekedem magamnak, hogy a' dolgot olly móddal fogom vezetni, hogy annak kifejtődzése mind azon következeseket szülje a' mi rajoskodó szépünk' szívében, a' mellyeket tőle reménylünk.

Azonnal elkészült egy remete ruha, mellybe a' mi lakájunk magát béburkolandó vala. A' kapitány, a' ki azt a' legközelebb lévő faluba kvártélyoztatta, előhivatá őtet, mihelyt az esthajnal szürkülni kezdett; bévezeté a' fenyvesbe, több tekervényes úton végig hordozá, 's végre Benjamína' szállásához vissza térvén vele, félre vonta magát, hogy láthassa, mikép' fogná az, a' néki kiszabott rollét játszani. A' lakáj ekkor megállapodik, az isméretlen' ablakja alatt egy szenvedő valóság' alakját színletvén; 's mihelyt a' hód arczúl világítá, letolta kámzsáját, 's megmutatá a' szépnek, hogy koránt sem olly öreg, a' mint viselete vallja. Benjamína, a' ki szüntelen az előtte fekvő kies vidéken legelteté szeméit, tüstént megsejté a' remetét. „Valóban, úgymond figyelemmel vizsgálván őtet, a' tavasz' rózsái megtetszenek még komor vonásain, mellyeket a' bú' könnyei elhalványítottak. Ezen testállás, ezen mozdulatok olly méltóságot lehellenek, a' melly egy főbb rendű eredetre utasít. Óh bár csak hallhatnám őtet! Talán majd szavam'

hangjára megszöllumlik. Vegyük elő a' hárfát, 's tetsessük eleintén, mintha valamely részvétlen (indifferens) tárgyról dallanánk. — Erre végig futja hurjait, 's *Gaveaux*-nak ama' híres románczát kezdi énekelni: „*Remete, jó Remete* 's a' t. Eleinte egy halotti csend fogadta ezen hangokat, azután az ifjú matróz, a' kinek meg vala hagyva, hogy ne tegyen egyebet, mint a' mire intetni fog, elő vevé muzsika szerét 's azon a' legkecsegtetőbb áriákat pengette, 's mesterségesen váltogatta. Egészen elragadá ez Benjaminát, és semmi kétséget nem hagyta többé lelkében, hogy az ő remetéje azon ki-vált teremtmények' számából való, kiket a' születés, de legfőkép' a' nevelés, a' többi halandók' sorából kiemelt, 's a' kik inkább a' magányban sóhajtoznak, mintsem hogy magokat a' világ' mezejére kitennék, a' hol őket csak megérteni sem, annál inkább érdemek szerént becsülni nem tudnák. Következendő nap' még sokkal mélázóbb formában jelent-meg a' fölöstökömnél, 's száz kérdésekkel terhelé Ceciliának férjét a' remete felől, kinek sorsa eránt igen eleven részvételét vallá.

Harmad napra kelvén, közel volt már éjfél, midőn Benjamína a' torony' magosságáról vizsgálta az égi bólozatot, 's futtatván szemeit ezen megmérhetetlen téren *Ossián*-ként képzelé magának, hogy minden fellegecske lebegő szárnyáról egy böldegült árnyék' látásával kínálatnak-meg szemei. Ezen fellengező gondolatokból ragadák-ki őtet a' gitár' hangjai, 's szinte megháboroda eleinte; de csak hamar azután reá esmért a' már hallott hangok' bájjára. A' hód ez éjjel nem olly elevenen tündöklött, 's csak alig lehetett a' föld' színét fedező tárgyakat megkülömböztetni. Felelni kívánt Benjamína a' remetének, 's pengetni kezdé hárfáját. Néhány egymással váltott nem lelketlen darabok után elkezdé a' remete a' tanácsbelitől elejbe adott románczot, mellyben önnön szenvedéseit, Rozemundának tőle egy kegyetlen atya által történt elragadtatását, ennek fellelésére tett sikertelen fáradozásait, 's végre azon ál-ruhát, mellyel születését, szerelmét, 's vándorlásainak célját fedezni kívánta, fájdalmasan festegeté. Utólyára a' hosszas előszámlálás után ezen dalt éneklette a' leghathatós' b hangon:

1.
Mint a' vándort a' pusztában,
Ösméretes csillaga
Ezer baj között vezérli,
Midőn tévelyeg maga:

2.
Úgy vezette bájos hangod
Tántorgó lépésimet
'S majd örömmel, majd örömmel
Töltögette szívemet.

3.
Végre még is feltalállak
(Óh ez egek csodája!)
'S szemlélhetem gyöngy képedet
Természet' szép munkája!

4.
„Csak lássalak, majd feléled
Szívem“ ezerszer mondám.
Kín az élet nálad nélkül
Bájló Rozemundám!

Ezen kedves, és annyiszor megbánt névnek hallása kimagyarázhatatlan érzést szüle a' mi Benjaminánkban. „Egek! — így szólla megrázkódva, nem kételkedhetem többé, bizonyosan egyike ő azoknak, kik gyengéded barátném' társaságát látogatni szokták. Oskar leszs é ez, vagy Dermídes? . . . Hiszem én nem emlékezem, hogy valaha egyiknek is kinyilatkoztattam volna szívem' választását. Igaz ugyan, hogy néha magam is megleptem

szemeimet Oskáron, ama' szomorkás epedezőn. Lehetséges é, hogy siránkozván távól létemen, 's lelke eltelvén képemmel, nyomba követett engem? lehetséges e', hogy oda hagyván érettem a' fővárost, ezen vadon magányba költözött a' szűkölködés' alacsony köntösében? óh melly felséges maga feláldozása ez ama' szép léleknek! melly méltán tart-hat ő számot egy az enyimhez hasonló szívnek birtokára!"

Így merengett Benjamína az édes megcsalattatásban, midőn a' lakáj a' háta megett el-rejtezett ura' parancsára, megközelíté a' vár' falait befoglaló árkot, 's egy szomorú pan-tomíme által azon való tépelődését jelengeté, hogy ezen által nem költözhet; 's hajlandó-nak látszott, hogy abba leugorjon. Azonban, mintha még egy próbát akarna tenni imá-dott szépe' szívének meglágyítására, felmász egy törzsökre Benjamína' tornyának által el-lenében, 's hozzá fog az elejbe adott románcznak utolsó dalljához:

1.

Szánj-meg kérlek, tekints rabod'
Érted hurczoltt kinnnyára!
Ne kívánd, hogy ezen óra
Légyen élte' határa.

2.

Egy szál virág, egy fűzőcske
Szerelmének elég lesz,
Bár szerelmed' zálogául
Keze töled mást nem vesz.

3.

Jaj! de minden némán halgat,
Nincs válasz keservemre!
Nincs, ki szánna, vagy írt rakna
Vérbe borúlt sebemre.

4.

Bóldog Egek! mért nem birok
Ossiánnak lantjával!
Talán meghódolna ennek
Szív repesztő hangjával.

E' szerencsés végezetre egészen meggyőzött Benjamína, hogy a' remete' képében az érzékeny Oskár volna elrejtve, nem vala képes érzéketlen maradni esdekléseihez. Első hevében lebontja derekáról azon Skótziai pántlikát, mellyel általövedzve vala, 's azt egy könyvre tekervén a' sánczon által veti. Ezt a' remete sietve felragadja, 's még szeme lát-tára néhány csókokkal illetvén, kebelébe dugja. Viszsa tér azután a' kapitányhoz, 's foly-vást pengeti eltávoztában ama' szerencsés románczot, melly néki illy szép győzedelmet szerzett.

Benjamína az egész éjszakát kegyetlen hánykolódásokban töltötte. Ez volt az első eset, mellyben magát ennyire elfelejtette; soha még eddig romános eszelősködése a' legkisebb gon-dolatlan lépésre sem határozta őtet. „Hiszen! — így vigasztalta magát, — ki állhatott volna ellene a' gyengéded érzemények' illy nagy özönének? vallyon lehetne é valaki, a' ki részvétlen maradhatott volna egy illy újj Leventához, ki a' hölgyek' tiszteletében, 's vé-delmében veti egész bóldogságát, dicsőségét? óh be ritkák úgy is a' mái világban ezen ér-demes fajzati a' régi lovagságnak. Bizonyosan az én renetém nem egyéb volt, mint kedvelt barátném' biztosa, kit a' végre küldött, hogy szemügyre venné lépésimet, ha híve maradtam é azon szent fogadásnak, mellyel magam' a' kedves avattakhoz leköte-leztem. Igen, igen! minden azt vallatja vélem, hogy Oskár ő, és nem más.“

Alig kezdett a' hajnal hasadni, ablakára könyökölve hordozá szemeit a' téres láthatá-ron, a' melly lépcsőnként fedezé-fel magát tekintete előtt. Sokáig vizsgálta a' meszszünnen feketédző remete-lakásnak kormos oldalait. „Ott lakik ő, úgymond, a' szegény szalma fe-

dél, 's durva darócz alatt, ott szorongatja szívéhez ama' titkos értelmű pántlikát, mellyel lángjait kegyesen megjutalmaztam. . . . Vallyon méltó marad é ő mindenkor e' drága zálogra, mellyet egy győzhetetlen erő zsarolt-ki kezemből?" . . . Még fel sem eszmélt ezen elmerülésből, midőn egy szoba-leány hozzája bélépven tudósítja, hogy az atya magához kívánja. Nyomba követte Benjamína a' leányzót, 's lesietett atya' szobájába, a' hol ez két vejével együtt várakozta. A' tanácsbeli méltósággal fordul hozzája, 's jelenti, hogy ő egyik tisztí társa által megvagyon hatalmazva, hogy Benjaminát részére megkérné. A' kérő, úgymond, születésére szintúgy, mint személyes tulajdonira nézve jeles ember. Hozzá tévé még, hogy érdemes atya' színe előtt akarta ezen kérést megtenni, 's Benjamína' válaszát elfogadni. Benjamína, a' kinek mind szíve, mind feje a' múlt éjjeli történettel elvalának telve, csak egy fel sem vevő mosolygással válaszolt sógora' kinyilatkoztatására, 's bár melly tekintetre méltó volt is kérőjének rangja, nem látszott az meggyezni az ő érzeménnyinek, 's egész valóságának formájával; mert eltökéllette magában, hogy ő csak egy olly férjfiúnak fogna hitvese lenni, ki a' boldogságot az érzemények' finomságában helyezteti, 's a' ki magát lovagos karaktere által az ő birtokára méltóvá tendi. — Előre láttam én, mond az öreg James vejének a' tanácsbelinek, hogy a' válasz megtagadásból fog állani. — Igen sajnálom, felele emez; mert elvagyok hitelve, hogy egy igen emberséges embert iktattam volna vérségünkbe. — A' mi hasonlíthatatlan sógoraszszonykánkknak, így szól a' kapitány marczongva, egy amollyan lélek kergető sólyom, egy levegőben repdeső sas lélek, vagy egy alakos román-vitéz kellene; mert a' nélkül ő nem lenne egyéb, mint egy Adelaishoz hasonló „nyomorúlt áldozat.“ — Az Úr kedve szerént csúfolódhatik, úgymond Benjamína egy olly hangon, a' melly kijelenté, hogy mind ezen csípős mondások ő hozzá felnem hatnak; de az én meghatározásom változhatatlan marad. — Ha úgy van, felel a' kapitány, nékem hajómra kell mennem, 's két óra alatt útnak indulok. Jónás! — kiált lakájának, kivel már egyet értésben vala, 's ki ezen pillantatban bétoppant, — Jónás! úgymond, útra készülj, szerezz pósta lovakat. — Kapitány uram mikor kedve tartja, elmehet, de én lehetetlen hogy kövessem. — 'S miért nem? ha merem kérdezni. — Kapitány uram eddig nagyobb részvételét mutatta boldogságom eránt, sem hogy elhihetném, hogy mostani szerencsémben gát akarna lenni. — 'S miben áll azon szertelen szerencse? halljuk! — Én a' falu' környékén andalogván, egy kis esmeretségbé estem. — Mit? bizonyossan leánnyal! ezer ördög czimborássa! — Ne ijessze el az úr, úgymond Benjamína, hiszen ő néki is olly szíve van, mint másnak, miért ne szeretne ő is? — És ki hát az a' te indulatod' érdemes tárgya? így szól a' kapitány tettetett bosszonzkodással. — Óh édes kapitány uram! kémélve szólljon kérem felőle; az egy ritka szépségű személy, 's ha nem csalatkozom, házbeli kis-aszszony. — Mit? egy kis-aszszony halgatott volna egy magad formájú szemét ember' sopánkodásira? — Úgy úgy! de nem is olly mindennapi eset ám ez; mert ebben az egész dologban valami román forma történet fekszik ám! — Óh beszéld-el azt kérlek, mondá esenkedve Benjamína. — Ha a' kis-aszszony megengedi. . . . Tegnapelőtt estve egy fenyvesben tébo-lyogván meszszünnen egy szív-ragadó énekszót hallék. Közelebb érvén bátorzkodtam én is guitárom' hangját azzal egyesíteni, 's rövid idő alatt feleletet nyerék. — Feleletet nyertél? — Azt igen is; nem ugyan szóval, hanem esmeretes énekek által, mellyeknek erány-

zását mindjárt eltaláltam. Így kezdődött az első szövetkezés. Harmad nap múlva reá vetém fejemet, hogy ostrom alá veszem esméretlen szépemet. — Mit? ménykő, és zivatar! ostrom alá venni? — Hidje-el kapitány uram, hogy azt csak egy négy dallból álló román-czal cselekedtem. — Erre egy kémlelő tekintetet vete az öreg James Benjaminára, a' ki nek arczulatján magát már a' szégyen, és szemérem festegetni kezdé. — Igen fortélyosan! úgymond a' kapitány — Semmi sem volt benne felesleg való, folytatá a' lakáj, mert éppen csak az utolsó dalra adta-meg magát kegyesem, egy zálogot nyújtván, mellyel szerelmét bizonyítaná, 's engemet lovagjává nevezne. — Lovagjává? felkiált a' kapitány hahotával, talán megbolondult az a' személy? — Igen igen! én belém bolondult egészen, semmi kétség sem lehet benne. Mert tudja-meg kapitány uram, hogy annál nagyobb ostrommal akarván szívét megtámadni remete köntösbe öltöztem. — Hallyuk tehát melly zálogot nyertél? — Ezen Ossián színű pántlikát. Igen sok ez kapitány uram! leginkább midőn ezen aranyozott kötésű könyvre van tekerve, mellynek czímje: „Az állapotok' egyenlősége“ a' melly annyit tesz: hogy akár remete, akár lakáj, mindegy az én szépemnek; csak szeressen, már megérdemli, hogy viszont szerettesen. — Átkozott portéka! add kezembe könyvestől azt a' pántlikát! — Kapitány uram! az lehetetlen. — Ide adod? vagy. . . — Inkább az éltemet. — Óh hogy ménykövekkel nem bírok, hogy ezen latrok' orgazdáját — — — Ezen szavakra néki ugrik a' lakájnak, a' ki futásra veszi a' dolgot; az öreg James pedig a' tanácsbelivel együtt a' kapitány után lopódzván, magán hagyják Benjaminát a' bámulás' és megszégyenülés' minden csapásaira kitétetve.

Ezen fortély mind azon következeseket szülte Benjaminára nézve, a' mellyeket Cecíliának férje reménylett. A' mi őtet leginkább epesztette, az vala: hogy most követvén legelőször szerelmes indulatját, azt egy őtet csalfasággal reászedő jött-ment suhanczra vesztegette. Eleinte olly nagy vala megalázódása: hogy egészségének változását tettétvén néhány napokig szobájából ki sem ment. Azomban egy részről annyának, 's nényeinek körülte való szorgos gondoskodása, bizonyossá tevék, hogy ezek a' néki adott kegyetlen leczkében részesek nem voltak; más részről pedig az ősz atyának eránta való szeretete is a' tanácsbelinek esméretes ember-kímélő szive egyaránt bátoríták őtet, hogy ezen helytelen történet dobra nem fog üttetni. Csak az egy kapitány volt még, a' ki, bár mint erőlködött is sógor-aszszonyát megkémélni, még is néha néha olly szavakat ejtett, mellyek emennek zavarodását kettőztették. Nem sokára a' tanácsbeli Benjaminának kezébe juttatta a' könyvet pántlikástól együtt, ezt mondván néki legszíves'b indulattal: Ime kedves húgom! kezembe adom azon zálogot, a' mellynek általad olly meggondolatlan' történet elidegenítése, tudom, mind eddig sértegeti szemérmességedet. Az ál-remete téged se nem esmér, se nem fog esmérni. Ne vedd rossz néven azon fortélyt, mellyet olly három férjfiú koholt, kik téged' szívből kedvelnek, 's kik legforróbban óhajtották: hogy téged' egy illy' híredet emésztő nyavalyától megorvosolva lássanak. — Valóban el is érték czéljokat, felele Benjámina a' legegyszerűbb hangon, 's édesdeden szorongatá sógorának jobbját. A' szőnyeg örökre fel van előttem húzva; elesmérem eddig való csúfos botlásimat. Csupán csak a' legnemesebb atya, 's nényeimnek érdemes férjei voltak elégségesek engem nem csak magamnak, 's rokonyságomnak, mellynek ma holnap kínzó ostora lettem volna, hanem az emberi társaságnak is, mellynek tiszteletét buta álmadozásaim megvettették vé-

lem, újjolag vissza adni. Az én vitézim ennekutánna nem egyebek lesznek, mint érde-
mes atyámfiak, 's mind azon jóra valók, kik ezekhez hasonlítanak. A' helyett, hogy ma-
gamat nálok fellyebb becsüljem, szerencsémnek fogom tartani, ha őket követhetem, 's
felérhetem. Köszönettel fogadom-el az úrtól azon férjet, a' kit számomra ajánlott, 's ha
ő szintúgy mint az úr elvayon hitetve, hogy ezen megtérés nem képmutatás légyen, ime
kész vagyok néki adni kezemmel együtt szívemet. — Benjaminának ezen változása ki-
mondhatatlan örömet okozott az egész háznépben. Eleintén ugyan nem mindeneknél
nyert hitelt; de későbbben a' megtértnek mind magaviselete, mind beszédje, 's egyéb ma-
ga alkalmaztatása naponként inkább kivilágosították, hogy eltökéllése színlés nélkül való.
Nem lehetett többé sem nyakán gyűrűvel tellyes lánczot, sem derekán Skótziai övet,
sem gondolkozása módján román-szeszt sejteni. Egyszerű volt öltözete, természetesek
kifejezései, hangja minden ember eránt leereszkedő; de leg-főkép' azokhoz kegyességgel
tellyes, a' kik valamely helytelen szokás által magokat nevetségessé tették. Önn-maga
indított gyakran kaczajt képzelődésének hajdani kicsapongásaiból, 's így csavará-ki azok-
nak kezéből a' fegyvert, kik magokat az ő erszénnyére kívánták mulatni. Eggy vala ezek-
nek számából a' kapitány; soha ez a' remete' történetét ki nem híresztelte, lakajjának pe-
dig a' halgatást azon feltétel alatt kötötte szivére: hogy ellenkező esetben agyvelejével fog-
na adózni. 'S így eggy lett ő Benjaminának nem csak leghívebb barátjai, hanem legbuz-
góbb védelmezői közzül is. Azomban elkövetkező Benjamína' öszvekelése' napja, meg-
nem törhető, hogy a' menyaszszony mellé ne állana, 's az elhatározó pontban ruháját
gyengén megrántván mosolyogva félhangon fülébe ne sugná: „nyomorúlt áldozat! még
most van időd!“ —

Árvay Gergely.

5.

Az Erdély' Rendjei' Elölülőjöknek Gróf Kemény Sámuel Excell.
hazafiúi nemes cselekedete.

*Nagy-Méltóságú Gróf, Gubernátor Úr,
Kegyelmes Uram!*

Nyomorúlt 'és ügye-fogyott ember-társainkon segíteni, 's azoknak kedvetlen sorsokat
az ideje-koránt való segedelmezéssel elszenvedhetővé tenni, minden jó embernek köteles-
sége. A' Király', Monarcha', és Haza', 's annak ősi polgári alkotmánya védelmére fegy-
vert-fogó polgár-társainkat, történhető szerencsétlenségek' esetében, magok 's házok'-népe'

jövendőbeli sorsáról valamennyire megnyugtató, hazafiúi kötelesség. Ennek kívánván én, tehetségem' mértékéhez képest, megfelelni, Nemes Aranyas-Széki Harasztosi, a' néhai megadósodott Kir. Perceptor Váro Gábor' adósságában elfoglalt, 's nékem a' Fels. Kir. Fő-Kormányzó Tanács által liquidumának esztendőnként leendő lefizetése mellett tízezer német-forintot meghaladó summában általadott jószágomat által-ajánlom Excellen-tziád által édes hazámnak következő feltételek alatt:

1. Hogy ezen jószág tíz — az ellenséggel való csatázás közben kapott terhes sebből vett romlás miatt — élleme teljes megkeresésére alkalmatlanná tétetett — Insurgens nemes és szabad Székely atyánkfiai, vagy a' csata-piaczon elesteknek özvegyei 's árvái között osztassék-ki egyenlő részekben. Melly esetben, ha tudniillik oda telepedni, 's földjeimet magok akarnák művelni, használni,

2. A' szükséges egy szobából, egy pitvarból, 's egy kamarácskából álló épületeknek megkészítésére, magam erdeimből ajánlok fát; a' mennyiben tudniillik a' mostani zselér-házak befogadásokra elegendők nem lennének.

3. A' gazdasághoz tartozó eszközök' megszerzésére, 's gazdaságoknak folyamatba hozhatására, minden háznépnek adok száz-száz német forintot; az első bévetés' elősegelésére tizenöt-tizenöt véka magnak való elegyes-búzát, 's két-két véka török-búzát.

4. Jószágomat használhatják a' megsebesedettek, magok holtokig, az özvegyek hasonlólag holtok' napjáig, az árvák pedig míg a' legkisebb idejű közzülök a' tizennyolcz esztendőt betöltötte. Hanem földjeimet kötelesek lesznek magoknak igaz határában megtartani, azt senkinek elfoglaltatni nem engedni. Melly nem várt esetben, vagy annyival is inkább, ha használatra nekik engedett földjeimre másoktól pénzt vennének-fel, 's földjeimet elzálogosítanak; fenntartom magamnak azt a' just, hogy az illyentől, mint háladatlantól, telkemet, 's szántó- 's kaszáló-földjeimet vissza vehessem, azt más jobb érzésű, a' csata-piaczon vett seb miatt élleme' megkeresésére alkalmatlanná lett hazafi-társamnak, vagy férj 's atya nélkül maradott özvegynek 's árváknak adhassam.

5. Szükségtelen épületekkel telkemet ne terheljék. A' mi szükséges épületeket, de nem költségeseket, és csupán szolgáló emberek által használhatókat tennének, az én híremmel 's jóvá-hagyásommal; azoknak becsű szerint való árát a' jószág' kezemhez vételekor magam megfogom fizetni, vagy történhető halálom' esetében, maradékim kötelesek lesznek megfizetni.

6. Az én általam adandó materialékból építendő házaikat tartoznak jól conserválni, 's a' gondatlanságok által okozandó deteriorációk' becsű szerint való árát jussom legyen a' mingyárt említendő, általam Hazánkat 's kegyelmes Királyunkat jól szolgált 's szolgálattjok' hív folytatása mellett szerencsétlenné lett hazafi-polgártársaim' maradékinak a' jószág' kezemhez vissza vételekor adandó száz-száz rénes-forintból kivonni. Ugyan-is

7. Minden ezen segedelmező-Institútumba általam felveendő, a' dicsőség' mezején elesett vagy megsebesedett Nemes Vitéz' háza-népének, midőn ezek közzül a' kisebb idejű tizennyolcz esztendejét betölti, 's az általa használt jószág magam' vagy maradékim' birtokába vissza jön, kötelezem magamat, némünemü felsegélésekre, hogy élelem-módjához foghassanak, száz-száz német forintot adni, mellyet halálom' esetében kedves maradékim is teljesíteni köteleztetnek.

8. Ha köz-időben valami e' jószágomból az örökösök által kiváltatnék, hogy a' segedelemre felvették csonkúlást ne szenvedjenek, kötelezem magamat 's maradékimat arra, hogy a' kiváltott föld helyett más hasonló földet veszek a' Harasztosi határon; vagy ha nem vehetnék, a' zálog-summának interesét esztendőnként a' segedelemre felvett háznépnek megfizetem, a' zálog-summa kezemhez jövéen.

9. Hogy ha nem tetszenék az ezen Institutumba általam felveendő megsebesedett Nemes Vitézeknek, vagy az elesettek özvegyeinek 's árváinak Harasztosi jószágomat magoknak használni, mivelni, 's következésképen magok közt felosztani; azon esetben egy, a' Fels. Kir. Fő-kormányzó Tanács által kinevezendő, 's számadásait esztendőnként a' Pupillaris Exactorátusra beadni köteles Curátor' gondviselése alatt adassék Harasztosi mostani jószágom hat esztendőről hat esztendőre árendába, 's az esztendei árenda-summát, angáriánként köteles legyen a' Curátor az ezen Pensio-Institutumban felveendő nemes megsebesedett Vitézeknek, Özvegyeknek, Árváknak egyenlő részekben kiosztani; fenn tartván magamnak ezen esetben a' jószágra 's annak jövedelmére való főbb ügyeletet.

10. Az ezen segedelemre magokat felvétetni kívánó terhes sebet kapott hazafi Nemes Vitézeknek, vagy a' csata-piaczon elesettek' özvegyeinek, árváinak szükséges leszen előttem azon Nemes Ezered' Commandójának hiteles Bizonyosság-levelével, mellyben szolgáltatnak megbizonyítani, hogy kötelességeket a' Király' és Haza' köz ügye' védelmében híven, becsülettel, és egy Nemes-Vitézhez illő bátorsággal teljesítették, az élelmek' megkeresésére alkalmatlanná tétetéseket okozó sebeiket a' csata' mezején kapták, az elesettek pedig valósággal az ütközet mezején holtak-meg, a' bátorszívú vitéznek halálával, vagy ott vett sebeiket követte csak hamar az halál, szükös és segedelmezést kívánó állapotjokat pedig a' Nemes Vármegye' vagy Szék' Tisztségének hiteles és a' Megye' pecsétje alatt költ Bizonyosság-levelével bizonyíthatják-meg előttem, melly bizonyítások mellett a' felveendőknak száma tízre kitelvén, köteles leszek azonnal fenn-kinevezett Harasztosi jószágomat hiteles Conscriptio és a' földeknek az Institutumba felvettek között felosztásáról készüendő Hiteles-levelél mellett, a' segedelmezteknek mívek és használások alá bocsátani, 's más a' fenntebb kiírtakban foglalt magam kötelezéseimnek pontosan eleget tenni.

Méltóztatik Excellentiád ezen hazafiúi ajánlásomat kegyesen fogadni 's azt maga részéről a' cél-érhetésre kegyesen kormányozni, 's engemet ismeretes kegyességében 's pártfogásában megtartani, a' ki örökös tisztelettel maradok

Excellentiádnak

Kolozsvártt, Július' 2-dik. 1809.

alázatos szolgálja

GRÓF KEMÉNY SÁMUEL.

6.

KÖNYV-VI'SGÁLAT.

Gedichte von Grafen Johann Mailáth.

Wien, 1825. bey Tendler und v. Manstein. 16 rétben. A' Jegyzésekkel és Mutatóval 112 lap.

Óhajtanánk, a' szeretetre-méltó Gróf (fija a' Ministernek, 's a' kevés hetek előtt megholt Kamara-Praesesének testvér-öccse, de más — Gróf Sándor — anyától) költötte volna e' kedves dalokat nemzete' nyelvén inkább; neki is szóllván, a' mit a' Múza Horátnak sugallott. De a' veszteséget türjük békével, mert dicsőségünket ez is neveli, 's halljuk mentségét önmagától, lap 103: — „Itt helye lehetne elmondanom, hogy én, Magyar, verseimet miért dolgozám idegen nyelven. A' kikhez első dolgozásaim intézve voltak, azok előtt Nyelvem' hangjai nem értett zengzés vala; 's a' német verselés' útjára vezetve egyszer, megmaradtam kezdett menésében. Magyarrá tennem a' mi keveset adok, hiúság volt volna, 's nem egyéb, mint szerencsétlen játék. Az' helyébe hasznosabb dolgot tettem Hazám' Literatúrájának, mint a' Németnek is egyszer'smind, midőn időmet a' jelesebb magyar Költők' dolgozásinak németre fordítására használám. (Magyarische Gedichte von Johann Graf Mailáth. Stuttgart, bey Cotta.)“ —

Ezen rövid Költemények' bélyege a' lágyság, gyöngédség, édesség; a' nagy gondú csín, és elrejtett széles tudomány; a' forró érzés mind az eránt a' mi szent, a' mi nemes. Bonum virum facile crederes, doctum artificem libenter — ezt szóllja a' maga olvasójához a' könyv. Szív itt minden, 's igen kedves játéka a' teremtő phantasiának. A' mit énekel, mind az reális világ' birtoka: de a' Költő tudta, érzette, hogy a' reális világ' halála a' művésznek, 's a' durva anyag tündér-világgá változék. Az a' *Veres Fedél* l. 62, nem egyéb, mint cserép, vagy festett zszindely, lehetett. Niánc megnevezve a' hely, nincsenek megnevezve lakóji; ha megnevezé vala azokat, ki volnánk rántva az ideál' világából a' valódiság' világába, 's phantasiánk' izgása eltűnne. Nagy leczke az Alkalmi Költőknek! Meg nem nevezi a' kihez Ajánlása szóll: *)

*Wenn ich der Pieriden Gunst mich freue,
Auf deinen Wink flog ich die steile Bahn,
Dein göttlich Bild, so oft ich es erneue,
Erhebt den Sangsmuth mir himmelan.*

*) E' szerint nem lenne semmi idealizálva Pindár' és Horátz' Ódáiban, mert megnevezik a' személyt, kire vagy kihez íródtak.

*So nimm die Blätter, die ich kühn dir weihe,
Ein dankend Liebesopfer freundlich an;
Denn hat die Harfe treffliches gesungen,
Es ist dein Werk, für dich nur ist s gelungen.*

's a' ki emlékezik egy más munkája' Ajánlására, könnyen elérte, hogy Ez az ő szerett hitvese; — meg nem nevezi a' kihez lap 78. egy szép Epigrammja szól:

*Wen die Götter geliebt, dem geben sie dich zur Gemahlin,
Dass ihm Elysium werd', vor er die Erde verlässt.
Nimmer begehrt er des Glücks der freudeumstrahleten Götter;
Was der Olympus ihm beut, findet er reicher in dir.*

de a' ki egy más munkája' Ajánlását: *Magyarische Sagen und Märchen.* *) *Brünn*, 1825. ismeri, kitalálja, hogy ez a' Henriette az ő szerett Jettije. A' férji, atyai, baráti érzés, a' hűség Istenhez, Valláshoz, Fejedelemhez, Hazához, M. . . ban szent, és felvilágosodott, még ott is, a' hol egyiket vagy másikat a' religiósus köd teszi még kedvesebbé a' vakító fényt nem kedvelő szemnek.

Lap. 13. egy nehéz szché májú 's csak igen gyakorlott kézből eredhetett dala áll:

A N S I E.

<p>1. Erwacht Um Mitternacht, Denk ich Ach nur an dich.</p> <p>2. Und bricht Der Sonne Licht Herein, Denk ich nur dein.</p> <p>3. Erhellte Mittag die Welt,</p>	<p>Glänzt mild Mir nur dein Bild.</p> <p>4. Hervor Durch Abendflor Strahlst du Mein Stern mir zu.</p> <p>5. Bang schlägt Mein Herz, und fragt: „Und Sie Denkt Sie mein nie?“</p>
---	--

Bár a' gyönyörű dalt az Auróra' lelkes Kiadója, vagy a' *Zeng a' patak, felhők eveznek*, kedves Éneklője, a' mi nyelvünkre is általhoznák.

A' Magyar-ország' czimerét, itt lap 32., Szemere adá Aurórában 1822. Hébe pedig 1825. a' Dalokat a' Szemekről l. 42 — 49. Alljon itt két más dala, de nem Sonnett-alakjában, mint németül.

*) Írt ugyan Hébel egy munkát ezen cím alatt: *Allemanische Gedichte*, de azért még is különös lenne, ha valaki Német regéket szedvén Magyar versekbe, ily címet ragasztana könyve' homlokára: „Teutoni Regék.“ —

A' TÉLI FOLYAM.

Hömbörgeti a' Vág torlódó habjait,
De vad tajtékzását fagy, jég, és hó fedik;
Csak ott meg ott látni hév buggyanásait,
Mellyek, hogy titokban lángol, jelengetik.

Így rejtem-el én is szívem' gyúlongását,
Midőn, hogy jég vagyok, hazugon színlelem.
Csak keblem árulja keblem' hullamzását;
Ők hidegnek vélnek, 's megöl az érzelem.

Néma levegőben zúg-el búm' szózatja;
Nincsen szív önálok, 's tompa a' sokaság,
'S elkínzott keblemet láng 's jég változtatja.

Bajom óriási növésben fenntebb hág:
De ne hallják fülek keblem' nyögéseit.
Hasadj-meg, szegény szív, 's titkold gyötrelmeid'!

In tauber Luft verweht des Leides Rede; Dort ist kein Herz, und sinnlos hier die Menge, Und Eis und Gluth theilt meines Herzens Öde. Und riesig wachsend mehrt sich das Gedränge. Doch sterb ich eh', eh ich mein Innres zeig'! Drum blute Herz, verblute, aber schweig. — És itt még egy másikat: Erre nézve egy kérest elébb azokhoz, kiket tanúlványaik' emlékezete elfogva tarthatna annak érzésétől, hogy nekik, ezen tanúlványaik miatt, hidegen kell itt maradniok, mert ők egyébféle gondolkozásban vagynak nevelve. Ha a' Görög Istenségek körül mi is Görögök vagyunk, miért nem változhatnának-el ezek itt is, a' Mestermivéek' szemlélésében? *)

AZ ALVÓ KISDED.

Mély álom lepte-meg a' gyermeket
Az oltár' zsámolyán. Hív anyja fut
A' kiseded alvót onnan félre-kapni.
Mert im közelget fényes lépdeléssel
A' Pap, hogy a' Mise' véretlen áldozatját
Az irgalom' fejének bémutassa.

*) Élünk az alkalommal egy intést adni azoknak, a' kik a' Hébe' rezein, az itt említett tekintetek miatt, megbotránkoztak, 's érdemes Kiadója ellen neheztelnek. Lépjenek Kép-Gyűjteményekbe, 's lássák, hogy ott Szent-képek, Mythologiai darabok, Ütközetek, Tájfestés, Portrék, Hamiltontól lovak, Pottertól marhanyájok, Hondekétertől szárnyas-állatok, Fytól Csendes-életek egymás mellett állanak, és ott senki meg nem botránkozik, 's a' Galléria' Directorára senki nem neheztel. Igaz, hálánkat érdemli, nem neheztelésünket, 's a' Caracci' Idvezítője 's a' Scheffer' Ceciliája kedvesebb ajándék az illyekhez Értőknek, mint ha Hébe tele volna Híztoriai középser, vagy éppen rossz darabokkal.

Hagyd őt aludni, mond a' Pap szelíden;
 Az ártatlanság' álma is könnyörgés.
 Hevült lelkében képek kelnek itt,
 A' millyeket nem lát a' külvilág.
 Álmán keresztül nyájas angyalok
 Szállonganak, 's elhintik a' kegyesbb
 Jövendő' magvát szunnyadó keblébe,
 Melly majd az égnek nyitja szép virágit.

De ím a' nap ragyogva lő-alá
 A' templom' ablakin az oltár' oszlopára,
 A' gyermek ébred. Arcza' lángolása
 Így szóll anyjához: „a' mondás igaz volt.“

Óhajtjuk, hogy Álmos és a' fija Béla l. 5., 's a' Szegény' atyai-lakja l. 38., 's ez a' maga meleg *tinte*-jében, magyarul is énekeltesse, 's két Zsebkönyveinkben a' jövő eszt. vehessük; de az utóbbik a' maga fordítójának több gondot fog adni, mint az elsőbb: — a' hogy szeretetre-méltó társunknak *Magyar-földi Regéji* már fordítatnak.

Kazinczy Ferencz.

7.

NYÁRI ZIVATAR.

Ünnepi csendesség ült békés nyári vidékünk'
 Térein: a' pajkos zefírek sziszeregve czikáztak,
 A' hímes rétek 's az arany szín búza-kalászkok'
 Habjain, és a' sok kő-gátas Bachusi bérczek'
 Hátán bőv áldás függött a' görbe töveknek
 Veszseiről, sőt már sok ezer dongáji' darabját
 Készült a' zörgő bodnár karikákba kötözni
 Hogy váró hordót készítsen az Isteni nektár'
 Elszüréséhez, 's érettek Trézsia' táján
 Minden megmaradott bankójit Tállya fizesse.
 A' mikor a' sivatag 's örökös hó fedte fagyos kő-
 Északi várának jég barlangjába szunyókáltt
 Bodros Eol egykor felszerken, 's homloka ránczos

Mord mezején őszült göndör haja fürtre lebegvén,
 Száz fele boszszúsann a' daczos felfújja pofáját.
 Jég-szálkás levegő jönn öblös téli mejének
 Mély üregéből fel, 's mord ásitásra kitátott
 Csúf száján iszonyú lármás zuhogással okádja
 A' fagyot és a' halált 's valamerre lehellete mégyen
 Ront, pusztít, tördel, tép, szaggat, dúlja rakásra
 A' felemelt tárgyak' fejeit mind öszsze tiporván.

Rettenetes látás! a' vér ereimbe' megalszik
 A' mikor a' feldúlt haragos tengerre tekintek,
 'S látom az ég tengely' környékén mint veri öszve
 Rémitő zajjal sós habjain öszsze tolódott
 Úszó jég hegyeit zivatarja, miként töredeznek
 Öszsze csapások után sok ezer darabokra sikóltó
 Bögésekkel ezen nagy testek, 's melly iszonyító
 Echót ordít a' rengő part, mintha zavarral
 Vólt habarékba szakadt földünk jajgatva kívánna
 Viszsa rohanni megint a' kezdeti éj' üregébe.
 Ah szörnyü látás! oh nézd, nézd: mint szaladoznak
 A' buta czet-halak és fókák magok is megijedve
 'S e' búsúlt mélység' zavaros fenekére tolongva,
 A' bizonyosnak vélt itéletbéli haláltól;
 'S mint siet a' rémült Jáfet' maradéka repülve
 A' libegő víz-vár sok ezer kötelekre kifűzött
 Szárnyain; eggy biztos rév part' kebelébe be, gyorsan,
 Hányják a' tenyeres talpas Matrózok előre
 Vastag evédzőjök' viz-szántó deszka lapátját.
 Hasztalanúl futtok nyomorúltak előtte, hijába,
 Mert az Eól' sebesebb szárnyú gyászos zivatarja
 Nyomba követve ragad, nincs, nincs mód megmenekedni,
 Elkell vesznetek a' Neptúnus híg birodalmán.
 Ímé már közelít, már már rugdossa hatalmas
 Lábaival habzó tajték fenekére sietve
 Szélyel az örvények' fejeit, már bukdos alatta
 A' megfélemlert Tenger, sőt már fenekestől
 Felforog a' zuhogó mélység, már öszsze keverve
 Sáros iszapjával jön a' poklokra leszállott

Lágy hab el' b, 's iszonyú nagy víz hegy boltra tolódott
 Ormóján szintén a' csillagos égbe behánnya
 A' libegő gáját, majd ismét újra letolja
 Hirtelen a' meredek víz völgy' fenekére, meg újra
 Feljött azzal, 's így mind addig hánytá vetette
 Míg egy kő szirthez csapván végtére fenéki
 Öszve szakadt, 's iszonyú jaj szók közt húlva kiomlott
 Népeit, egy rohanó mély hab gyomrába temette.

Illy rettentő vólt a' kék mélységen az Észak'
 Pusztító Fija' mély gyászát fúldokva lehellő
 Bús dühe, ilyen vólt felfort mérgének erősen
 Buzgó nagy heve még a' száraz földön is éppen!
 Nézd a' sík térek' mezején épült palotáknak
 Tornyait és cserepes tetejét darabokra szakítva
 Kímélés nélkül mint hánnya-le szórva repítve
 Száz fele, sőt magok a' kiseded kajibák is előtte
 Mint húlnak nyomorúlt rög halmokban recsegéssel.
 Hát ott melly szörnyű ropogással dülnek omolva
 A' kősziklás hegy kövecses hátába sok izmos
 Mély gyökereknek erős körmével jól lefogódzott
 'S századokon truczczott sok fák darabolva rakásra
 Tört gallyal, 's az alatt hidegítő szája Eolnak
 Húzván fény-súgár nyíllal csapatokba bojongott
 Nedves gőz szemeket terhes felhőkbe, azokból
 Mint von tornyosodó gyászos víz kárpitot Ég és
 Étheri pára között 's kék terhes felleget öntvén
 Zárja-ki a' Napot, a' földről, mint kezd szaladozni
 A' sok sok láng-szesz folyvást repkedve az égnek
 Minden részeiről hosszába, fel, 's le, keresztül
 Kassúl, mint egy-egy tüzesült kígyó, rekedezve
 Dördül húzamosan borzasztó han'gal utánnok
 A' megrázott menny olly formán, mint mikor egy nagy
 Tábori jól kisütött ágyúnak hétszeresen jön
 A' hegyeken megakadt iszonyú viszzs-hangja fülünkbe.
 Ím most a' Zenitenn egy villám nagy morogással
 Indúl-meg 's le repül szörnyűt csattanva egekről,
 A' haragos Jupiter, szikrázó menyköve roppan

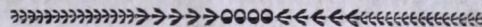
Épületbe 's egész tetejét beborítja tüzével.
 A' füst oszlopokon játszó láng fut-ki az ajtón,
 A' kétségbe borult ház nép jaj szókra fakad-ki
 Törve fejek tetején kúcsolt kezeit zokogással.

Így folyt a' szomorú történetek öszsze fonódott
 Gyász sora e' földön, még tö'bről tö'bre tovább is;
 Mert a' mind jobban jobban hidegült levegőnek
 Ingó oszlopi sem bírván megtartani többé
 A' lassán lassán sűrűdött gőzőket, abból
 Nagy cseppekben kezd esső 's majd végre tojásnyi
 Jéggel is egyvelges zápor töltődve szakadni:
 Zúg a' plántákat gaz pozdorjákra szakító
 Sűrű jég-kartács, húl 's omlik előtte czupogva
 A' 'sendült körtvély, piros alma, meg a' venyigéknek
 Csombók'in fityegő szőlő-fürt öszsze hasított
 Szemjeinek sebein zöldellő magva peregve.
 Másfele a' vér-szín pipacsok' 's a' búza-kalászkok'
 Földre tiport fejeit paskolja rakásra, 's egészszen
 Pusztává látszik készíteni öszsze pocsékolt
 Földünknek színét, mikor osztán végre Nyugotról
 Kezd lassán-lassán az idő kiverődve derülni
 És kitekintve megint a' fény' vidúlt mezejéről
 A' Nap, csillámló sík víz cseppekbe ütődik,
 Szép sugarai hét gyönyörű színekre hasadva
 Viszsa verettetvén Északtól Délig egészszen.
 Mint egy győzedelem kaput úgy vonogatja-fel Íris'
 Békés tarka övét, az Olimpuzi szent palotából
 Rá könyökölve lenéz földünkre az Istenek' atya:
 Integeté Eoluszt, ő hunnyáskodva legottan
 Béfogván száját, véget vete a' Zivatarnak.

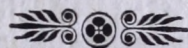
Komjáthy Pál.

FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI

MINERVA.

Ötödik Füzet.

Május 1825.

8.

A' Vérségről és Sógorságról.

Tilalmas házasságra lépnek az olyan személyek, a' kik egymáshoz közléről vérek, vagy sógorok. Azt kell tehát kinyomoznunk: kik a' Vérek, és kik a' Sógorok, még pedig közléről egymáshoz? **VÉREK** (consangvinei, cognati, *Verwandte, oder Blutsfreunde*) azok a' Személyek, 1. a' kik között egy, a' másiktól származik, vagy 2. a' kik egy köz-törzsöktől (egy törzsök-atyától, vagy törzsök-anyától) származnak. p. o. az Atya, és ennek Fija **VÉREK**, mert ez amattól közvetlen származott; Nagy-
atya, és ennek unoka-fija, mert ez utolsó az elsőtől közbevetve származott. Két férjfi Testvérek (*frater et frater. Bruder und Bruder*), a' Férjfi testvéremnek Fija, vagy Leánya; a' Leány-testvéremnek Fija, vagy Leánya; két Testvéreknek gyermekeik **VÉREK** egymással azért, mert egy köz törzsök-atyok, vagy egy köz törzsök-
anyok vagyon. Az pedig mindegy, akár törvényes házasságból, akár törvénytelen öszvefeküvésből származtak légyen. P. o. egy fattyú, vagy zabi-gyermeknek az ő atya, szintúgy vér ő vele, mint egy törvényes ágyból született gyermek vér az ő attyával. 's a' t.

A' **SÓGORSÁG** (*Adfinitas, Schwägerschaft*), olyan Öszveköttetés, a' melly lészen két Öszvefekvők' között az egyikkel és a' másiknak atyafijaival: vagy az egyik Öszvefekvő' és a' másik Öszvefekvőnek atyafijai közt való egybeköttetés. Ez alább majd világosabban kitetszik. Ha én egy személyt elhállok, tehát azon elhálás által én, annak az elháltt személy' atyafijainak sógorjokká lészek, és azok is énnékem sógoraim lészenek; hasonlóképpen az a' személy, a' ki én velem háltt, az én atyámfijainak sógorjokká lészen, és

az én atyámfijai is nékie sógoraivá' lesznek. A' pedig mindegy, akár essen az elhálás törvényes házasságban, akár azon kívül. És így nem csak azon személyek nékem sógoraim, a' kiket a' közönséges szokásbeli beszéd szerint sógoroknak nevezünk, p. o. nem csak az én feleségemnek férjfi, vagy leány-testvérjei, hanem az én feleségemnek Szüléi is, vagy is az én Ipám és Napám is, sógoraim nékem. Hasonlóképpen az én feleségemnek az ő sógorai nem csak azok a' személyek, a' kik nékem férjfi vagy leány-testvérjeim; hanem nékie sógorai az én apám és anyám is, és minden atyámfijai le az utolsó magig, és fel egész Adám Urunk Atyánkig, *) respective. Önként mondom ezt, hogy respective; mert azok a' személyek, a' kik én tőlem és feleségemtől származnak, valamint nékem, úgy nékie is vérei és nem sógorai lesznek; azok a' személyek pedig, a' kik az én testvéreimtől származnak, az én feleségemnek sógorai lesznek. A' Mostoha gyermekek, és Mostoha szülék is, egymással sógorosok. De mind ezeket, a' mint mondom, majd alább bővebben is, világosabban is megfogjuk látni és érteni.

Tehát, hogy a' VÉRSEGET, és SÓGORSÁGOT, világosabban előterjeszthessék a' Juristák, a' végre bizonyos jeleket találtak ki. Ha egy személyt akarnak jellel kiírni, akár férjfi, akár fejer személy legyen az, tehát azt ilyen jellel írják: ○. Ha pedig a' férjfi személyt, a' fejer személytől megakarják különböztetni, tehát a' férjfiakat ilyen jellel: ○, a' fejer személyeket pedig e' következő jelekkel írják: □ △ ▽. Mikor pedig azt akarják kijelenteni, hogy két személyek között egy, a' másiktól származott: tehát azokat egymás felibe teszik, és őket, egy, felülről lefelé vontt húzással öszve kötik p. o.

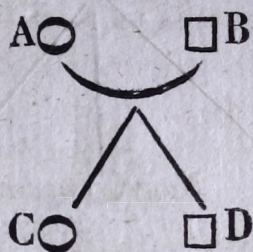

Az A nemzette a' B-ét, a' C szülte a' D-ét. Mikor pedig az olyan személyeket akarják jellel kiírni, a' kik egymással hálnak (*concumbunt beyschlafen*) tehát azokat egy görbe húzással öszvekötik. p. o.

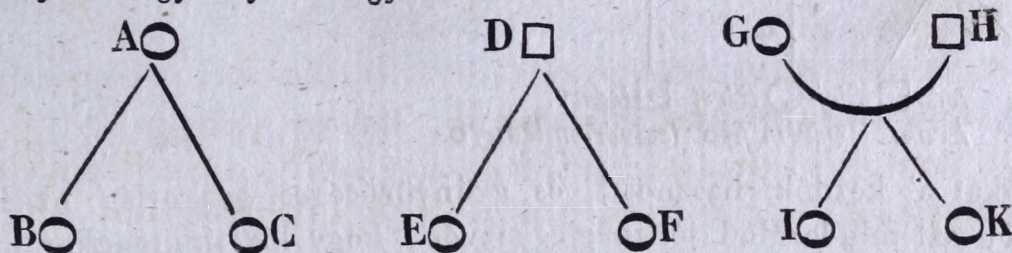
*) Ha Adám Úr Atyánk Éva nélkül ma feltámadna, ámbár a' legvirágzóbb ifjú életkorban is, még is, (*stante eo*, hogy mindnyájan ő tőle származtunk, a' melly is igaz, mert Szent Írás) egyetlen egy fejer-személynek sem kaphatná-meg a' kezét, azért, mert ő nékie mindnyájan minden Szépek az egyenes lineában atyafijai; az egyenes lineában pedig a' grádusok in infinitum tilalmasok. Hasonlóképpen kell itélnünk Éva Úraszszony anyánkról is, hogy ha Adám Úratyánk nélkül feltámadván, férjhez akarna menni, senkihez férjhez nem mehetne.

Az A és B törvényes, vagy törvénytelen ágyban öszvefeküdtek (concupuerunt.) Mikor tehát az Atyát, Anyát, és Gyermekeket jelekkel kiírni akarják, azt így írják:

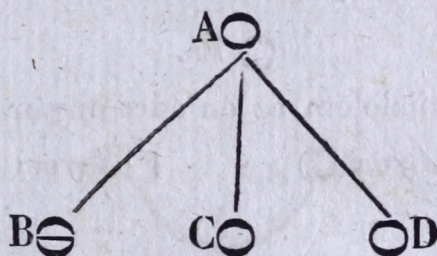

Az A atya; a' B anya; a' C fíjű; a' D leány.

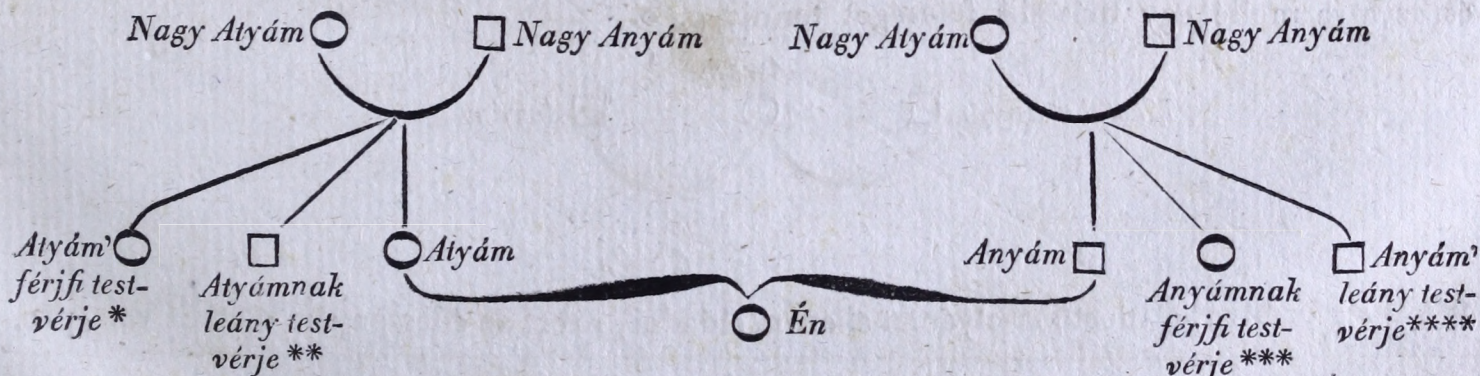
Némellyek egy egyenes fekvő húzással is élnek, midőn két egytestvéreket akarnak kijelelni, így p. o. A ○—○ B melly is azt jelenti, hogy az A és B egytestvérek. De ezen jelre nincs szükség, minthogy a' testvéreket helyesebben és világosabban ki lehet jelelni úgy, ha az atyát, vagy anyát, vagy mind a' két szülét melléjük teszszük, p. o.

Az A atya, ennek fíjai B C; a' D anya, ennek fíjai E F a' G atya, a' H anya, ezeknek fíjaik az I és K Ha valamellyik személy meghal, azt egyszer keresztül szokás rántani, p. o.

A' B tehát meghóltt, az A C és D pedig még élnek. Ezen jelekkel igen könnyű egész atyafiság táblákat (schemata, s. arbores cognationis, *Verwandschafts-Tafel, oder Sippschafts-Bäume*) készíteni. Íme vagy két példa:

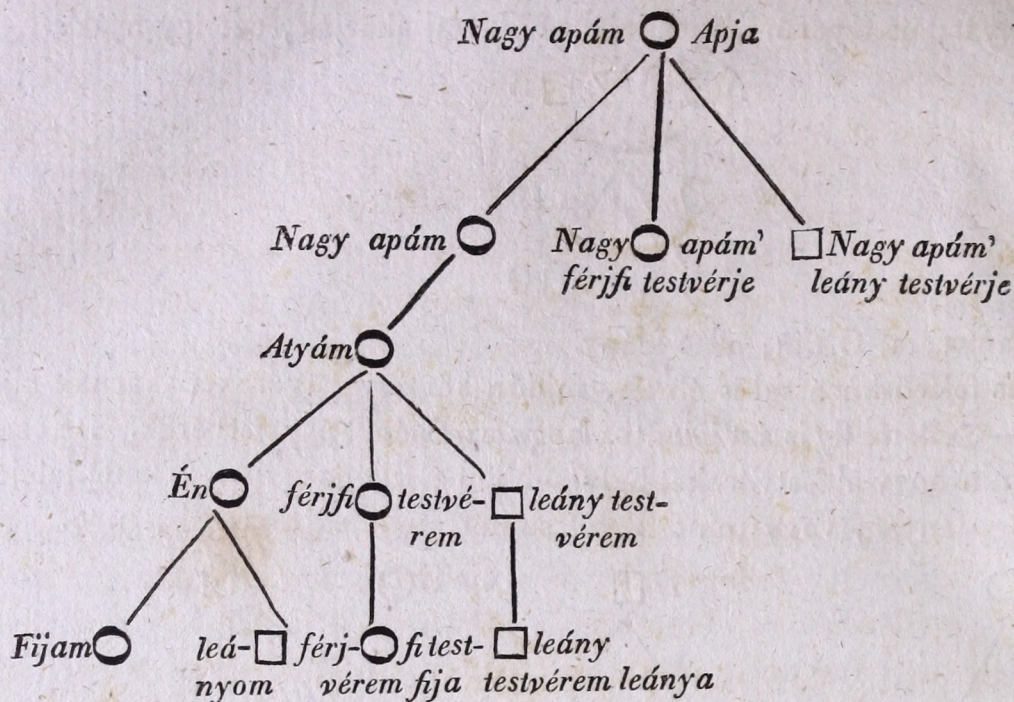
* Oncle, paternel, au du coté du Pere, hic patruus. Oheim, des Vaters Bruder.

** Amita, tante, soeur du pere. Des Vaters Schwester.

*** Oncle maternel, frère de la mère, hic avunculus. Oheim, der Mutter Bruder.

**** Tante, du coté de la mère, haec matertera. Der Mutter Schwester.

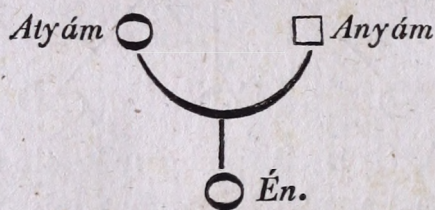
Más példa:

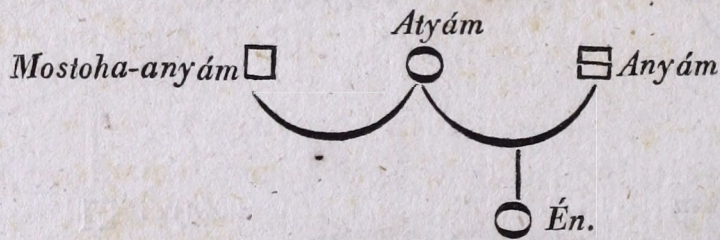
Illyen táblákat a' kezdők hasznos, és gyönyörűséges gyakorlás' okáért akármen-nyit készíthetnek; azt mindazáltal jól megjegyezvén, hogy kiki mindenkor magán kezdje a' kijelelést. Ha én p. o. az én mostoha-anyámat akarom előterjeszteni: tehát magamat jelelem-ki először így:

○ Én.

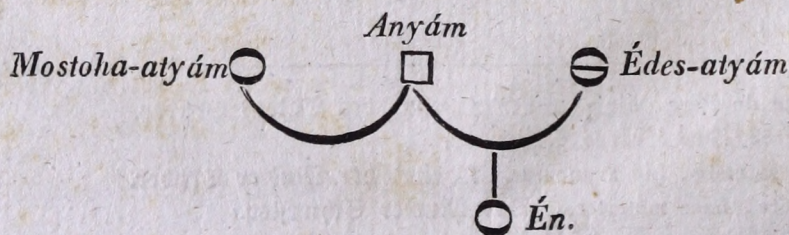
Azután felfelé megyek, és kijelelem az én édes anyámat és atyámat is így:

Most már az anyát egyszer keresztül kell rántani, annak jeléül, hogy az meghóltt, és az atya mellé egy második feleséget tenni, p. o.

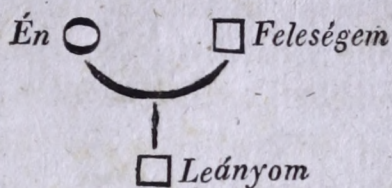
vagy megfordítva, a' mostoha-atyámat akarom előadni, mert az édes-anyám életben van, p. o.

Elő akarom terjeszteni az én vőmet, az az; a' leányom' férjét: tehát azt így jelem ki:

○ Én.

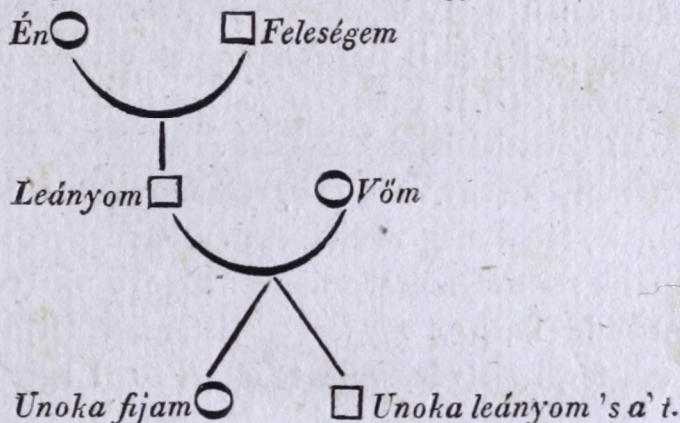
azután teszem az én feleségemet és leányomat így:

végezetre, a' leányomnak férjét is hozzá adom így:

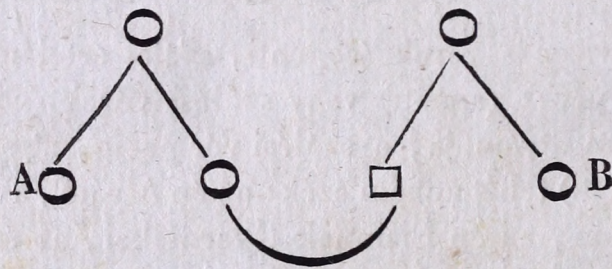

ha pedig a' vőmnek már fija és leánya is (unokáim) van, így:

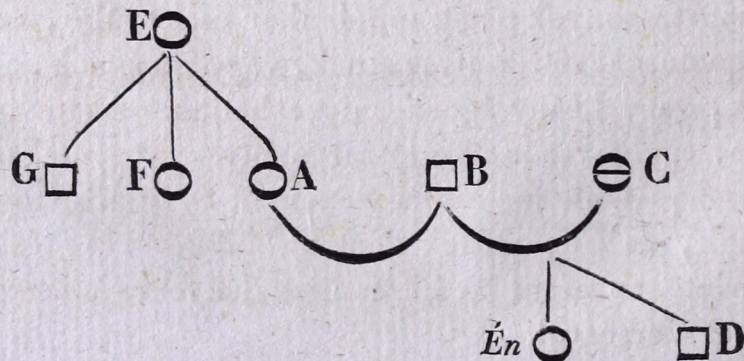

Jegyzet. 1. Az atyafiak vagy is vérek (cognati, széles értelemben) szorossabb értelemben, vagy nemzési vérek (agnati) vagy szülési vérek (cognati.) A' Nemzési vér, a' Nemzés által nékem atyámfija, a' szülési vér pedig, a' szülés által nékem atyámfija. Nemzési véreim (agnati) tehát nékem ezek: az én Atyám, a' ki engemet nemzett, az én Fiam, az én Leányom, az én Fiamnak Gyermekei, az én Leány-testvérem, az én Férjfi-testvérem, az én Atyámnak Férjfi-testvérje, az én Férjfi-testvéremnek Fia's a' t. Születési véreim (cognati) pedig ezek: az én Anyám, a' ki engemet szülte, az én Nagynyám, az én Leányomnak gyermekei, az én Anyámnak Férjfi-testvérje, az én Anyámnak Leány-testvérje. Mivelhogy pedig a' Férjfiak mindenkor csak nemzeni, és soha sem szoktak szülni; az Aszszonyok pedig mindenkor csak szülni, és soha sem szoktak nemzeni: innen az Agnatusokat férjfi atyafiaknak, vagy fiju ágnak; a' Cognatusokat pedig Leány-atyafiaknak, vagy Leány-ágnak is nevezhetjük. A' melly észre vételnek a' Magyar Törvénybe is, egy kevés módosítással befolyása vagyon, midőn kérdés van: de aequalitate, vel inaequalitate juris inter Sexum et Sexum. Hogy mint volt a' Rómaiaknál az Agnatusok, és Cognatusok közt a' különbözés, és hogy mint van a' Magyar Törvény szerint? az eránt kit kit az illető helyekre útasítván, még csak egy keveset jegyzek-meg a' Vérségről.

2. A' Vérség vagy Atyafiság (és így a' Sógorság is) vagy csupán csak természeti, vagy csupán csak polgári, vagy mind a' kettő egyszer'smind. Az olyan atyafiság, a' melly a' fíjvá-fogadás, vagy testvérré-fogadás által (mint minálunk az adoptio filialis, adoptio fraternalis) lészen, csupán csak polgári (törvénybeli) vérségnek nevezetik; az olyan pedig, a' melly törvényes házasságon kívül való Elhálás (concupitus, *Beyschlaf*), vagy rabszolgai házasság (contubernium servile, *eine Sclavenehe*) által lészen, csupán csak természeti vérség; a' pedig a' melly törvényes házassági egybekelésből származik, vagy is tenyészés által lészen, nevezetik polgári, és egyszer'smind természeti vérségnek, vagy atyafiságnak. Mind ezen háromféle Vérségek akadályai (impedimenta) az egybekelésnek, párosodásnak, vagy is házasságnak.
3. A' Mintegy Sógorság (Quasi-Adfinitas) eredni szokott vagy az Elmátkásításból (Elgyűrűzés, Eljegyzés, Sponsalia, *Eheverlöbnisz*) vagy fenmaradni szokott a' házassági Elválás után (post Divortium, *Ehescheidung*). Ugyan is, ha én egy személyt eljegyzek, tehát én úgy az ő atyafijainak Mintegy-Sógorjok (Quasi-Adfinis) lészek, és ő is az én atyámfiainak Mintegy-Sógorjokká lészen. Ha én magamat az én feleségemtől elválasztatom, és ő a' házassági elválás után egy más férjhez megy, és attól gyermekeket szül, tehát azok a' gyermekek nékem *Mintegy-Sógoraim* (quasi-adfines) lészenek. És én is ha a' házassági elválás után egy más feleséggel gyermekeket nemzek, tehát ezek, az én volt első feleségemnek, a' kitől elváltam, *Mintegy-Sógorai* (quasi-adfines) lészenek.
4. Midőn két személyek (egy férjfiú, és asszony személy, mas et femella) egybekelnek, vagy párosodnak, tehát még az által és miatt az egyik személynek atyafijai, éppen nem lészenek a' másik személynek atyafijaival sógorosok (consanguinei duorum concubentium non sunt adfines); p. o. egy férj-házastársnak férjfi testvére, nem sógoros a' feleség-házastársnak férjfi testvérjével; tehát A és B egymással tellyességgel nem sógorosok:

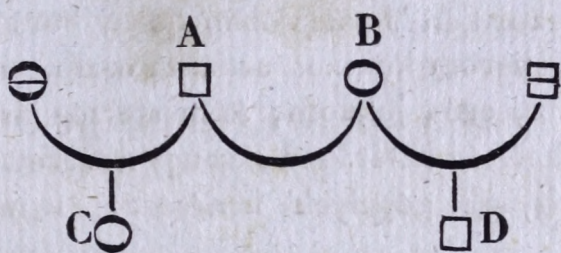

Hasonlóképpen tellyességgel nem vagyok én sógoros az én Mostoha-atyámnak vagy Mostoha-anyámnak atyafijaival (hanem az én Mostoha-atyám, és Mostoha-anyám nékem sógoraim, és én is nékiek sógorjok vagyok); p. o.

Én az A-val az én Mostoha-apámmal sógoros vagyok, mert a' B-vel az én Édesanyámmal hál (*concumbit, beyschläft*); de nem vagyok sógoros az A-nak az én Mostoha-atyámnak G és F testvérjeivel, és így, Én a' G-vel az én Mostoha-apám leány testvérjével bátran egybekelhetek; hasonlóképpen az F az A-nak testvérje, megkaphatja D-nek az Én leány testvéremnek kezét, hogy ha ők akarják és szeretik egymást.

Most már a' mit itt' a' Mostoha-apának atyafijairól mondtam és rajzoltam (hogy a' terhes nyomtatással való bajlódást megkíméllyem) azt mind kell a' Mostoha-anya' véreiről is érteni és rajzolni. Sőt a' Mostoha-gyermekekről való tudományt is ezen egy figurából a' gondolkozó ész szépen kimagyarázhatja; mert a' Mostoha-gyermekek is, ámbár az ő mostoháikkal sógorosok; de valaminthogy azoknak testvérjeikkel nem sógorosok, úgy ők (a' mostoha gyermekek, *conprivigni, zugebrachte Kinder*) magok között éppenséggel és tellyességgel nem sógorosok, p. o.

Az A Mostoha-anya a' D-nek. D pedig Mostoha-leánya az A-nak. Az B Mostoha-apja a' C-nek, a' C pedig Mostoha-fija a' B-nek.

Most már igaz az, hogy a' C-nek sógora a' B Mostoha-anya; de nem sógora nékie a' B-nek semmiféle atyafija, és így az ő édes leánya a' D sem sógora a' C-nek.

Más oldalról, a' D-nek sógora az ő Mostoha-anya az A azért, mert az ő édes apja a' B az A-val vele hál. De ugyan azon D nem sógoros az A-nak semmiféle atyafijával, és így annak édes fijával a' C-vel sem sógoros, következésképpen a' C a' D-vel bátran egybekelhetnek, ha szeretik egymást q. e. d.

Innen látni való, hogy ha van egy özvegy ember A és ennek van egy házasúlandó fija B Továbbá van egy özvegy ifjú aszszony C és ennek van egy hajadon annyányi leánya D — Most az A-nak eszébe jut, hogy elkellene venni a' C-ét, elveheti — azután a' B-nek is megtetszik a' D és az is elveheti ugorva, vagy:

Vagyon két egytestvér nőtelen legény A és B vagyon ismét két egytestvér hajadon leány C és D tehát az A feleségül veszi a' C-ét. Azután a' B is reá gondolja magát, hogy néki is elkellene venni a' D-ét és bátran elveheti. Ilyen 's hasonló eseteket, mellyek első tekintettel nehezeknek lenni látszanak, kiki formálhat, és feloldozhat magának.

A' Grádusokról, és Línéákról, a' jövő alkalommal, — a' midőn még világosabban megfogunk mindeneket érteni.

9.

Arad Vármegyei ritkaságok,

mellyek a' Fejér Körös' vidékén, az alább írtt által fedeztetek-fel.

1. *Kisinda*, most Oláhosan *Kiszinda*' falu bérceiben, ama híres régi Római *auraria Romana* nevezetű bányászat' torkolatján 's patakjában, egy borsónyi mosott arany szemekre; valamint ennek kohúiban is, három kukszos actiákra osztott aranyos erekre találhatni. — Vajha ezekre és ezekhez pénz, erő, jutalom, és mesterség járúlhatna 's juthatna! —
2. *Bogyest*' szomszéd helység határában, az úgy nevezett *Talcum Parisiense* vel *Venetianum* föld-faggya, (zsíros agyag) gépelyek' kenésére, 's más egyebekre hasznos természetvény.
3. *Madrizest*, — honni nyelven *Madárszeg* falu' völgyeiben, több felbugyogó források' iszapja, fekete festéket ad, 's az Oláhnéktól, botos, harisnya, kapcza, szőr-vászony, kender és len szövetek' megfeketítésére használtatik. Ez a' szín olly erős, hogy azt sem szódás, sem hamuzsíros lúggal ki nem vehetni. —
4. *Dezna* hegyeiben, a' *Plop* nevű bércezen, *kámfor plántát*, *afonyát*, (*vaccinium*) *szúrós puszpángot* (*cerasus laurus*) *málnát*, és olly *barnás agyagot* találhatni, melly a' vízben kővé válik. Ebből talán híd-lábakat is lehetne csináltatni.
5. A' nálunk *Pankotán*, *Monyásán*, *Kavnán*, *Apateleken* találtatott érczes vizek és fürdők, eddig (ama vitéz hős *Petneházy*, *Váradjai Ferencz*, *Kornis 'Sigmund*, *Naláczi Utesevits*, *Fráter György* olta) a' zenebonáskodók és a' Török volt igája miatt, elhagyattatva szenvedtek — 's csak most lábbolnak, gubbazkodnak új életre, birtokossaik' hív gondoskodása által.
6. A' *Szék* nevű határon, kilencz kút forrásokban, (az onnan ivó betegek, és soha dögöt nem szenvedő egészséges marhák' állapotjából) vétetett észre, a' csudálatos *Glauberi só*. Vajha ez köz-hasznú lehetne! —

Költ Boros-Jenei Lakásomban.

Perecsenyi Nagy László.

10.

Az Írók' jussairól a' nyelv-csinosítás körül.

A' nyelvet a' szükség szüli, az idő felneveli, a' társasági élet gyarapítja és szépíti, de végképpen a' jó Írók' izlése míveli-ki, 's tökéletességre emelésén minden Muzsáknak együtt kell munkálkodni. A' teljes kimívelés csak lassan 's századok' lefogyta alatt mehet véghez, 's hogy véghez mehessen, arra számtalan egyéb kedvező környülmények is kívántatnak ugyan, de főképpen nagy talentomú 's jó ízlésű Írók, különösen költők, ékes szóllók, történetírók, 's a' nép' értelméhez lebotsátkozó bölcselkedők.

'S vallyon ími jussaik vagynak e' részben az Íróknak? — Míg valamelly nemzet az írásmódnak minden nemeiben sok jeles és Classicus Írókkal nem bir, addig az írásbeli nyelv mindég tökéletlen, mindég nevedésében van; 's szabad az Irónak sok megavultt szókat életre hozni, a' nyelvnek egész kincstárában kedvére válogatni, a' dialectusokból, a' mit szükségesnek tart, kiszedegetni, sőt módjával új szókat 's új szóllásokat is alkotni.

A' nagy Írók, mikor egyszer minden nemben többen vagynak, az írásbeli nyelvnek egy bizonyos állandóságot adnak, minthogy munkáik maradandók; 's akkor az említett szabadság keskenyebb határok közé szoríttatik; akkor meglehet határozni, mit keljen provinciálismusnak, 's mit írásbeli nyelvnek tartani, az ékes szóllásban, a' poezisban, a' mély tudományokban, a' fentebb társasági életben, a' Comicus írásmódban 's a' t. De egészen elvégzettnek 's tökéletesnek az élő nyelv soha sem tartathatik; az élő nemzet szüntelen tovább mehet a' világosodásban és csinosodásban, 's új gondolatok, új érzések fejthetnek-ki benne, mellyeknek kifejezésére új szóllások, szokatlan trópusok 's figurák szükségesek.

A' Költőknek mind ezen tekintetekben még meszszebb terjed szabadságok, mint a' folyó beszédbeli Íróké. Amazok a' gondolatoknak és érzéseknek többféle formáit, 's gyakran legapróbb részeit, 's legvékonyabb vonásait is tartoznak leírni; 's annál kevesebbé lehet nekik vétkül tulajdonítani, ha szokatlanabb kiejtésekkel, merészebb metaphorákkal, 's elavultt vagy új szókkal és szóllásokkal is élnek. Nálók a' szók nem csak hangok, hanem egyszer'smind színek rhythmusok és melódiák is. Egy elavultt vagy új szó, egy provinciálismus, mellyel eggyetérő még eddig a' könyvekbe nem vétetett-fel, talám azon helyen, mellyen vele élnek, olyan színt ad festésőknek, millyen az ő céljokhoz megkívántatik; talám egy syllabával rövidebb vagy hosszabb, talán olyan mással — vagy magában-hangzói vagynak, mellyek ott szebben zengenek; talám általa kerekdedebb lesz versek. Reájok nézve leginkább, 's legtulajdonabb értelemben helyt áll, a' mit Horáciz mond:

Dixeris egregie, notum si callida verbum
Reddiderit junctura novum 's a' t.

E' szerént az Írók' fő törvényre nem a' közbeszédbeli nyelv szokás, melly lelkeket felette keskeny határok közé szorítaná, hanem a' jó izlés, az az, a' szépnek és illőnek eleven és finom érzése. A' sok jó Írók csinálják utóbb az írásbeli nyelvben azt a' nyelv szokást, mellyre Horácznak ezen szavai illenek:

Quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi.

Vagynak ugyan az itt leírt szabadságnak bizonyos határai, mellyeken túl a' legnagyobb Íróknak sem szabad menni. Ezeket a' Logicán és Aestheticán kívül a' nyelv' természete szabja ki. Ámbár az élő nyelvek szüntelen változnak is; mindazáltal mindenikben találhatik mind a' szókra, mind azok' öszverakására nézve valami állandó és maradandó, valami olyan, a' mi századokig veleélés által közönséges és mintegy megszentelt nyelv szokásá vált. Ezt a' nyelv' természetének nevezzük, 's azt minden Író szentnek tartozik tartani. Ha hol vagy a' Logica vagy az Aesthetica vagy a' nyelv' természete ellen vét, jól cselekesznek az Aristárchusok, ha hibáit kijegyzik, és gántsolják; de valamíg szabadságával, melly az elmének elementoma, vissza nem él, addig önkényes törvényt neki ne adjanak.

Ezen jussokkal a' rossz Írók minden nyelvben, kivált mikor annak csinosítása még kezdetében van, gyakran visszaélnék; de nem lehet attól félni, hogy miattok a' nyelv nagy kárt valjon. Ok csak egy-két napig élnek, 's valamint munkáik, úgy azoknak nyomaik is hamar elenyésznek; az ő példájok valamire való Írókat nem fog elcsábítani és megvesztegetni. Ezek rend szerént tudják, meddig szabad menniek, 's nem egy könnyen felejtik-el azt.

Az eddig előhozott állítások' igazságát minden előttünk esmeretes csinosabb nyelvek' története bizonyítja. Vessünk csak egy tekintetet a' Francia Literaturára. A' Francia nyelv XIV-dik Lajos alatt 30 vagy 40 esztendő' folytában minden egyéb élő nyelvek között legnagyobb tökéletességre lépett 's legnagyobb kedvességet nyert. Az egész nemzet megvallja, 's az egész tudós világ tudja, hogy ezen szerencsés változás azon nagy talentomú Írók' munkája, kiket a' kedvező végzések azon egy időben engedtek élni. Ezek nem magok találták ugyan fel 's nem magok csinálták a' nyelvet; ez már azelőtt sok lépcső-kön hágott felfelé, sok Írók által míveltetett, sok szókkal és szóllásokkal gazdagodott, 's már egy bizonyos csinosagra is jutott vala; de ok vitték azt a' tökéletességnek arra a' grádicsára, mellyen az ő halhatatlan írásaikban találjuk. 'S hogyan emelték annyira fel? Úgy hogy izléseket a' régiek' remekei által kiformalván, azoknak nyomdokain jártak, 's velek vetélkedtek. Nem a' magok idejebeli izlése volt az ő mesterek, hanem inkább magokat azon felül emelték 's a' publikumnak törvényszerzőivé tették. A' későbbi jó Írók érezték, hogy még tovább is lehet és kell menni. Az értelem' világosodásával, az érzés' finomodásával, 's a' gondolatok' szaporodásával szükségesnek tartották a' nyelvet változtatni és gazdagítani. Az olvasó közönség szüntelen panaszkodott a' Neologismus ellen, és sokszor nem ok nélkül, mert a' Classicus Írók mellett mindenkor voltak sok ízeveszett firkálók, kik képtelen újításokat próbáltak. De valamint a' visszaélés és értetlen majmolás a' jobbakat örökös jussaiktól meg nem foszthatta, úgy a' régihez felettébb ragaszkodók' zúgolódása is oket elkezdett törekedésekben megsem lankasztotta. Ok elméjek', gondolatjaik' 's érzéseik' béllyegeit reá nyomták a' nyelvre, és az által annak sok tekintetben új formát adtak. Így történt a' dolog más nyelvekkel is. Ki nem tudja, hogy valamint a' Francziáknál, úgy a' szomszéd

Németeknél is a' mostani Század' nyelve csaknem véghetetlenül különböz a' XIV. és XV-dik századétól, 's ki merné tagadni, hogy amaz ennél minden tekintetben sokkal tökéletesebb ne volna.

A' fellyebb előladott jussokkal tagadhatatlanul birnak a' Magyar Írók is; 's annál inkább birnak, minthogy nem csak literaturánk' arany századjától még nagyon távol vagyunk, hanem az írásnak még csak igen kevés nemeiben birunk halhatatlanságra méltó eredeti munkákkal. Mikor lesznek még a' Philosophiában, Historiában, 's a' Poezisnak sok nemeiben olyan 's annyi remekeink, a' millyenekkel 's a' mennyivel akár a' régi, akár az új tudós Nemzetek dicsekedhetnek? — Bátran tegyenek hát azok, kik a' könyv-írásra belső hivatást éreznek, 's elegendőképpen elvagynak mind a' természet, mind a' szorgalom által készítve, a' nyelv' csinosításában szükséges újításokat is. Ők az elme és ízlés által vezéreltetve, nyelvünknek diszt fognak szerezni. Nehezteljen bár reájok a' régihez és szokotthoz felettebb ragaszkodó olvasó, a' részrehajlást nem esmerő maradék megköszöni fáradságokat.

Azomban a' jó Íróknak szükségtelen mind a' serkentés mind az intés. A' nagy elmék tudják jussaikat, és kötelességeik' lineáján túl nem egy könnyen engedi őket menni az őket hevítő Istenség. Ezekre nézve csak azt kell óhajtanunk, hogy számok mennél előbb nevedekjék, 's hogy hazánkfiak között mennél többen támadjanak olyanok, kik az észnek és szívnek legfelségesebb tehetségeivel gazdag mértékben ékeskedve, Nemzeti Literaturánknak minden nemből remekeket adjanak.

De annál szükségesebb az olvasó Közönséget az olyan Írók eránt megnyugtatni, kik nagyobb büszkeséggel mint talentommal lévén felruházva, és sovány munkáikban a' nagy elméket majmolván, nyelvünket zavarják, csigázzák, 's ízetlen újításokkal tarkázzák. Az ilyenek méltán boszorkodást érdemelnek ugyan, nem csak azért, hogy az olvasónak, ki tőlök hasznos vagy gyönyörködtető munkát vár, reményét megcsalják, hanem azért is, mert a' nemzetet a' másnyelvűek előtt, kik nemzeti Literaturánkat az ilyen idétlen születmények után itélik-meg, kissebbítik. Méltán óhajthatja kiki, hogy minekelőtte az író-tollat kezökbe veszik, vizsgálják-meg, ha adott-é az Ég nekik elég elmét, és kimívelte-é azt a' szorgalom 's tudomány annyira, hogy a' nemzet előtt illendő méltósággal és haszonnal az írópályára kiálhassanak. Mindazáltal arra a' felháborodásra 's gyűlölségre, mellyel némelyek ellenek kikelni szoktak, nem látok elegendő okot. A' dolgok' természete úgy hozza magával, hogy mindenütt a' kevés Jelesek mellett sok középszerűek és még több olyanok találhatnának, kik a' középszerűségeen is alól maradnak. A' tévedésre és hibázásra sok utak nyílnak, az igazsághoz csak egy vezet, még pedig rendszerént több próbatételek után. Csak sokszori botlás, esés, kelés után tanulunk helyesen járni.

A' nagy felháborodást ezen újítók ellen, úgy látszik, leginkább az a' félelem okozza, hogy nyelvünket az elkorcsosítástól 's elcsúfitástól féltjük. De ennek a' félelemnek nincs fundamentoma. Valamint a' Francia, Német és más tudós nyelveket az ízetlen és éretlen újítók, a' millyenek a' Grammaticusok' minden feddődése mellett is mindenütt sokan voltak, el nem ronthatták, úgy a' miénknek sem fognak ártani. A' rossz próbák minden vakmerő 's zabolátlan merészségekkel együtt hamar elmúlnak, mint a' buborékok. Csak Nemzetünk' Geniussa nagy elméket adjon, kik Literaturánkat halhatatlan írásaikkal dicsői-

tsék, ezek az aranyat a' salaktól megtisztítják, a' Neologismus és Palaeologismus között folyó háborúnak véget vetnek, 's nyelvünknek maradandó fényt szereznek.

SUPERINT. Kis János.

11.

Mennyire legyen az Aszszony-személy jártas a' Tudományban.

A' Tudomány olly szép, hogy azok, a' kik az emberi Nemzet egész szép felét ezen gyönyörűségtől megakarják fosztani, előttem kegyetleneknek látszanak. Ezeknek mentségére azt lehetne mondani, hogy a' tudományoknak éppen ezen szépsége az az ok, mellyre nézve azt mással nem akarják megosztani. De bizonyára a' természet nekik kevesebb érzést adott, vagy ha adott is, azt erőszakosabban elnyomták, mintsem hogy a' tudományban igaz gyönyörűséget találhatnának: mert másképp alig tette volna ezen gyönyörűség olly érzéketlenné lelköket. Ők csak azért magasztalják annyira a' tudományt, mivel mellette jól élnek, és általa egy bizonyos becsületre tettek szert, melly az okos emberek előtt még igen kétséges is. Ők mást semmit sem tanultak. Ha ifjú korokban mesterségre adtak volna, ennél jobbat nem esmérnének, 's éppen úgy nem szívelhetnék a' velek egy mesterségen lévőket, valamint most más tudósokat nem szívelnek. Mert nem csak a' Szépek egyedül azok, kiktől a' tudományt irígylik.

Én sok embereket esmértem, kik mindenkor boszongtok azon kérdésen, ha vallyon az Aszszony-személynek kell-e tanulni a' Tudományokat? Ők ezen kérdést többnyire nem jól értik. Azt gondolják, hogy az aszszonyok is ollyan tudósok akarnak lenni, mint ők, és ez nekik természet szerint vakmerőségnek látszik. De miért? Talán nem alkalmazatosok arra? Hiszen az ő elméjük sokkal elevenebb 's finomabb mint a' férjfiaké. Sokkal szerényebb, sokkal virgonczabb, mint sem kívánnánk, és olly könnyen feltalálja magát, hogy sokszor bámulunk rajta. Ha annyit tanulnának, mint a' mi tudósaink, miért nem lehetnének ezekhez hasonlók?

De vallyon nem vesztenének e' mellett a' mi Aszszonyaink? Fontosabbak az ő foglalatosságaik, mint egy Római háló-sapkával megesmérkedés, vagy egy olly tudományos alkotmány' kitanulása, mellyet feltalálója csak azért alkotott, mert nem volt más a' mivel mulatta volna magát. Az ő fő gondjok az, hogy tessenek, hogy a' virtust az ő kellemes 's kedveltető színében rajzolják és hogy szelídségek 's vigyázatjok által a' világban azt jóvá tegyék, a' mit a' férjfiak kevélységök 's hevességök által elrontottak, 's ugyan ebben áll az ő elsőségök. Ha a' szárazabb nemű tudományokkal foglalatosságokba eszettekbe jutna, 's azt

a' legfontosabbnak tartanak, minden elsőségeiktől elmaradnának. Ők többé nem tetszeni, hanem uralkodni kívánnának és könnyen eltanulnák tőlünk azon fogásokat, mellyek minket olly szerencsétlenné tesznek, hogy mások nem kedvelnek 's kerülnek. Mi férfiak nem bocsáthatnánk-meg nekik, ha szép szemeiket a' kéz-iratok olvasásában roncsolnák és kellemes szájok, melly nem tudna fontosabbról, mint a' monádokról, vagy az üres helyről beszélni, nem mondhatna olly fontosat, hogy magunkat el ne unnánk. Nem sokára olly magánosságra jutnának, mint némely Aszszony-személyek, kik bizonyos időben kellemeiktől elhagyattatnak és nem gondoskodtak arról, hogy azok helyett olyanokat szerezzenek, mellyeknek megtartása inkább hatalmokban áll. Egy szóval az ollyan Aszszony-személyen, a' ki szerencsétlenségére tudósá lett, és vigyázatlanabb, mintsem hogy szerencsétlenségét eltudná titkolni, nincs semmi a' mit a' tudatlan Aszszony-személyek irigyelhetnének.

Azomban itt is meg kell a' tudományt a' tudománytól választani. Miért nem engednénk-meg nekik az olly tudományban való gyönyörködést, melly a' lelket vidámabbá 's kedveltetőbbé teszi. A' Költőknek becsületekre válik, hogy azon írásaikat, mellyeket a' komoly tudósok megvetnek, a' Szép-nem gyönyörködéssel olvassa. Ezekkel a' Szépek könnyen öszve barátkoznak, csak a' vélek való esmeretség' útját ne zárják-el előttök. Én és velem együtt minden Szépek megvagyunk arról győződve, hogy a' Költők a' szívhez beszélnek, és ez nekünk jobban tetszik, mintha egyedül az ész foglalatostkodtatnák. A' Költők elhitetik magokkal, hogy a' Szépek az ő írásaikban gyönyörködhetnek, a' Szépek pedig olly szívességgel vannak, hogy azoknak olvasását magokra nézve hasznosnak gondolják. — Ők azokban csak az elmesség' kellemetességét, a' képzelmények' bővségét, és a' kifejezések' erejét fogják csudálni. Az ő elmességök az által elevenebb, bővebb és finomabb, szívök érzékenyebb 's kedveltetőbb leszsz.

A' Költők után következnek azok, kik megtanulták, hogyan kell utat nyitni az emberek' eszéhez a' szív által. Az ilyenek' munkái nem tűnnek igen szembe, nem egyebek azok, hanem csak Héti vagy Hónapos-írások, rövid és eleven elmélkedések, az Erkölcstudománynak vagy Filozofiának némelly részeiről beszélgetések, mulattató oktató Románok, mellyeket könnyen által lehet 's többször is olvasni, és más ilyen apróságok. 'S talán éppen ezen tudományok volnának azok, mellyeknek tanulással az Aszszony-személyek meglegedhetnének. Azomban nem látom, mi tartóztathatná őket azon tudományoktól is, mellyeket a' tudósok egyedül magoknak tulajdonítanak, csak azokat más szem-pontból nézzék mint a' tudósok. Miért ne tanulnák esmerni az emberi nemzet' történeteit? Ők azokat csak mulatságból olvasnák, a' Történet-írókkal az emberek' tetteiről mulatságból elmélkednének és azokból életökre nézve némelly regulákat tanulnának.

Tréfán kívül szólván, nem látom az okát, miért vennék-ki kezeikből azon könyveket, mellyeket mi magunk irtunk, ha azok valóban hasznosok vagy gyönyörködtetők. Becsületünkre szolgál, ha a' Szép-nem olvassa Könyveinket. A' tudományoknak nem válna becsületére, ha nem volna elég kellemetességök egy olly' finom elmének gyönyörködtetésére, a' millyen az Aszszonyoké. A' természet' tudománya, az Astronomia 's az élet' Filozofiája is, az Aszszonyi-nemre nézve gyönyörködtetés' forrása lehetne.

Az Aszszonyok minden tudománnyal birnak, ha ízlésök van. Nem szükség megmagyaráznom, mit értek ez alatt. A' férjfiak megegyeznek abban, hogy az Aszszony-személlyel mintegy véle születik a' Szépnek természeti érzése, és azért gondolják, hogy csak a' véle való társalkodás által lehetnek csinosokká. Melly tiszteletre méltó az olyan Aszszony-személy, ki a' Szép' ezen természeti érzését, olyan irások' olvasása által, mellyek a' jó ízlés' remekeit és egyszer'smind annak szabásait is magokban foglalják, tökéletességre vitte!!

S. J.

12.

Az Ifjúság' alkalmas voltáról a' virtus' szeretetére 's gyakorlására.

Közönséges balvélekedés az, hogy a' férjfiúi kor legalkalmasabb a' virtus' szeretetére 's követésére, mivel ebben az indulatok csendesebbek, a' külső tárgyaknak az érzésekre nincs többé olly hatalmok, a' képzelő erő fagyosabb, a' szív érzéketlenebb, az ész ellenben annál gondolkodóbb 's az ember általjában tökéletesebb és érettebb. A' virtus, melly komolynak látszik, ezen korban, mivel ez maga is komolyodni kezd, jobban tetszik. Csak akkor kezdjük érezni tulajdon méltóságunkat, ha az ifjú korunkat kábító nyughatatlan indulatok lecsillapodnak, és nemes megvetéssel nézünk azon csekély kicsinységekre vissza, mellyek elébb elég fontosak voltak mulattatásunkra. Ifjú korunkban nem birunk magunkal, szelesek, változók, hevesek és sokkal inkább multságokon kapkodók vagyunk, mintsem hogy egészen a' virtusnak áldozhatnók erőnkét. Igen sokszor ítélünk így, ha az ifjú és férjfiúi kornak a' virtusra alkalmas voltáról szólunk.

Azomban nékem kevés bizodalom van az ollyan virtus eránt, melly egyszerre leszsz virtussá. Igaz, hogy az esztendőknék nagy hatalmok van rajtunk; mindazáltal az idő megváltoztathat ugyan, de egyszerre jókká nem tehet bennünket. Némelly rendetlenségek megfognak szünni, de mások fognak helyekbe lépni. Hajlandóságaink 's indulataink az idő által ugyan csendesebbek, érzéseink gyengébbek, képzeléseink fagyosabbak 's elménk sok ifjú foglalatosságoktól idegenebb lehet; de nevedik-é azért virtusunk? Még nem vagyunk csupán azért okosok, mivel ollyan esztendőbe jutottunk, mellyekben okosoknak kellene lennünk.

A' fenn említett balvélekedés' okát könnyen kitalálhatjuk. Az emberek férjfiúi korokban többnyire olly környülállások közé jutnak, mellyekben kéntelenek magokat soktól elvonni, és kötelességeiket pontosabban tellyesíteni, ha becsületöket, szerencsájöket 's meg-

elégedésüket kockára nem akarják tenni. Azok tehát, kik férjfiúi korokba lépven, nem részesülnek azon gyönyörűségben, melly a' virtusnak jó korán gyakorlásából ered, 's mind a' mellett még is magokat magok előtt örömet mentenek, magokat vigasztalni akarván, az ifjúi kort képzelik annak okául, hogy nem szerették úgy a' virtust, mint most azt külső környülállásaikra nézve szeretni kénytelenítettnek. Jól érzik azomban, hogy mostani érde- meik, ha ugyan csak vannak, nem az övéik; és megvallják, hogy megszünnének a' vir- tust szeretni, ha szabadságokban állana, az ifjúság' idejére vissza térni. Ennél fogva nincs is okok azon virtusokkal dicsekedni, mellyekre kénytelenítettnek. Én részemről nem kívánok olyan virtusokat, mellyekben mint valamely tulajdon keresményemben nem gyö- nyörködhetem. E' szerint tehát erkölcs szeretőnek, és nemesnek kell lenni ifjúságunkban, ha azt akarjuk, hogy a' férjfiúi kor' érdemei igaz megalégedést szerezzenek. A' szép nyárt és őszt, termékeny tavasznak kell megelőzni. Az ifjúi kor valóban sokkal könnyebben, és kellemetesebben juthat a' virtus' követésére, mint a' férjfiúi kor. A' hevesebb indula- tok, ha még nincsenek megvesztegetve, azon tűz, a' melly lelket ezen korban éleszt, és az érzékeny szív, könnyebbítik azon igyekezetet, hogy szívünket rendbe hozzuk, és magunkat a' nemes gondolkozásra, 's nemes tettekre szoktassuk. Az érdemek akkor leg- nagyobbak, ha bennünk olly természetieknek látszanak, mint az érzés és indulat.

Minden cselekedetek, mellyek igaz becsületünkre, és megalégedésünkre szolgálnak, csak akkor egész mértékben becsesek, ha bennünk szokássá válnak. Az ollyan ember, a' ki a' virtus' szépségét kevesebbé esmeri, mintsem hogy valamely nemes cselekedetre magát hosszas okoskodás, 's fontolgatás nélkül elszánhatná, előttem még nem érdemel egész tiszteletet. Melly keveset lehet az illy' lassú, 's restelkedő virtustól várni!

Az ifjúság' természeti tulajdona, hogy érzékeny és részvevő; ha csak a' szánako- zásról, és nagylelkűségről akarok is szólni, melly könnyen lehet az ollyan ifjút, kinek szíve még nincs megvesztegetve, szánakozásra gerjeszteni, ha szerencsétlent lát! Melly könnyű tehát őtet a' könyörületességre, és irgalomra szoktatni! Melly nehezen esik ellen- ben, a' szánakozás és nagylelkűség az olly embernek, kiben az érzés sok esztendő' folyta alatt annyira meggyengült, hogy a' külső tárgyakon nem könnyen indul-meg. Min- den okoskodások sem adhatják többé vissza érzését. Következésképpen csak valamely külső erőltetés teheti nagylelkűvé, és talán hosszú beszédek tart előbb maga magához, minekelőtte valami nemeset tenne, holott az, ki már ifjú kórában nagylelkű volt, mi- helyt a' szerencsétlenséget látja, kész egyszer'smind a' segedelemre is.

Igaz, hogy az ifjúnak szíve általjában nincs még egészen kimívelve, és nincsen még bi- zonyos 's erős karaktere. Erre nézve legjobb indulatjaiban sem lehet egészen bízni. Egy tün- dér öröm, mellyet valamely rendetlenségben talál, a' virtusnak minden nyomát újra eltöröl- heti benne. De ugyan ezen álhatatlansága' sok esetekben szerencséje, mivel reményleni lehet, hogy szint ollyan könnyen vissza tér a' virtusra, melly könnyen attól néha eltá- vozik. Az ember férjfiúi kórában ollyan mint az az élőfa, melly a' kertész' keze alól már ki- nőtt, és mellyet vagy éppen nem, vagy csak nagy nehezen lehet meghajtani. Az ember ezen korban többnyire bizonyos, és változhatatlan karakterű; ha nem kedvelli a' virtust, bizonyosan a' bünt szereti. Melly nehezen esik a' virtusnak magát vele megszerettetni. A' külső szerencse talán kényszeríti arra, hogy a' törvény szerint éljen; de éppen ezen kí-

szerítés akadályoztatja abban, hogy egészszen érezze a' virtus' boldogságát. Ezen okból panaszkodik sokszor, hogy hívatolja komoly és szomorú. Legjobb cselekedetei is olly igen komolyok lesznek, hogy talán tiszteletet gerjesztenek, de nem szeretetet; holott annak virtusa, a' ki azt ifjú korától fogva kedvelte, mindég derült homlokú, 's egész képében kellemes és szeretetre méltó. Az esztendők sem gyengítik kellemeit, hanem tisztesebbekké teszik azokat.

Igaz ugyan, hogy ifjúságunkban ezer veszélyeknek vagyunk kitéve, mellyek minket a' virtustól elvonhatnak. Igen könnyen megcsalattathatunk, széledezünk és bolyongunk elménkel valamint szívünkkel is egy tárgyról a' másokra. Ezek nagy veszedelmek? De valyon csekélyebbek lesznek é azok a' férjfiúi korban? Érettebb leszsz é az ész, ha az előtt nem kezdett érni? És nem könnyebb é mindég azon indulatokat, mellyek rosszakká lehetnek, rendbe hozni, mint azokat ismét megjobbítani, mellyek már rosszakká lettek. A' virtus, valamint minden tökéletességek, időt és gyakorlást kíván.

Melly tiszteletet érdemel azon férjfiú, kinek egész ifjúsága nemes és ártatlan volt, és a' kinek minden mulatságai többnyire nemes cselekedetek voltak. A' legszeretetre méltóbb virtus az, melly legkorábban kezdődik, 's legtovább gyakoroltatik. —

S. J.

13.

A' gyöngyök.

Szép volt Andromeda, de kelletnél örömeztőbb nyújtá füleit a' hízelkedők' dicséretinek, 's büszkélkede szépségével. Ezért emelte magát fellyebb Néreüsz' leányinál — egy szörnyet küldé hát Poszeidon megboszsúlni a' megbántott Néreiszeket, 's elnyelni Kéfeüsz' kevély leányát.

A' mint a' szirthez lánczolva itt a' szörnyet közelgetni látná, még egyszer át repült lelkén a' szép elmúlnak képzete, még egyszer gondolt Fineüszára, 's könnyezett.

Halkal görögtek le a' könnyek a' partra, 's Apollon' sугárai alatt száradtak gyöngyökké.

A' fájdalom' e' cseppjei még most is ékül szolgálnak a' Szépeknek — a' kevély Andromeda' könnyei lecsillognak hiú leányai' füleiről.

R.

14.

É R T E K E Z É S,

a' Magyar nyelvben teendő újítások' barátjai és ellenségei között lévő perpatvarkodásról.

Animo sano ac valente Oratio quoque robusta, fortis, virilis est, si ille procubuit, et cetera sequuntur ruina.

Seneca Epistola 114.

§ 1. *Az emberiség végső cél.*

A' szelid emberiségnek (humanitásnak) Lelke legszebb, legtisztább, legnemesebb, legtökéletesebb Lélek, 's az embernek, a' mellyben lakozik, legnagyobb dísze, 's méltósága. Ez a' külömbféle vallások, polgári rendek, nemzetek és népek között lévő köz-falakat nem ismervén, mindenütt, a' hol megjelen, otthon van; mindenütt egyenlően érez (sympathizál) az emberekkel; mindenütt kész és hajlandó a' segítségre: mert az emberben mindenütt nem a' hit sorsosát, nem a' polgárt, hanem csak az embert látja, a' szép erőkkel és tehetségekkel felruházott, 's nagyra temett; egyszer'smind nagy gyarlóság alá vetett, alávalóságokra vetemedő, szánakozásra méltó, nyomorúlt embert. Hogy ezen Lelket magáévá tehesse, arra mint végső célra minden embernek, minden nemzetnek kell törekednie, meggondolván azt, hogy szebb, 's nagyobb dolog embernek lenni; mint Görögnek, Római polgárnak, Francziának, Magyarnak, Oláhnak, 'Sidónak. De

§ 2. *A' nemzetiséget meg kell tartani.*

Míg az emberi nemzet külömbkülömbféle egymástól igen különböző népekre, nemzetekre lessz felosztva; míg minden nemzetnek különös caractere (mellyet a' *nemzet' Lelkének*, gyenioszsának lehet nevezni) léssen: mind addig szükséges, ha nem minden nemzetben is, legalább a' nemesebb érzésű és gondolkodású nemzetben megtartani a' nemzet Lelkét. Értem a' nemzet' Lelke, a' nemzeti character alatt a' gondolkodás' és érzés' módját, melly a' nemzetet lelkesíti, és más nemzetektől megkülömbözteti. Itt is ellehet mondani: quot capita, quot nationes, tot sensus. Tudniillik másképpen *érzi magát*, erejét a' szabad ember, a' szabad nemzet, mint az elnyomattatott, 's szolgai állapotban sínlódó nép; másképpen érez a' városi, mint a' falusi ember; másképpen a' szüntelen mozgásban lévő katoná, mint a' házától elnem távozó mester-ember; másképpen érez, gondolkodik, ítéel, kíván, akar a' pallérozott, okos, jó izlésű, mint a' nyers, bárdolatlan, elvadult em-

ber. Így van a' dolog a' nemzetekkel is. A' Szépet is másképpen érzi a' kellemetes éghajlattal alatt, 's a' természet' mindenféle javaival és bájoló szépségeivel bővelkedő Olaszországban lakozó ember, mint a' Zaharai kietlen pusztának, és a' durva, mostoha, örök-ké való hóval befedett Grönlandiának, és Siberiának nyomorúlt lakosa. A' környülállások, mellyekben voltak, vannak helyheztetve a' nemzetek, szülik valamint a' természeti, polgári, erkölcsi állapotokat, úgy a' nemzeti characteret, *érzést, ízlést* is. — Ezen nemzeti characteret annál szükségesebb megtartani, mennél közelebb járul valamely nemzet' Lelke a' tiszta természethez, és a' humanitás' Lelkéhez (*Reine Natur, und reine Menschheit.*) a) A' nemesebb lelkű nemzetek nemes vetélkedésre, és nagyobb tökéletességre való törekedésre izgathatják, kisztehetik példájokkal a' hátra maradt nemzeteket, 's azt lehet rólok is mondani Senecával: *Nati sunt in exemplar.* A' Görögök remek például szolgáltak a' durva Rómaiaknak; ezek később az Európai bárdolatlan vándorló nemzeteknek; ezek a' Scythiai vadságot magokkal hozó Magyaroknak. —

De nem csak meg kell tartani a' nemzet' eredeti characterét, hanem a' nemzetet nagyobb tökéletességre is kell vinni mind az okosságra, mind az erkölcsökre nézve, ha azt akarjuk, hogy a' nyelv is tökéletesebb legyen: mert a' millyen a' fa, olyan a' gyümölcse is; az óltott alma-fa jobb almát terem, mint a' vad alma-fa.

§ 3. A' nemzeti nyelv' gyénioszát meg kell tartani.

A' nemzet' gyénioszát csak úgy lehet megtartani, ha a' nemzeti nyelv' gyéniosza megtartatik. b) Ez ugyan amabból vette eredetét; mert a' nyelv' feltalálói hamarabb voltak, mint a' nyelv; azomban olly szoros öszveköttetésben van a' nyelv' gyéniosza a' nemzet Lelkével, olly nagy befolyása van az egyiknek a' másikba, hogy a' nyelv meg nem változhatik a' nélkül, hogy egyszer'smind a' nemzet' gyéniosza is nagyobb vagy kisebb változást ne szenvedne *) és valamint a' nemzet' pallérozása vagy elvadulása, és elkorcsosodása a' nyelv' tökéletesítését, vagy megromlását hozza magával: úgy az elpuhult, elkorcsosodott nyelv elpuhíthatja, elerőtlenítheti, megvesztegetheti a' nemzeti characteret; de nemesítheti, tisztíthatja is azt, az az: azt teheti, hogy a' nemzet' gyéniosza közelgesen, hasonlóbba legyen az emberiség' gyénioszához. Mennél tökéletesebb, mennél alkalmazhatóbb valamely nyelv a' legfelségesebb, legmélyebb gondolatok' kifejezésére is, és a' szív' minden mozdulásainak, és nemes érzéseinek, 's indulatjainak kinyilatkoztatására; annál hathatóssabb, nagyobb ereje van a' nemzetben, melly azzal él, az emberiségnek ki-

*) Sprache und Vorstellungsart stehen mit dem Geschmacke und den Sitten in dem genauesten Verhältniß. Uebersetzung über den deutschen Styl. I. Theil. VII. Kap. § II.

a) Ez a' kitétel *reine Menschheit* habozó értelmű. Valóban örvend rajta a' Redakció, hogy a' Szerző szóról szóra Magyarra nem fordította — a' dolog mellyet ki akar fejteni, az idea, felséges; de a' tudományos értekezésekben és taglalásokban, ki kell talán kerülni, a' mennyire csak lehet, a' habozó értelmű kitételeket, mert kivált a' tudományok, nem csak világos, hanem megkülömböztető felfogásokat is (*ideas distinctas*) kívánnak. A' tiszta természetet, a' humanitást, sokkal jobban és könnyebben értjük mi Magyarok.

A' Red.

b) Méltó lenne mélyebben és szorossabban megvizsgálni: miképp' és mennyiben változhatik a' nyelv a' nemzeti geniosz' változása nélkül, v. megfordítva?

A' Red.

fejlesztésére, 's előmozdítására. Így a' nemzet' gyéniosza a' nemzeti nyelv' gyénioszával él, hal, változik. *) A' mai Romának, Athenának lakosai nem ama erős lelkű Rómaiak, nem ama szépen, és élesen gondolkodó, érző, beszélő, a' Persákon győzedelmeskedő Athenásbeliek, a' mai nyelvök nem Periklesnek, Demosthenesnek, Cicerónak nyelve. Azért is a' nyelv' pallérozása mellett nem csak annak szépítésére, hanem tellyes erejének, hathatóságának, 's méltóságának kifejtőztetésére is kell ügyelni, 's törekedni.

§ 4. A' nemzeti nyelv' természete.

Midőn a' nemzet kezdetben a' nemzeti nyelvet teremtette, akkor úgy szólván belé lehetne lelkét ezen szülöttjébe, 's így lett a' nemzeti nyelv' gyéniosza. Azért ez és a' nemzet' gyéniosza között tökéletes hasonlatosság van (naturam patris vox derivata sequitur) a' nemzeti nyelv természeti ábrázolója a' nemzeti characternek, mintegy festett képe a' nemzet ábrázatjának. Notio vultus animi est, úgymond Seneca. Tudniillik:

A' nyelv' gyéniosza bizonyos mód a' hangzatok' ejtésében és öszvekapcsoltatásában, 's az így származott szóknak változtatásában, és öszve helyheztetésében, 's különös szóllás formákban. Ezen mód a' nemzetnek, melly vele kezdett élni érzeményei' és indulatai' kinyilatkoztatására, természetéhez volt alkalmaztatva, 's annak természetét ruházta magára. Tudniillik a' hozzá tartozandókkal, a' nemzettel tanulván az ember gyermek korától fogva érezni, valamint az öltözetben, a' testnek mozgásaiban (nemzeti tánczban) úgy a' hangban is, és a' szók' külömbféle ejtéseiben csak azt tartotta szépnek, **) illendőnek, rútnak, illetlennek lenni, a' mit azok, kiktől érezni, gondolkodni, itélteni tanult, annak tartottak. Így szerkeztetődtek öszve a' szótagok olly hangokból, a' szók' olly szótagokból, a' nemzeti nyelv olly szókból, mellyek a' nemzet homályos érzése szerint öszve illettek, egymással megegyeztek, 's egyformán hangzottak (homogenea.) A' hangok a' beszélőknek természetöket vették magokra: ha szelidebb indulatú emberek voltak, a' szavok, a' beszédek is szelidebb, lágyabb hangú; ha ellenben durvák, a' hangok is durvább és keményebb, 's hathatóssabb volt. Az aszszonyi-személynek és férjfiúnak egymástól igen külömböző hangja és éneklése is arra mutat, hogy a' beszéd' hangja annak, a' ki szól, természetével jár, azt mutatja-ki, 's ahoz van alkalmaztatva. Így a' nyelvében is kimutatja az Oláh, az Orosz, a' Török, character' durvaságát, a' Spanyol, az Ángoly, komolyságát és maga rátartását; a' Franczia, heveességét, szíves nyájasságát és manérosságát; az Olasz, puhaságát, 's szerelmes voltát; a' Magyar, nemzeti characterének hathatóságát és erejét. Ezek így lévén,

*) Die innere lebendige schöpferische Menschenkraft mußte (in Griechenland) darum verschwinden, weil ihr die volksthümlische Weise entzogen ward, in welcher sie sich nur offenbaren mag. Juden Allg. Geschichte der Völker und Staaten des Alterthums § 278. — Die Sprache ist nur der Spiegel und das Bild eines Volks, der äußere Ausdruck seines innern Lebens. c) Arndt.

**) Schön ist, was da gilt, wo wir wohnen. Lichtvern.

c) az az: geistigen Lebens.

§ 5. *Hol kell keresni a' beszédben tiszta magyarságot?*

Csak ott kell keresni a' nyelvben valódi magyarságot, a' hol a' nemzeti magyar character legtisztább. Midőn itt a' tiszta characterről szóllok, nem értem az erkölcsi gondolkodás', és érzés' módját, nem az erkölcsi character' jóságát, és tisztaságát, mert ez az emberiségnek, nem a' nemzetiségnek tulajdona; hanem értem azt, a' mit a' 2-dik és 4-dik §-ban fejtegettem, az az, a' nemzetiség' érzését, mellynek ereje szerint a' nemzetnek tagjai megegyeznek arról tett *homályos ítéleteikben*, a' mit a' beszédben, az öltözetben, a' test' mozdulásaiban, az élet' módjában és a' foglalatosságokban szépnek, vagy rútnak, illendőnek, vagy illetlennek; dicséretes, vagy gyalázatos dolognak tartanak.

Ezen értelemben veszem a' Magyar nemzeti characteret, midőn azt állítom, hogy ezen character annál tisztább, mennél távolabb lakik a' Magyar az Ország' határjain, és benn az Országban lakozó idegen nemzetektől, Tótoktól, Ráczoctól, Horvátoktól, Oláhoktól, Németektől. Mert a' kívül él, 's mindég társalkodik, vagy tán öszve is sógorosodik a' Magyar, attól apródonkint és észrevehetetlenül tanul a' körülötte lévő dolgokról itélni, érezni, 's megkedvelvén annak élete' módját, elfogadja annak szokásait, és erkölceit. *) Így lessz a' tiszta Magyarból, Fél-Magyar Fél-Német, vagy Fél-Magyar Fél-Tót, vagy Fél-Magyar Fél-Oláh, egy szóval a' Magyar elkorcsosodik, elnémetesedik, eltótosodik, felében levetkezvén a' Magyar természetet, 's nemzetiséget (mint p. o. a' Magyarok Moldva és Bosnya Országban.) Végtére nyelveik is öszve folynak, 's olly zavarék, olly korcs nyelv lessz belőlök mint p. o. a' római, tót, török és gothus nyelvekből az Oláh nyelv lett. A' hol ellenben a' Magyar távol lakik a' más nemzethez tartozandó emberektől, ott a' nemzeti érzés, a' Magyar character, nem csak tisztán marad, hanem erejét is, és hathatóságát (energiáját) mint a' vízzel nem elegyített erős bor, megtartja. És itt kell keresni a' Magyar nyelv' természetét, a' mellyből ki kell feslenni a' Magyar szónak, hogy jó, igaz Magyar szó legyen: mert itt van a' gyökere az igaz magyarságnak **) valamint a' characterben, úgy a' beszédben is, ezen gyökérből veszi nyelvünk nevedését, gyarapodását; innét csirázik - ki, ha jól ápolgattatik a' fa, a' tiszta és szép magyarság.

§ 6. *A' közönséges, és különös nyelv szokás.*

A' magyar nyelv' természete a' beszédben való közönséges szokás által nyilatkoztatja - ki magát, valamint az ember szívének indulatját, 's természeti tulajdonságait külső maga viselése, erkölcei által mutatja - ki. A' Magyar nyelv szokása alatt, értjük azoknak, kik nemzetünkhöz tartoznak, bizonyos szókkal való élésben, és azoknak változtatásokban, 's öszve helyheztetésökben megegyezésöket. Ezen szokás vagy *közönséges*, vagy *különös*; valamint az érzés, mellynek úgy szólván, inyére vannak a' szók, és szóllás formák, vagy *közönséges* vagy *különös*. A' közönséges szokást nem úgy kell érteni, mintha a' nemzet a' nyelvnek mind matériájára, mind formájára nézve *mindenben* tökéletesen megegyezne. Illy értelemben egy nemzet sem dicsekedhetik közönséges nyelv - szokással, mert mindenütt

*) Mit denen man umgeht, deren Gitten nimmt man an.

**) Nincs annál bizonyosabb, hogy a' Magyarok között, még eddig ugyan, a' Köznépnel vagyon a' tiszta magyarság, az ollyan Köznépnel tudniillik: a' melly legkevesebb idegen nemzetekkel volt eleitől fogva megegyedve. Debreczeni Grammatika. Előljáró beszéd 18. lap.

vannak regulátlanságok, és beszéd-éjtések, (anomala et dialecti.) Hanem a' mi a' nyelvben minden igaz Magyarinak ítélete szerint helyes, a' miben az egész nemzet megegyez (meg egyez pedig jobban, mint akármely más nemzet) az a' *közönséges szóllás.* *)

A' *különös szokás*, melly beszéd-éjtésnek (dialectusnak, provincialismusnak) nevezetik, a' nemzet csak egy részének különös érzéséből származik, melly szebbnek találja p. o. ezen szókat: kiejje ezen szóma? mint ezeket: kié ezen szalma?

Már ha igaz, hogy csak azt lehet nemzetinek nevezni 's tartani, a' mi az egész nemzeté: tagadhatatlan, hogy a' beszédben is csak a' közönséges szokást, mellyet az egész nemzet bévett, 's követ, lehet nemzeti nyelvnek, 's jó, tiszta, igaz magyarságnak tartani; csak a' közönséges szokásban lehet látni a' Magyar nyelv' természetét, gyénioszát. A' melly szó, 's beszéd-éjtés ellenben a' nemzet *nagyobb része' fülében rosszúl hangzik, 's megsérti a' nemzeti érzést, és a' nyelv' természetét, azt helyes Magyar szónak 's beszédnek tartani nem lehet.* Csak azon szókat, és szóllás formákat nem lehet megvetni, 's lehet helybe hagyni a' velek való élést, mellyek legalább a' nemzet' felénél szokásban vannak míg tán később, vagy hamarább az egész nemzet vagy elfogadja, vagy elveti d) azokat. **) Egyébiránt

Valamint azt tagadni nem lehet, hogy a' Köznépnek szájában, a' két Haza' minden részeiben találtnak olly szók, és szóllás-formák, mellyek azért mivel ellenére van-

*) Quintilianus más értelemben vette a' szokást I-ső Könyvének 6-dik Részében: *Constituendum in primis, id ipsum quid sit, quod consuetudinem vocemus. Quae si ex eo, quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit praeceptum, non orationi modo, sed (quod majus est) vitae. Unde enim tantum boni, ut pluribus, quae recta sunt, placeant. Igitur, ut velli, et comam in gradus frangere, et in balneis perpotare, quamlibet haec invaserint civitatem, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione, at lavamus, et tondemus, et convivimus ex consuetudine; sic in loquendo, non si quid vitiose multis insederit, pro regula sermonis accipiendum erit. Nam ut transeam, quemadmodum vulgo imperiti loquuntur, tota saepe theatra, et omnem circi turbam exclamasse barbaramente scimus. Ergo consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum; sicut vivendi, consensum bonorum.* — Szélesebb értelemben veszi a' szokást Adelung, *Über den deutschen Styl I. Theil II. Kap. § 3 — 11.* de csak egy tartománynak, 's az abban uralkodó szép dialectusnak tulajdonítja hibásan a' törvénytévő hatalmat (arbitrium.) De azt lehet felelni mind a' kettőnek: *Non est periculosissimum praeceptum: Non occides — licet plures sint, qui illi convenienter vivunt, consuetudo populi, abstinendi ab homicidio, bona est.*

**) Adelung is azt mondja említett könyvében I. Th. II. Kap. § 13. *Es müssen nothwendig einzelne Fälle vorkommen; welche mit eben so vielem Rechte zu der einen, als zu der andern Analogie gerechnet werden können, wo folglich der Sprachgebrauch unbestimmt ist und seyn muß. — Es müssen die neue Form, und die alte nothwendig eine Zeit lang üblich seyn, bis endlich die eine nach und nach eine Art von Übergewicht bekommt.*

d) Nem egyszerre fogad' vagy vet-el a' nemzet' fele valamely szót vagy szóllást. Idő' folytával vesznek-el a' régi szók és szóllások, vagy felbresztetnek, vagy újjak vétetődnek-be. A' Consensus eruditorum szép dolog lenne, ha az egymással sokakban ellenkező grammatikusok szintűgy, valamint minden egyéb eruditusok mindég egyet értenének, vagy mindenkor akár önn magokat, akár egymást értenék, vagy ha maga Kintilián, ki az eruditusok' megegyezéséről beszéll, meg nem jegyezte volna egyszer'smind, *Grammaticae et Latine loqui non idem est.* Nem lenne hát rossz a' nemzet' fele és eruditusok' consensusza helyett tenni, *consensum aut indulgentiam, cultiorum linguae suae patriam a' teneris unguiculis loquentium.*

nak a' nemzeti érzésnek, vissza tetszők a' jobb ízlésnek, el nem fogadtathatnak: úgy azt sem lehet tagadni, hogy Hazánkban mindenütt vannak olly különös, az egész nemzet előtt nem esméretes hangok, szók, beszéd-módok, mellyek igen megegyezvén a' nemzeti érzéssel, és így Magyar természetűek lévén, méltók arra, hogy az egész nemzet előtt esméretesekké, 's közönségesekké tétetessenek.

§ 7. A' nyelv' természetét a' nyelv-tudósok mutatják-meg.

A' ki jó, és tiszta magyarsággal akar élni, annak okvetetlenül esmérni kell a' Magyar nyelv' természetét, és így tudnia kell a' beszédben a' közönséges szokást. Azoktól, a' kik közt tanulta, bátor gyermek korától fogva is ezen nyelvet, annak természetét világosan és bizonyosan meg nem tanulhatja, mert ezeknek beszéd módjok, bátor nagyobb részint megegyez a' közönséges nyelv-szokással, egy részében csak különös szokás (dialectus) lehet, melly sinór-mértéke nem lehet a' közönséges szokásnak. Ennek esméretére el lehet jutni *gyakorlás*, és a' *nyelv-tudósok* által.

1. *Gyakorlás* által (practice) és ugyan kétféleképpen: *vagy* mindenütt, a' hol Magyarok laknak, utazván, 's a' beszéd ejtésekre figyelmeztvén, végtére azt, a' mit mindenütt szokásban lenni talált, a' különös szokásoktól e) abstractio által elválasztván, *vagy* a' mi nem olly fáradságos, a' tiszta magyarsággal író tudósoknak írásaikat sokat olvasván, 's észre vévén azokban a' közönséges szokást.

2. A' *nyelv-tudósok* (Grammaticusok) észrevételeiknek 's szabásaiknak megtanulása által (theoretice.) De,

Az első módon tulajdon tapasztalása által kevés ember esmérheti-meg a' nyelv' természetét, mert az élet' módja legtöbb embernek (még a' Kereskedőnek sem) meg nem engedi mindenütt, hol Magyarok laknak, az utazást. — A' könyvek' olvasása által igen is lehet megismérni a' nyelv természetét, ha azoknak szerzőik jól esmérték azt. De hát ha nem esmérték jól! hát ha tán vakok vezetik a' vakot! legalább az, a' ki ezen az úton akar a' nyelv természetének esméretére jutni, vezérjeinek írásaikból nehezen ítélheti-meg, ha volt é nékiek a' Magyar nyelv' természetéről azon esméretök, mellyet nálok keres, vagy sem: minden esetre erről *bizonyos nem lehet*. Azoktól, kik a' XVIII-dik Század' utolsó esztendeiben írtak, Révai' ítélete szerint, nem legjobb magyarságot lehet tanulni. f) *Elaboratio Gram. Hung.* pag. 28.

Legbizonyosabban, és legrövidebb úton juthat céljához, a' ki a' nyelv' természetét esmérni akarja, és a' különös nyelv szokást, ha a' *nyelv-tudósoknak* útmutatások után még. Mert ezek esmerik mind a' kettőt legjobban. Tudniillik idejek is, sokszor kötelességök is lévén, vizsgálni a' nyelv' természetét, észre veszik mind a' közönséges nyelv szokást, mind a' külömbféle dialectusokat; 's így választhatják-el azt, a' mi a' beszédben

e) Némely Tájék-szóllás eszthetikai tekintetben tökéletesebb; némely tökéletlenebb, a' köz-szokásúnál — a' fő dolog az, hogy akár a' szólló, akár az író, akár az olvasó, vagy gondolkozva érző, vagy érezve gondolkozó nyelv-tudós legyen.

A' Red.

f) A' XIX-ik Században az autoritás csak nyomtaték, nem font.

A' Red.

nemzeti, az az, az egész nemzet' szokása, attól, a' mi csak imitt amott van szokásban; ebből ismét kiválogathatják azt, a' mi meg nem sérti a' nemzeti érzést, és a' magyar fület, és azért az egész nemzet által elfogadtathatik, de figyelmetessé tehetik a' nemzetet azon hibás, kellemetlen, vissza tetsző hangokra, szókra, szóllás formákra is, mellyek elrútítván szép nyelvünket, mint szemét, mint mocskok elvetni valók. A' nyelv-tudósok veszik észre a' nyelvben a' regulásságot (Analogia) az az; a' szókkal hasonló esetekben meggyező bánást; nem külömben a' regulákkal meg nem eggyező eseteket is (Anomala) mellyekben a' nemzet maga magával meg nem eggyez. Így taníthatják azután, mimódon ejtgeti, hajtogatja, 's illeteti és igazítja öszve, némelly eseteket kivévén, az egész nemzet a' szókat. — De minthogy egyszer'smind a' szóknak eredeteiket is vizsgálják; *) a' kellemetes szép hangokat, szókat a' disztelen, rút hangoktól megkülömböztetik (etymologia, et euphonia:) ők mutatják-meg legjobban (ha csak józanan etymologizálnak, és szépen éreznek) a' magyar nyelv' természetét, az eredeti tiszta és szép magyarságot. — De hát törvény-adók é a' nyelv-tudósok a' nyelv dolgában?

§ 8. *A' nyelvben ki a' törvény-adó? mellyik a' fő-törvény?*

Nyelvünk' azon részéről, mellyet a' közönséges szokás több száz esztendőktől fogva megállapított immár, ha jól látok: nem lehet többé kérdés, 's nem lehet kételkedni arról, hogy jó Magyar szók, és szóllás formák mind azok, mellyeket, minthogy megegyeznek a' nemzeti érzéssel, és a' Magyar nyelv' gyénioszával, bevett a' közönséges szokás.

Csak azon szókra nézve lehetünk bizonytalanságban, ha lehet é velek élni, vagy sem, mellyeket a' közönséges szokás még be nem vett, és így vagy provincialismus, vagy új szók. Csak ezek teszik szükségessé ezen kérdést: *A' nyelv'-dolgában ki a' törvény-adó, kinek ítélete szerint kell a' bizonytalan dolgokat eligazítani?* (quem penes sit arbitrium et jus, et norma loquendi, Horatzius szerint) *a' régi szokás é? vagy a' most uralkodó szokás?* — és az utolsó esetben *a' beszéd-módé? vagy az írás-mód?* Ha *a' beszéd-mód?* kit kell törvény-adónak esmérni, *az egész nemzetet é? vagy a' cultusabb részét?* vagy csak *a' nyelv-tudósokat!* Az utolsó esetben az *etymológiát é? vagy az analogiát?* vagy az *euphoniát?*

Hogy ezen kérdésekre megfelelhessünk, előre kell bocsátanunk a' nyelv' fő-törvényét *) (principiumát) melly nem lehet más, mint ez: *A' melly szó a' nemzeti érzéssel megegyez; az, jó szó: a' melly azzal meg nem eggyez; nem jó szó,* Ehez hasonló azon törvény: *A' melly szót a' közönséges szokás bevett; megegyez a' nemzeti érzéssel, és azért jó szó.* És ez: *A' melly szót a' közönséges szokás még be nem vett, bátor megavúlt, vagy idegen szó is, ha megegyez a' nemzeti érzéssel, jó szó, 's lehet vele élni.* Ugyan ezeket kell érteni a' szóllás-formákról is, és a' szóknak kimondásokról, változtatásokról, és öszve helyheztetésekről.

*) *Jegyzés:* A' jó Magyar szó' esmértező jeleiről, lásd alább a' 13 §-ust.

§ 9. *A' régi beszéd és írás-mód nem fő-törvénye a' nyelvnek.*

A' nyelv szülöttje a' nemzeti érzésnek (§ 4.) Ez, valamint a' nemzet jobban kipallérozódik, úgy időről-időre mindig nemesebb lessz. Nem lehet másképp, mint, hogy az ér-

*) Etiam verborum explicatio probabatur, idest, qua de causa quaeque ita essent nominata; quam etymologiam nominabant. Cicero Quaest. Academicæ Libr. I. Cap. VIII.

zés' változásával apródonkint a' nyelv is letegye eredeti durvaságát, mellyet a' jobb izlés nem szenvedhet, nem izlelhet. Azért hogy a' jobb izléssel nemesedik a' kimondásban a' hang, 's csinosodik a' nyelv, ez el nem veszi természetét, eredetiségét, és erejét, valamint az ember' pallérozása (ha valódi pallérozás) el nem törli az emberi természetet. Ezek így lévén, nem szükséges, hogy később maradékaik azoknak, kik szerzői voltak a' nyelvnek, ezeknek tökéletlen formáikhoz kössék magokat. *A' nyelvnek a' nemzet pallérozódásával előbb kell menni, 's tökéletesebbnek lenni.* Ez a' természet' törvénye. De ki is akarna a' legkeményebb Magyarok közzül is ma illy hangon beszélni magyarul, a' millyenre mutatnak Árpád Magyarai' ezen neveik: Eleud, Cundu, Curzan, Ound, Tosu, Tuhutum, Bua, Bucna, Hulek, Ugek, Zward, Cadusa, Jufutzas, Turcatzus, Liuntica, Ezelech, Bultzu, Termatzus, Botond? ki akarna a' XIII-dik Századdal így beszélni és írni magyarul: Latiatuk feylem, zumtuchel mic vogmuk. Ysa pur, eschomuv vogmuc. Heon tilitua ivt ig fa gemilcetül. — Vagy a' XV-dik Századdal így: Árpád jwtha Magyar néppel Kemel fewlden a' Dunán el kelenek, az Checheu ewk chechewnek, a' The themben el fel thethewnek. Ki akarna ma olly tarka magyarsággal élni, a' millyennel éltek őseink Botskay István idejében 1605. esztendőben. A' Kamarában, ha my defectusa vólth, meghemendáltattya a Chyászár, és az abússusokat tolláltattya. Meg is inhaerealunk az eleobeni adatott irásunkhoz, hogy eő Felsége a Jesuytákat propter inquietudinem eorum az Országban ne tarcha, az minthogy minden gyűlésekben is reclamáltak nekik. Az privilegiumokat is az kiket országunk teorvénie ellen emanáltattanak, tollálja eő Felsége. — Az illyen régi beszéd és irás-mód nem lehet követésre méltó remek példája a' most élő pallérozottabb Magyar nemzetnek.

Azomban használni lehet azt a' gyökér szóknak feltalálásokra, és a' nyelvnek elmúlt (megavúlt) szókkal való megbővítésére, mellyeket a' régiség' tisztelői a' régi magyarság' omladékaiban felkeresvén, méltán folyamatba hoznak, noha

Quintiliánus így itél a' megavúlt szókról: Abolita atque abrogata retinere insolentiae cuiusdam est, et frivolae in parvis jactantiae. És ismét: Superest igitur consuetudo; nam fuerit pene ridiculum, malle sermonem, quo locuti sint homines, quam quo loquantur. — Ellenben Reitemeier irásainak Recensense így itél; Leider! haben es vor unserm Verfasser auch schon andere, namentlich Eggers in seinem philosophischen Prozesse vorgezogen, neue Worte auf gutes Glück zu prägen, statt die alte gediegene Münze wieder auszugraben, und sie von neuem in Cours zu setzen. Mellyiknek van igassága? Részint mind a' kettőnek, részint egyiknek sints. Tudniillik a' megavúlt feledékenységbe ment szók közt olyanok is vannak, mellyekben a' magyarságnak bélyegét azonnal észre lehet venni, azért is egy kis változással (a' rozsdá' eltörlésével) mellyet a' mostani jobb izlés kíván, bátran lehet velek élni, és így azokat a' nyelv' bővítésére használni; *) mások ellenben olyanok, mellyek vagy a' nyelv' természetével, vagy a' mostani jobb izléssel ellenkeznek: azért, bátor régi szók is, még sem jók. Tudniillik szintolly szerencsétlenek lehettek őseink némely szók' feltalálásában,

*) Accedunt praeterea vocabula copiosa ad augendam linguam patriam ex his monumentis (antiquitatis literaturae hungaricae) postliminio restituendâ. quae posteriorum incuriâ non sine gravi jacturâ jam dudum exoleverunt. Revay in Antiquit. liter. hungaricae Volumine. 1. pag. 4.

valamint a' most élő jobb izlésű, sőt igaz Magyar érzésű és természetű Magyarok is vagy szükségből, vagy insolentziából, et frivola in parvis jactantziából (mint Quintilianus szerint a' régi szókat vadászok) nem igen szerencsésen koholnak korcs Magyar szókat. A' megavúlt szóknak javát, majd kiválasztja, 's hasznára fordítja az igaz Magyar érzésű, 's egyszer'smind jó izlésű része a' nemzetnek, a' haszon vehetetleneket elvetvén. g)

§ 10. *A' most uralkodó írásmód nem legfőbb törvény a' nyelv' dolgában.*

Jó nemzeti író az, a' kinek írása vagy hasznára, vagy gyönyörűségére; vagy erre is, amarra is szolgál a' nemzetnek, vagy az olvasók részének, az az, a' mellyben olly írásmód van, mellyet minden Magyar olvasó ért, tán szépnek is talál. De sem érthető, sem tetsző nem lessz az írásmód, ha a' nemzeti érzéshez, és izléshez nincs alkalmaztatva (non ad sensum vulgarem, popularemque accommodata oratio. Cic.) Ha a' festő a' Szigethvári Zrínyi Miklósnak dicsőséges ütközetét és halálát vak' számára festené, haszontalan dolgot tselekedne. Ha azt akarja, hogy a' vak ezen történetről tudjon valamit, beszélje-el néki azt; festését pedig csinálja a' siketek' számára. Így lesz az, a' mit cselekszik, érthető is, hasznos is, tetsző is, követő is, követésre méltó is. A' ki ezeket igazaknak lenni találja, megesméri, hogy a' *nemzeti érzés* azon próbakő, melly megmutatja, jó é az írás-mód, vagy sem; megvallja, hogy a' nemzeti érzés, és az abból származó közönséges szokás, fő-törvény, a' mint fellyebb (§ 8.) megmutattam, a' nyelv' dolgában. Ha ezen fő törvénytől eltávozzunk; mitsoda principium szerint fogjuk megítélhetni, mellyik Irónak legyen legtisztább, legszebb magyarsága, mellyik írás-mód legyen legjobb, a' mellyet lehessen, vagy kellessen követni mind a' beszédben, mind az írásban? Ha pedig ezt nem tudjuk; a' nyelv' dolgában ama principium nélkül bizonytalanságban maradunk, 's vaktában követvén vak vezérünket mind a' ketten a' verembe eshetünk. Továbbá

A' legjobb Író is, bátor esméri is a' nyelv' természetét, azért, hogy nyelvünket, némelly szép és jó szókkal, 's szóllás-formákkal meggazdagította, nem teremtője nyelvünknek, mert nem talált-fel új analogiákat, hanem csak a' régieket, mint regulákat követte, mellyeket a' közönséges szokás a' nemzeti érzésnek befolyása alatt behozott, és így csak azért jók azon szók, és szóllás-formák, mellyekkel meggazdagította nyelvünket, mivel megegyeznek a' nemzeti közönséges érzéssel. Végtére

A' legjobb, legszebb írás-mód is nem egyéb, mint az egész nemzetnek minden szentől, provinciálismustól, hibáktól, és mindentől, a' mi illetlen, visszatetsző, nemtelen, megtisztított közönséges beszéd-módja, melly időről időre azon mértékben szebb, tisztább, 's nemesebb lessz, mellyben a' nemzet' tudománya és pallérozása gyarapodik, 's

g) Jó lett volna ezen állításokat egynehány példával felvilágosítani. Egy része a' Német és Magyar Íróknak fősvénykedni szokott a' példák' előhordásában. Ez nagy fogyatkozás: verba movent, exempla trahunt, imo et explicant abstrusiora. Némely ó szók és szóllások sok eszthetikai tökélyvel bírnak 's olykor ki is pótolhatnák mostani hiányainkat; mert majd mindenben haladtunk ugyan, de némellyekben hátráltunk is. Nem minden elavúlt szó' és szóllás' felélesztése, vagy fitogtatás', vagy finnyáskodásból származik. — Csak jobb szótárokat készítsünk mint eddig, hogy az olvasók a' helyesebb ó 's új szók' és szóllások' értelmét legottan feltalálhassák; elkell még jönni azon időnek is, mellyben nem csak a' *M o n d o l a t'* és *Ú j - s z e l l e m'* szerzőjével, hanem ő felették is elfogunk olykor mosolyodni.

azzal az izlés is tisztúl, és nemesedik. *Ha az irás-mód más valami, mint a' nemzet' közönséges beszéd-módja; nem igaz, nem tiszta magyarság az.* A' XVI-dik Században bevett irás-mód (mellynek példáját fellyebb előhoztam) azért nem volt jó, mivel nem egyezett-meg a' nemzeti érzéssel, mellynek innyére tellyességgel nem lehetek az efféle a' Magyarságot Deáksággal bémázoló szóllások: a' defectusokat emendáltattya, az abusosokat tolláltattya — bátor pallérozottabb része volt is az a' nemzetnek, melly így beszélt, és írtt. Hogy pedig ezen irás-mód' innyére nem volt a' tisztább érzésű Magyar nemzetnek, kitetszik abból, mivel azt azolta igen megváltoztatta, 's csak nem egészen megtisztította nyelvét, 's irás-módját azon disztelen szentytől. Mind ezek mellett

Nem lehet tagadni, hogy nyelvünk' gyénioszát esmérő iróink szebb szókkal, és kifejezésekkel adják elő gondolatjaikat és érzéseiket, mint a' millyenekkel szoktak élni a' paraszt emberek, midőn a' közönséges életben előforduló dolgokról és foglalatosságokról beszélnek. Ezek p. o. a' vallás igasságainak hirdetése által figyelmetesekké tenni az embereket lelkök' idvességére, rendeltetésökre, és kötelességeikre; a' Hazának édes reményét, a' felserdülő ifiúságot jól nevelni; az igasságot személy válogatás nélkül kiszolgáltatni; a' szemléelő bölcselkedés által okosabbakká, az erkölcsi tudomány által jobbakká tenni az embereket, és így az élet' boldogságát előmozdítani — ezek mondom, szebben látszanak hangzani, mint ezen mondások, kivált ha nyers torokkal mondatnak ki: A' ganéjt az istálóból kihordani; a' lovakat megvakarni; a' sertést jól meghizlalni; a' mocsárt kiszárztani; a' zshiványt, a' gyilkost felakasztani, — hogy még rútabb dolgokat kifejező szókat és szóllás formákat a' fülnek sérelmére elő ne hordjak. Nem de nem a' dolgoknak, a' mellyek körül foglalatostkodnak, a' mellyekről beszélnek, írnak az emberek, mivóltjok teszi é inkább ama szókat, és kifejezéseket kellemetesebb, ezeket kelletlenebb, rútabb hangúakká, h) mint a' jobb izlés, és az irásnak, beszédnek különös mestersége? Egy szóval, minden magyarság jó, tiszta, ha a' nemzeti érzés' helybe-hagyása mellett a' dolognak, a' mellyről szól, mivóltjához, és a' környülállásokhoz van alkalmaztatva. Ellenben ha a' legjobb poétákat olvasó szabó az azoktól kölesönözött szókat az ollóra, töre, czernára, szabásra, varrásra akarná ruházni, nevetségessé tenné magát fennhéjázó magyarságával, 's szájában a' legszebb, legfelségesebb poétai kifejezések is rúttól hangzanának, nevetségesek volnának. Miért? azért, mivel a' poétának irás-módját majmolván, a' beszédet nem alkalmaztatja a' dologhoz, a' mellyről szól. Így az irásban sem lehet a' legjobb író' irás-módját követni a' nemzeti érzésre való tekintet nélkül, melly meg nem engedi, nem szenvedheti a' szóval való helytelen élest. A' helyes, bátor homályos érzés (das richtige Gefühl) lévén tehát az, melly minden szónak megmutatja tárgyát, melly körül, és a' helyet, mellyen lehet, vagy kell élni a' szóval: olvasni kell ugyan a' jó

h) Ezen példában nem a' hangzásról, hanem a' felfogatok' köntöséről van a' szó. Világos, hogy az utóbbi paraszti kitételek képüöbnek, hatóbbak, az előbbieket pedig bellyebb vonúlt értelműek a' kitételben. Az az Író tehát, ki ezen értelműeknek kitételére olly köntöst, az az: olly szókat és olly szóllásokat tudna a' Magyar nemzeti érzéshez képest, mikor a' közönséghez szóll, (és mikor nem szándékozik előadásában, vagy paraszti, vagy prédikátori beszédet mimelni) nyelvünkben választani, mellyek egy részről ugyan kevésbé parasztiok, és mocskos képűek; más részről azomban nem olly bellyebb vonúlt értelműek lennének, elérné talán a' tökéletesség' azon pontját, melly az előadás' mesterségére nézve az úgy nevezett gyeniális és egyszer'smind sztilisztikus Irót itt ezen esetben bélyegezné.

írónak írásait, 's követni példáját; de nem azért, mivel ő így vagy amúgy írtt, hanem azért mivel az, a' mit írtt, megegyez a' természeti és nemzeti érzéssel egyszer'smind. És így az írás-mód nem legfőbb törvény a' nyelv dolgában.

§ 11. *A' nemzet' pallérozottabb részének beszéd-módja a' nyelvnek nem fő törvénye.*

Midőn azt vizsgálom, ha vallyon lehet é a' nemzet pallérozottabb részének beszéd-módját a' nyelv legfőbb törvényének tartani, vagy nem? azon dolgokat, mellyeket az előbbeni §-ban az írás-módról mondtam, és a' mellyeket a' jelenvaló tárgyra is lehet alkalmaztatni, elmellőzhetem.

A' nemzet' pallérozottabb része alatt értem azokat, kiknek vagy több, 's jelesebb dolgokra terjedő tudományok van, vagy legalább jobb izlésök, az az, jobban is tudják megkülömböztetni a' szépet a' rúttól, az illendőt az illetlentől, elevenebben is érzik azt. Csak azon dolgról beszélhet ki ki jól és helyesen, mellyet jól esmér, jól tud. Ki ki azon dolgokat esméri pedig vagy tapasztalás, vagy csupán csak az okosság' ereje által (a' posteriori vel a priori) legjobban, mellyek körül egész életében, sokáig foglalatoskodik; és így kinek kinek élet neme, és más környülállásai határozzák-meg az esmérteit, úgy hogy ezek egynél'szélesebb kiterjedésűek, másnál szorosabb határok közzé vannak szoritva. A' szántó vető ember a' föld-miveléshez, és a' marha-tartáshoz tartozandó dolgokat esméri legjobban, azért is azokról tud leghelyesebben beszélni, a' mester ember, a' kereskedő, a' kéziszorgalmatoskodás' tárgyairól, és a' kereskedésről tud itélni is, beszélni is legjobban; a' nemzetnek legcultusabb része, az az, a' tanítói, egyházi, katonai, polgári, 's más főbb hivatalbéli tisztségeket viselő személyek, minthogy szüntelen a' tudományok, vallásbéli dolgok, a' Haza' védelmezése, és kormányozása, 's az igasság' kiszolgáltatása körül foglalatoskodnak, ezen dolgokat tartván éjjel nappal szemek előtt, ezeket esmérvén legjobban, ezekről itélhetnek is leghelyesebben, szólhatnak is legbővebben, legsikeresebben, és ha egyszer'smind tiszta izlésűek, legékesebben is. De minthogy ki ki a' maga hivatalának, élet nemének határjai közt tud legjobban beszélni; tanulhat ugyan, ha kedve tartja, egy rendbéli ember a' másiktól a' maga sphaeráján kívül lévő dolgokról is gondolkodni és beszélni; de egyik rend sem tolhatja a' szokott beszéd-módját a' másokra, nem a' földművelő, a' mester ember, a' kereskedő a' cultusabb emberre; de ez sem a' magáét amazokra. Mindenik rend magáról gondoskodik, mindenik maga találja-fel a' szókat, mellyekre szüksége van, többnyire szerencséesebben, mint a' más rendeken lévők azokat feltalálnák.

Minthogy a' nemesebb, pallérozottabb része a' nemzetnek nagyobb, fontosabb, szebb, és felségesebb dolgokról gondolkodik mindég, és beszél; valamint a' gondolatjai és azoknak tárgyai szebbek és nemesebbek, úgy a' beszédje is, minthogy szavai a' dolgokhoz vannak alkalmaztatva, természet szerint jelesebb, szebb, felségesebb, hathatósabb; de mind ezen tökéletességei a' beszédnek nem elegendő okok arra, hogy a' köznép, az az: a' nemzet' nagyobb része élet-nemének, 's hivatalának határjai közt ezen beszéddel éljen; sőt nem jól beszélne, ha ezen szebb, tökéletesebb beszédből venné a' szókat, és szóllás

formákat. Nevetségessé tenné magát p. o. a' csikós, ha a' felsőbb rendbéli emberektől kölcsönözvén szókat, beszélne ló-oskoláról, ló-pallérozásról, dressirozásról, fenyítékről, kallopirozásról, holott jobban illenek a' zsiros Magyar' szájába ezek: ménes, szoktatás, ostor, vágatás, 's t. efélék. A' vendég fogadóst még a' részeg vendége is nevetné, ha prédikáló széken, és az oltár előtt ékesen szólló papjától tanulna szóllás formákat, 's azokat majmolván így beszélne a' csap-széken, 's a' vendég-asztal körül: vegyétek és egyétek, ez valóságos Debreczeni kenyér; vegyétek és igyátok, ez valóságos Budai bor. Non omnia decent omnes. Maradjon ki ki a' maga kaptája mellett. A' kép-író beszéljen a' festékekről, ecsetről, és a' festett csizmáról, a' maga módja szerint; a' varga beszéljen a' töről, kaptáról, vartt csizmáról, a' környülállásaihoz alkalmaztatott módon. i) A' nemzet' ki miveltebb része éljen csinosabb beszéddel, szebb magyarsággal, azért is, mivel csinosabb, szebb dolgokról beszél, azért is, mivel jobb izlése van, mint a' köznépnek. Igen is kell lenni nem csak igaz és tiszta, hanem szép magyarságnak is, mellyben mint csinos innepi ruhában, az irásokban meglehessen jelenni mind az idegen nemzetek, mind az utánunk élők előtt. De a' köz-népnek magyarságát, a' dolgokhoz, mellyek körül tölti egész életét, alkalmaztatott helyes beszédét (mintegy mindennapi öltözetét a' nemzet gyénioszának) meg ne vessük; esmérjük-meg, hogy ezen beszéd az igaz Magyar' szájában, ha mindjárt nem mindenkor legszebb hangú is, jó, igaz, tiszta magyarság, legalább tisztább, mint némelly kényes beszédű, vagy tán denationalizált pallérozott Magyar'nak német, franczia, deák szókkal megspékelt czifra, tarka magyarsága; valljuk-meg végtére azt is, hogy a' csinosabb, szebb Magyarság a' felsőbb rendek, 's pallérozottabb emberek számára lehet remek példa; de *az egész nemzet' nyelvének fő-törvénye nem lehet.* A' nemzet' egy kis részének (a' cultusabb embereknek) érzése, nem az egész nemzet' érzése, kivévén a' nemzeti érzést, melly közönséges. Azomban

Ha még szebbé akarjuk tenni már is szép nyelvünket, ha a' nemzet' nagyobb részére akarjuk kiterjeszteni a' pallérozott szép magyarsággal való élést; terjeszszük meszszebb nemzetünk közt a' jó izlést, a' tökéletességet, az urbanitást. Verba non invita sequentur.

§ 12. *A' nyelv-tudós nem törvény-adó a' nyelv' dolgában; az etymologia, nem fő-törvény.*

Fellyebb (§ 7.) mutogattam immár, hogy a' nyelv-tudós'nak azon nagy érdeme van, hogy a' nyelv' természetét, mellyet az egész nemzet *homályosan érez, világosan megmu-*

i) A' pallérozottságban eléhaladt régi és új nemzeteknél, úgy írónak a' jó könyvek, hogy azokat minden nemzetbeli, vagy legalább a' nemzet' többsége megérthesse. Kivévén tehát a' mester-szókat, úgy alkalmaztatik az írás' neméhez képpet, az elő-adás hogy a' nemzet' nyelvét értő felfoghassa az Író' gondolatjait, és érzeteit. A' mester-szavakra nézve készült szótárak, a' tudományok külön-külön nemeiben; segítik ezt e' köz értelmességet. Minden Író igyekszik maga magát jól érteni, 's az olvasók' kedvéért, gondolatjait nem téli elfedő, hanem inkább nyári állatszó ruhába öltöztetni, érzeményeit pedig melegítő köntösbe. Így terjed a' cultura, et fit ex intensivá, extensivá. Az Egyiptomi és Czimeriai setétségek eloszlának, a' tudományok nem hieroglifiai irások. A' miben az emberi ész tudatlanságra kárhoztatott a' Mindenható véghe-tetlen bölcsességtől, arról merő szent tartózkodással szóllanak és értekeznek a' jó Írók, vagy megvalják önn' tudatlansá-gokat, nem veszik mélységnek a' setétséget, megtudják amazt az ürességtől különböztetni; a' mikben ellenben a' fantázia' szép, ártatlan és szerencsés csalódásai, vagy az érzemények' holdogulásai csupa fény-homályt vagy kétes világot ki-vánnak, azokról nem ragadják-le a' sejdítés' boldogítva bájoló lepleit.

talja. *) Tudniillik a' nyelv' közönséges szokásra, és az abban élő gyénioszra (természetére) figyelmeztvén, azt az etymológiának, analogiának, és euphoniának reguláiban kifejezi, és úgy szólván, láthatóvá teszi. Ezen regulák, ha jól kifejezik a' nyelv' természetét, olly állandók (ha nem változhatatlanok is) mint a' közönséges nyelv-szokás, és a' közönséges nemzeti érzés. De azért sem az etymologia, vagy analogia, vagy euphonia, a' nyelvnek nem fő-törvénye; sem a' nyelv-tudós nem törvény-adó a' nyelv dolgában.

1. *Az etymologia* ha józan, az az: ha határán túl nem menvén, hajszállhasogatássá nem válik, igen nagy hasznára szolgálhat a' nyelvnek, minthogy mind a' beszédben, mind az írásban előmozdítja az egyformaságot, a' közönségesen uralkodó szokást a' szóknak változtatásokban, ejtegetésekben, az analogiának segítségével megmutatván; a' nyelv' érthetőségét eszközli, a' szóknak eredeti értelmöket a' származtatások által kifejeztvén; a' nyelvet tisztítja, tisztán megtartja, a' nemzeti érzéssel ellenkező szókat ki rostálván, 's elvetvén; végtére azt, a' mi a' nyelvben jó és szép, annak természetéből bizonyos regulákat kihúztván, 's ezeket mint állandó törvényeket elő-adván megállapítja, hogy az időnek, és a' nemzeti izlésnek változásával a' nyelv' szépségei, és más tökéletességei elne enyészessenek; és így a' nyelvet, ha csak figyelmez a' nemzet annak szavára, a' hanyatlástól, és romlástól megőrzi. —

De bátor ezek tagadhatatlanok is; bátor a' nagy érdemű Révai az etymológiának tulajdonítja a' törvénytévő hatalmat, azt mondván: *Etymologia consuetudinis multo certior arbitra*; bátor több mások is a' nyelv' alkotmány sarkának és lelkének, 's a' nyelv' fő-törvényének tartják: még sem lehet azt bírónak és fő-törvénynek esmérni. Tudniillik ha ezen kérdésre: Miért jó Magyar szó az, mellyet az etymologia jónak lenni itél? azt feleljük: azért, *vagy* mivel régenten élt véle, 's illy értelemben vette annak gyökerét a' nemzet; (és ezt tartja a' szóknak eredeti értelmöket kereső Grammaticus) *vagy* mivel a' most uralkodó nyelv-szokással megegyez: mind a' két esetben nem az etymológiát, hanem a' nemzeti érzést esmérjük, 's valljuk lenni a' nyelv-dolgában *bírónak* (principiumnak), mert ha a' Grammaticusok nem józanon, nem helyesen etymologizálván, vagy tétováznak, vagy tévelyegnek, 's egymással meg nem egyezhetnek: ki igazítja-el a' kétséges dolgot? Kicsoda egyéb, mint a' nemzeti érzés, quem penes arbitrium est, et jus et norma loquendi? Erre végtére azon értekezésnek szerzője is reá jön, melly találtatik a' Tud. Gyűjt. 1818 eszteni VIII-dik Kötetében, a' 39 lapon: mert vége felé azt mondja: „A' hol halgat az etymologia, és nem segít az analogia; ott vezérünk legyen a' közönséges szokás, melly a' nemzeti érzésből vette eredetét.“

Hogy az etymologia' társát, az *Analogiát*, melly a' bizontalan dolgot más hasonló bizonyosból megítélni tanítja, szintúgy mint amazt, nem lehet a' nyelv' fő-törvényének tartani, már csak abból is kitetszik, mivel, ámbár az anomaliákat az analogiának regulái alá nem lehet hozni, még is a' nemzet helybe hagyja a' vélek való élést, mert a' nemzeti érzésnek nem vissza tetszők. És így itt is ezen érzés a' törvény-adó. **)

*) Azt mondhatja Ciceróval (Orator. Cap. 48.) *Usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi.*

**) Quintilianus azt mondja I-ső Könyvének 6. Részében: *Non enim, cum primur fingerentur homines, analogia demissa coelo formam loquendi dedit: sed inventa est postquam loquebantur, et notatum in sermone, quid quo modo caderet. Itaque non ratione nititur, sed exemplo; nec lex est loquendi, sed observatio; ut ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quam consuetudo.*

Az *euphoniára* is kell ugyan figyelmeznii, mert ez csak a' kellemetes hangra ügyelvén, a' szónak könnyebb, 's kellemetesebb kimondását tanítván, szebbé, kellemetesebbé teheti a' nyelvet: de — minthogy a' hangzásban való szépségnek nincsenek a' priori szabott, és így közönséges és absolute szükséges törvényei, 's azért is sokszor különbözök az embereknek a' szép hangról, 's szóról hozott ítéleteik — így a' szép, a' rút, csak relativum quid lévén, *) csak azt lehet a' nemzeti nyelvben szépnek tartani, a' mi a' kimondásban az egész nemzetnek tetszik k) és így a' mi a' nemzeti érzéssel megegyez, ha tán ellenkezik is az analogiának reguláival. **) Ezekből kitetszik az is, hogy

2. A' nyelv-tudós (Grammatikus) nem törvény-adó a' nyelv' dolgában; hanem a' törvény-adó testnek, a' nyelvet teremtő, 's tetszése szerint változtató nemzetnek, úgy szólván, csak *Jegyzője*. (Notarius) Tudniillik:

a.) A' nyelvvel élő nemzetnek a' nyelv-szokás által kinyilatkoztatott ítéletére, 's izlésére figyelmeztvén, ezen szokást; ezen ítéletet (mint Verbötzi a jus consuetudinariumot) feljegyzii, és mint törvényt, mellyet a' nemzet szabott magának a' beszédben, elő adja. Akár jó a' nyelv-szokás, a' törvény, akár nem: a' Jegyző (a' Grammaticus) csak azt írja, a' mit a' törvényhozó nemzet a' nyelv-dolgában helyesnek, jónak, szépnek ítélni. Ezt

*) Sokszor a' szokás és a' képzelődés a' rútat is szépnek tartja. A' Szerecsennek a' feje szín rúta fekete szép. Schön ist, was da gilt, wo wir wohnen, úgymond Lichtwern.

**) Impetratum est a consuetudine, ut peccare svavitatis causa liceret. — Voluptati aurium morigerari debet oratio. Cicero in oratore Cap. 47.

k) Ha az etymológiát, mivel a' gyökér-szók' értelme nem mindenkor bizonyos, a' ragasztékoké pedig szintűgy gyakran hahozó, és így a' származtatás is sokszor bizonytalan, nem lehet a' nyelv' fő bírójává tenni; ha az analogia, mert exemplo et non ratione nititur, és mivel ezt sértő, hol több, hol kevesebb anomáliák találtak, minden nemzet' nyelvben; hasonlóképpen nem lehet fő-bíró a' nyelv-dolgában; az eufónia végtére, szint' azért nem, mert éppen úgy; nem a' priori formált okoskodásokon alaposúl, ugyan ki hát a' fő-nyelv-bíró? a' nyelv-szokás, — de hát ezen szokás minn épül, minekutánna az anomáliákat, az az: regulátlanságokat is maga a' nyelv-szokás felszentelte? — a' nemzeti érzésen — de a' nemzeti érzés' mind tárgyai, mind módjai változnak idő' folytával, és csak az tartja-fel évek' haladtával a' nyelv' alkotmányát és szerkesztményét, hogy minél régibb már valamely nyelv, annál kevesebb szabad az analogia ellen új és még szokatlan nemű anomáliákat abba béhozni. Régenten, a' nyelv' nagyobb szűkiben, még valamely anomáliából is származhatott, és származott némellykor analogiai sinór mérték, de már most, ha széltibe és nagy szükség nélkül szaporítanak az anomáliák' nemeit, rövid idő alatt a' nyelv' alkotmányát és szerkesztményét veszedelmezethetnök. Az analogia tehát, ha nem fő-bíró is, legalább bíró, és ha nem bíró, legalább zabola már most a' nyelv-dolgában. Ez így lévén, kérdés, olyan zabola é az etymológia, valamint az analogia? és úgy látszik, hogy még szaporító is (Mehrer des Reichs) vagy legalább szaporításra ösztönöző sarkantyú, valahányszor nincs küzdésben és össze nem ütközik az eufoniával, mert világos, hogy az eufonia minden a' pallérozódásban haladó nemzet' érzésével, ex natura rei rokonabb az etymológiánál. Ezt minden, mind régibb mind újabb nyelvnek históriája bizonyítja. A' nagy szószóllók, a' nagy írók, az az: olyan emberek, kiknek a' természet bővebb mértékben adta akár a' gondolkozó, akár az érző tehetséget, simították-ki lassan lassan mindég és mindenütt nemzetök' mind szájbéli, mind fülbeli tehetségeit, és mivel önn' érzésök nem ellenkezett, az ő korokbeli nemzeti érzéssel, hanem azt csupán pallérozta, még hibáikat is olykor befogadta a' nemzet, sőt néha szépségekké keresztelte. Így lettek az anomáliák, mind annyi meg annyi példái, vagy a' fenn állott analogiák elégtelenségének, vagy a' nagyobb lelki-tehetségű emberek iránt viseltető nemzeti hódolásoknak. Nem kell azonban, mikor az eufoniáról szóllunk, az absoluta, az az általános eufoniát érteni, vagy is: hogy minden szót lágyítsunk és puhítsunk; hanem a' relativa az az helyére való eufoniát, azt t. i. melly az ép érzésen fundálódik, és majd mindég sejdíti, hol, mikor miért és miképp' kell a' szón és szólláson, vagy puhítani, vagy keményíteni. Nincs törvények nélkül ez az érzés, szintűgy mint akár melly más, de azért bizonyosabban és szerencsésebben fogja sejtteni és követni annak sugallásait az, ki azt az égtől vette 's meg-óva lelkében hordozza, mint az, ki annak reguláit megtanulta. Meglehet a' regulákat tanulni, de az úgy nevezett zsenit, (genie) nem.

maga az érdeemes Révai is megesméri, és világosan megvallja Grammatikája' 28-dik lapján: „Eadem certe consuetudo deterior in nostra quoque lingua hungaricâ seculi proxime elapsi postremis tantum annis ferme 30. admodum longe processit. Nam ea in dies magis ac magis imperiosa, et ad ipsam tyrannidem arrepta, non pauca loquendi vitia, perperam obtrusa, jam editis adéo legibus firmare contendit, per mancipia sua infelices Grammaticos, aliosque scriptores nonnullos.“

Így a' Grammaticusok minden időben azon magyarságot tartván legjobbnak, 's legtisztábbnak, mellyel a' velek élő Magyarok éltek, abból formálták a' nyelv' reguláit, mellyeknek egy részét a' következő nemzetség, és nyelv-tudósok mint haszon-vehetetleneket jobbakkal felcserélnek. Ezekből nyilván kitetszik, hogy a' Grammaticusok nem arbitri consuetudinis, nem törvény-tévők a' nyelv-dolgában. De azoknak tartani nem lehet azért is

β.) Mert külömben a' Grammaticusok, ha arbiterjei volnának a' nyelv-szokásnak, az ő tulajdon vélekedések szerint jobb izlésöket, 's a' magok által koholt, csak magoknak tetsző *) szokat és szóllás-formákat reá köthetnék a' nemzetre, úgy a' mint magát Révait is hallottuk fellyebb megvallani a' szerencsétlen Grammaticusokról és más írókról, a' kik az elmúlt század' utolsó 30. esztendeiben éltek. Két három Grammaticusnak izlése nem mindenkor a' nemzet' izlése, noha nem lehetetlen, hogy egybe másba jó izlések legyen. Erre az esetre próbálhatnak szerencsét a' kigondolt, jóknak tartott szókkal, és szóllás-formákkal. Önkint és örömetst elfogadja azokat a' nemzet, ha nyelvének gyénioszával és érzésével megegyezőknak találja azokat lenni. Ekkor ha elfogadja azokat, jó; ha nem, reá nem lehet kötni a' nemzetre.

γ.) A' nyelv-tudósokat azért sem lehet a' nyelvben törvény-adóknak tartani, mivel némelly dolgokban meg nem egyeznek egymással, és tudni nem lehet felsőbb principium nélkül, kihez, mihez tartsa magát a' beszélő és az író. **)

δ.) Mennyire mehet a' Magyar nyelv' tökéletessége, azt meghatározni tellyességgel nem lehet. Ez így lévén, valamint azt nem mondhatja a' Grammaticus, hogy az ő idejebeli Magyarság a' tökéletesség' legfőbb pólczára felhágott, a' mellyen túl már nem mehet (non plus ultra) úgy a' most uralkodó magyarság' törvényeit sem állíthatja legjobbaknak lenni. Mert a' nyelv-szabások a' nyelvből veszik eredetöket; 's azért is, a' mint változik a' nyelv, nagyobb tökéletességre menvén, úgy a' regulákat is időről időre változtatni, job-

*) Ugyan ezt állítja Adelung is Deutsche Sprachlehre című könyvében: der Grammatiker ist nicht Herr der Sprache, sondern nur ihr Ausleger, dem es gar nicht zukommt, ihre Fehler zu verbessern, und diese Verbesserungen der Nation aufzudringen, sondern dieselben nur aufzudecken.

A' Debreczeni Grammatika' Előljáró-beszédének 22-dik lapján ezeket olvassuk: „Azt ugyan egy társaság sem veheti magának, hogy az egész nemzetnek oráculumja legyen, és nem kívánhatja, hogy az ítélet-tételét mint tökéletest, és csalhatatlant az egész Haza tartozzon mindenbe bevenni, 's magát annak alája vetni; mert tudni való, hogy az is megcsalódhatik, és tehet hibás ítéletet.“

**) Nyelvünk' törvényei még olly határozatlanok, kétségesek, és tétovázók, és nyelv-tanítóink azokban egymástól olly annyira különböznek, hogy még most sem tudjuk megmondani, mi a' tiszta, jó és helyes magyarság, úgymond Kassai József Grammatikájának vizsgálója a' Tud. Gyűjtem. 1818. X-dik Kötet' 73. lapján.

bígatni kell. Változhatatlanoknak tartani ezen szabásokat nem lehet azért, mivel nem a priori az okosságból vették eredetüket, mint p. o. az erkölcsi törvények, mellyek ugyan azért absolute szükségesek, közönségesek, és változhatatlanok; hanem a posteriori formáltak abstractio által. (Analogia non ratione nititur, sed exemplo. QUINTIL.)

§ 13. *A' közönséges nemzeti érzés, és annak képviselője a' közönséges nyelv-szokás törvény-tévő a' nyelv' dolgában.*

Szabad légyen, itt a' philosophusokkal kétféle principiumról szólnani, az úgy nevezett *essendi*, és *cognoscendi* principiumról. *Essendi principiumja* a' nyelvnek a' nemzeti közönséges érzés (sensus communis nationalis) mellyben fundáltatik a' nyelvnek természete. Minthogy az a' közönséges nyelv-szokás által nyilatkoztatja-ki magát (§ 6) azért Horatius, Quintilianus, Adelung; 's mások, ezen szokást törvénynek esmérték lenni a' nyelvben, a' mint látszik, nem szoros meghatározással. —

A' nyelv' *cognoscendi principiumja*, fő-törvényje, ha jól látok, azon fő regula, mellyet fellyebb immár (§ 8.) elő adtam: *A' melly szó a' nemzeti érzéssel megegyez, az jó szó: a' melly azzal megnem eggyez, nem jó szó.* Ezeket úgy vélem, csak újjal kell mutatni; megbizonyítani nem szükséges, ha azok igazak, mellyek a' 4-dik §-ban a' nemzeti nyelv' természetéről, és más helyeken mondattak, a' mellyeket itt újonnan elő hordani nem szükséges. Ezek így lévén:

Nem elégséges, több vagy kevesebb nyelv-tudósnak, vagy tudós, jó izlésű irónak, sőt a' nemzet pallérozottabb részének ítélete sem arra, hogy melly szókat és szóllás formákat lehessen és kellessen bevenni, nyelvünkbe, mellyeket ellenben vagy ki vetni, ha tán már imitt amott szokásban vannak, vagy ha még nincsenek, el nem fogadni. (§ 9 — 12) *Arra az egész nemzetnek helybe hagyása, és megegyezése kívántatik.* Ez olly bizonyos, valamint az tagadhatatlan, hogy több száz, sőt több ezer embernek, bátor a' nemzethez tartozik is, olly különös érzése lehet, melly meg nem eggyez az egész nemzet' érzésével; valamint az is bizonyos, hogy a' nyelv köz jó, mellynek bővítéséhez, és tökéltetéséhez ugyan azért az egész nemzetnek van jussa, annál is inkább, mivel az egész nemzet találta-fel azt, és sok változások által vitte azon állapotra, a' mellyben van. Ha tehát a' nemzeti érzést meg nem sérti,

1. Lehet elfogadni a' szót, és szóllás formát a' nemzet minden renden lévő tagjaitól, még míveletlenebb részétől is, 's közhaszonra fordítani. Számtalan jó magyar szók és példa beszédek vannak a' két Magyar Haza' (ide értvén a' Székelyeket is) minden részeiben elrejtve, mellyek által a' magyar gyéniosz, a' nemzeti érzés magyarosan és hathatosan kifejezi magát. Ezeket, minthogy csak egy kis környéken vannak szokásba, úgy lehet nézni, mint elásott kintset, mellyet szorgalmatos felkeresés, és öszve szedés által lehetne közjóvá tenni, nem kis diszére nyelvünknek, nem kis hasznára, még sok szók nélkül szükülődő nemzetünknek. Ezrekre lehetne gyűjteni azon neveket, igéket, szóllás formákat, mellyekkel él a' tanúlatlan nép a' mezei tanyákon, az erdőkben, a' pásztor cserényekben, a' szólló hegyeken, a' kertekben, a' mester-embereknek műhelyeikben, a' kereskedő boltokban — melly szókat az említett helyektől távol lévő Magyarok nem esmérnek a' szó-

könyvekben sem találván azokat. — Attól nem lehet tartani, hogy az így eszközlött nyelv-bővítés, a' nem jó izlésű köz-népnél szokásban lévő kedvetlen hangú rút szók által, a' már szépen tisztuló nyelvünk megzavartatik: mert a' nem szenvedhető éktelen szók, mellyekkel igen is él a' köz-nép, csak olyanok az egész nyelvhez, mint a' cseppek a' nagy folyóhoz képest. De ha tán megzavarják is imitt amott egy kis időre a' tisztán folyó nyelvet, csak hamar leszálnak a' fenékre, más tisztátalan részecskékkel együtt, ha csak egyébiránt a' nemzet nem szűkölködik szép érzés, és tiszta izlés nélkül.

2. Lehet kölcsönözni szókat és szóllás formákat *más nemzetektől is*. Ezen szók, ha nagy számmal vétetnek-fel a' nyelvbe, igen megtarkitják, megzavarják azt, és ugyan annál inkább, mennél több nyelvekből szedetnek öszve (mint p. o. az Oláh nyelv) de a' nyelvnek gyénioszát is megvesztegethetik, elerőtlenítvén azt (mint a' víz a' bort) és nemzeti bélyegét esméretlenné tévén, legalább szép, eleven nemzeti színét meghalaványítván. Mindazonáltal

Még sem lehet egészen elkerülni a' szomszéd nemzetektől kölcsönözött szókat. Görög, Deák, Német, Anglus, Franczia, Olasz könyvekkel megrakott számos könyvtárjaink nyilván bizonyítják azt, hogy külső nemzetektől akarunk tanulni szép és hasznos dolgokat, mesterségeket, tudományokat, új találmányokat. De ha nem szégyen, azt, a' mit magunk fel nem találtunk, ki nem gondoltunk, más nemzetektől tanulni; az sem szégyen, tőlök jó új neveket, mellyekkel találmányaikat megjegyzték, legalább egy kis időre, míg helyes Magyar szókkal azokat felcserélhetjük, kölcsönözni. Ebben bátran követhetjük a' Rómaiak' példáját, és Ciceró' tanácsát, ki azt írja de finibus bonorum, et malorum Libro III. Cap. 2. „Quamquam ea verba, quibus ex instituto veterum utimur pro latinis, ut ipsa Philosophia, ut Rhetorica, Dialectica, Grammatica, Geometria, Musica, quamquam latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu recepta sunt, nostra ducamus.“ De valamint dölyfösség volna, más nemzetek által feltalált szókkal élni nem akarni: úgy ellenben gyávaság volna, itthon természeteni nem akarni, a' mire szükségünk van, 's mindég csak a' külföldön keresni azt, a' mi hazánkban jobban megterem; valamint az is nagy balgatagság, hogy némelly kényes ízű Magyar megvetvén honni jó ízű erős borainkat, csak a' Burgundiai, Champagniai borokat óhajtja; valamint még ennél is nagyobb kábaság, 's egyszer smind a' Haza eránt nem kicsiny háládatlanság is, hogy nem kevés elkorcsosodott Magyar kevélyen megvetvén, sok nem is tanulván nemzeti nyelvét, elfelejtkezvén hazájáról, és dicső nemzetéről, inkább németül, vagy francziául parlíroz. Ezek igyléven

Fel lehet venni, vagy megtartani az idegen szót,

α.) Ha még nincs olly Magyar szó, mellyel a' gondolatot olly szépen, olly meghatározottan, olly érthetőleg ki lehetne tenni, mint amazzal. Illyenek kivált azon szók, mellyek a' tudományokba a' Görögöktől és Rómaiaktól kölcsön vétettek, mellyek nélkül beszédünk világos, és könnyen érthető nem volna,

β.) Ha már régtől fogva *) él véle a' nemzet, 's úgy megmagyarosított, hogy alig lehet görög, római, német, tót, franczia eredetöket észre venni. Az illy meghonosodott

*) Peregrina vocabula ab intermixtis, vicinisque gentibus ut fieri solet, longa praesertim communione utriusque adoptata, minime nos turbabunt. Révay Grammat. pag. 49.

jó Magyar szókat láthatni a' Debreczeni Grammatikában, mellyeket tellyességgel ki nem vehetünk többé nyelvünkéből.

γ.) Az illy kölcsönözött szókat úgy kell írni, kimondani is, mint a' régi szokás szerint irattatnak, és kimondattatnak, hogy homályossá ne tegyék beszédünket. 1) De

Mihelyest az idegen szót Magyar eredetű, jó, meghatározott, a' beszéd' érthetőségét meg nem sértő szóval fel lehet cserélni, amazt ellehet, elkell kerülni, 's hibás volna a' véle való élés.

Később hamarább azon idegen szók is, mellyek megzavarják méltóságosan folyó Nyelvünket, mint a' sár leszálnak a' fenékre, valamint a' Bocskay idejében élő Magyaroknak nyelvökben fenékre szált; *) szép nyelvünk tisztán fog folyni, csak a' nemzet' lelke egészséges, 's a' nemzeti érzés és izlés tiszta és jó légyen.

3. Szintúgy nem kell féltetni nyelvünket azon *nem szerencsésen higondolt*, a' nemzeti érzéssel, és a' jó izléssel ellenkező, csömört okozó *szók*-tól is, mellyeket némelly Irók, noha nem rossz szándékból, nyelvünket bővíteni kívánván, folyamatba akarnak hozni: mert ki nem álván a' próbát, vagy el nem fogadtatnak a' nemzet által, nem izlelhetvén azokat a' Magyar érzés, vagy ha imitt amott elfogadtatnak is, később vagy hamarább az illendőség' határait nem esmérő *Mondolatnak* **) gúnyolódása nélkül is vissza vettetnek, 's elenyésznek. A' nemzeti lélek azt cselekszi a' szókkal, a' mit a' rosta az élet magvakkal.

A' taklász, szemetet, a' szélnek bocsátja.

4. A' *megavúlt szókról*, 's azokkal való élésről fellyebb (§ 9.) szóllottam immár.

Itt szükségesképpen azon kérdés támad: Vannak é olly *esmértető jelek*, mellyekből észre lehet venni 's előre látni, ha ki fogja é az új szó, mellyel élni akarunk, állni a' próbát, az az, megfog é eggyezni a' nemzeti érzéssel, vagy sem? Az eggy *analogiát* kivévén, más nincs. Azomban az analogia sem olly csalhatatlan jel minden esetben, hogy bizonyosan tudhatnánk előre, hogy a' hasonlatosság' regulája szerint formált szó kedvességet fog é nyerni a' nemzet előtt. Így p. o. ama nagy Német Iró Wieland sem tudhatta előre, ha fognak é tetszeni a' Német nemzetnek az analogia szerint formált következő szók: a' *Höheit* után *Großheit*; *Hundezwinger* után *Jungferzwinger* (Kloster); a' *Wallfahrt* után *Betefahrt* 's t. effélék. Csak, minekutánna élt ezen szókkal, akkor lehetett észre venni, hogy nem igen vóltak inyére a' Német nemzetnek, mert nem igen vóltak, 's vannak Wielandnak követői az azokkal való élésben.

De hát ezen bizonytalanságban a' hasonlatosság' regulája szerint formált szókkal sem lehet élni? Nem élhet a' Magyar Iró azon szabadsággal, mellyel Wieland élt? Itéletem szerint, igen is élhet; de vigyázva, 's mérsékelve, és csak olly Iró, ki a' Magyar nyelv' természetét tökéletesen esméri, a' ki p. o. ezen szó után: ifijúság, nem könnyen fog élni ezen szóval, leányság; ezen helyes szó után: felelet, nem fogja formálni ezen szót: beszéllet. Azomban, ember lévén a' legokosabb, legjobb nemzeti érzésű és izlésű Iró is,

1) Miért lenne homályos beszédünk, ha Július helyett így írunk, beszélünk, Júliusz? Cesar helyett pedig Czézár?

A' Red.

*) Erant Romae tempore Plauti Atticismi, quos curiosius seculum est aspernatum. Scaliger Libro VI. Poëtices, Cap. III.

**) A' Magyar literaturát hathatósan előmozdító, nagy érdemű Irót csúfosan számárra ültetni, illetlenség is, igasságtalanság is vólt. Ezzel megmutatta a' *Mondolat*' igen elmés, jó izlésű, és olvasott Szerzője, millyen elmés és jó izlésű új szókkal fogja megajándékozni, 's bővíteni nyelvünket!

hibázhat egy vagy más szónak formálásában, valamint itéletem szerint Wieland is, mások is hibáztak; de ez nyelvünknek nem árthat: mert az olvasó okos Magyar elfogadja ugyan az új szót, ha a' magyarság' bélyegét rajta találja; de ha nem találja, megveti, 's nem él véle soha. Ha ellenben a' rossz szót egy két olvasó megkedvelli, és elfogadja; az a' Nyelvünknek nem árt, mert ezen emberekkel a' megkedvelt szó is elenyészik (bátor írásba megmarad is) de a' nyelv azért még is megmarad a' maga épségében. De ha az egész nemzet kap a' rossz szókon, 's elfogadja azokat; a' jókat pedig, mellyeket folyamatba akar hozni a' jó Író, megveti: ez már jele annak, hogy a' nemzeti érzés, és a' jó izlés hanyatlik; valamint az, hogy sok Magyar születésű, régi Magyar familiából származott ember nem szereti a' Magyar nyelvet, nem ízlelheti (vagy, hogy ezen francia, Német-magyarokról szóljak, nem goutirozhatja) a' Magyar könyveket — ez mondom, bizonyos jele annak, hogy ezen denationalizált, (sit venia verbis) korcs Magyarok elvesztették immár a' nemzeti érzést; hogy többé nem Magyarok. Ezen szerencsétlen esetre nem használna semmit a' Grammatikusok' etymologizálása, semmit a' Quintilianusok' declamatiója. Valamint Rómában Augustus után századról századra mindég jobban megromlott a' szép Római nyelv mind addig, míg végtére a' korcs Olasz nyelv lett belőle: úgy minden denationalizált nemzetben megkell romlani, 's végtére elenyészni a' nyelvnek. De

Ezen szerencsétlen idő pont Magyar Országban még elnem érkezett, bátor némely hazánkfiai elpártoltak is nemzetünktől, 's nyelvünktől; sőt gyönyörűséggel szemléljük; melly nemes nyughatatlansággal, melly tüzes hazafiúi indulattal, és mozgó iparkodással sietnek jobb hazánkfiai a' nemzetnek, elő felé és az időnek lelkével, 's fáradhatatlanul törekednek jobbra meg jobbra, a' tökéletesebb és szebb magyarságra. Ez örvendetes jele annak, hogy nemzetünkben a' nemzeti érzés még ép, erős és eleven. — Így lévén a' dolog, bátran próbát lehet tenni új szókkal és szóllás-formákkal, ámbátor nem is lehet előre tudni mindenkor, fognak é tetszeni a' nemzetnek vagy sem? Ha a' szükség kényszeríti a' nemzetet arra, hogy elfogadja az új szót, könnyen elfogadja azt, más jobb, vagy csak olly szó sem lévén; de kényesebb az érzése, 's jobban meghányja veti az ajánlott szót, ha nincs szüksége reá. Ebből az okból sem lehet félni, hogy itélni és érezni tudó nemzetünk megengedje, hogy egy két nem jó nemzeti izlésű, 's a' jó szóknak feltalálásában nem szerencsés Író, hosszú időre megzavarja tiszta nyelvünket. Az új Magyar szók' most mozgásban lévő számos kritikus rostállóji, bizonyos jelei annak, hogy a' nyelv-rontásnak, a' jó érzésű Magyar ellene szegezi magát, és hogy a' méreg ellen magában a' nemzetben van a' méreg-óltó is (antidotum.)

§ 14. *Mit kell a' különös nyelv-szokásra nézve cselekedni?*

A' melly nemzetnek eleitől fogva nagyobb kiterjedése vólt, el nem kerülhette a' különös nyelv-szokásokat: mert az egymástól távol lévő lakhelyek, többféle foglalatosságok, a' külömbféle nemzetekkel való társalkodás, a' culturának külömbisége, 's más efféle környülállások tetemesen modificálták a' közönséges nemzeti érzést. Ha igaz ama Német mondas: Schön ist, was da gilt, wo wir wohnen: csak azt lehet nyelvünkben szépnek tartani, a' mi az egész nemzetnek tetszik, az az: a' mi mindenütt szokásban van, és így a' közönséges nemzeti érzéssel megegyez, p. o. ez: Isten-nek, nem Isten-nak. És így, ha azt akarjuk, hogy az egész nemzet szép magyarsággal éljen, azon kell lennünk, a' Grammatikusoknak

javaslásokat elfogadván, hogy a' különös nyelv-szokások, a' mennyire lehet, megszűnyenek, 's szép egyformasággal felcseréltesenek. — Megkülömböztetem a' különös nyelv-szokást a' beszédben és az írásban.

A.) A' mi a' beszédet illeti, a' szó imitt amott két Magyar hazánkban más más formákban jelenik-meg, és ugyan a) A' kimondásban (Pronunciatio) b) A' nevek' ejtegetésében (Declinatio) c) Az igék' hajtogatásában (Conjugatio) d) A' szóknak össze-helyheztetéseken (Constructio.)

1. A' kimondás, hangmérséklés. Valamint a' Török fülnek a' Török, a' Magyaroknak a' Magyar muzsika, a' Lengyelnek a' Lengyel nóta, a' Németnek a' Német tetszik: úgy minden nemzetnek nemzeti nyelve hangzik legszebben, 's tetszik legjobban. De így van a' dolog a' nyelv' különös beszéd-ejtéseivel is (a' dialectusokkal.) Azért némelly Magyarok így ejtik p. o. ezen szót: *vólt* (az *ót* meghosszszabbítva) mások megrövidítve: *volt*; ismét mások *vót*; mások *vuót*. Némellyeknek szájakban a' hosszú *é* úgy hangzik, mint az *í*, így kinyes; a' rövid a *úgy*, mint az *o*, így álhotatos; itt az *é* helyett *ö*-vel (Örzse;) amott az *ő* helyett *ü*-vel (pénzrül) az *ó* helyett *ú*-val (Ország-búl élnek; *ly* helyett *j*-vel, így: Vajon. Néhol a' határozatlan mód utolsó szótagját így ejtik ki: *ni* másutt: *nyi*. (keres-nyi.) Ezen külömbiséget a' kimondásban az Ország' minden részeiben lehet észre venni, mindenik Magyar azt itélvén jónak, szépnek lenni, a' mihez hozzá szoktak fülei. „Mellyik dialectusnak vannak legszebb hangjai? Mellyiket kell elfogadni? Egyiket sem egészen: mert mindenikben vannak valamint szép, úgy rút, kedvetlen hangok is. Csak a' közönségesen bevett hangokat kell szépeknek tartani, csak azokkal élni.“ *) „De kitől tudhatni-meg, mellyek az illy hangok?“ A' nyelv' tudós vizsgálóitól, és a' nyelv' természetét jól esmérő Íróktól: de a' kiket itt is nem úgy kell nézni, mint törvény-adókat; hanem csak úgy, mint tolmácsait a' közönséges érzésnek, és ítéletnek: mert itt is csak az egész nemzet adja a' törvényt, a' tudós Grammatikusok csak feljegyzik azt, a' tudós írók azon törvény szerint írnak. Azomban minthogy ők is tagjai a' nemzetnek, ők is javasolhatnak, ítéletek szerint, szebb hangokat. És ekkor méltó, hogy meghalgassa őket a' nemzet, kivált, ha igaz Magyar érzésű, és izlésű emberek; mert *jobban esmérék* a' nyelv' természetét, és szépségét, mint a' nép. De a' jó tanács nem is marad foganat nélkül, mert legalább egy része a' nemzetnek, sőt lassankint az egész nemzet is elfogadja azt, ha a' nemzeti érzéssel megegyez, és ha a' nemzet izlése tisztúl. Erőltetni a' dolgot itt is nem jó, nem tanácsos. Elég hamar jön a' jobb szokás, ha jobb. — Még azt jegyzém-meg, hogy az Orthographiában lévő nagy külömbiség, nagy részint azon külömbiségből származik, melly a' kimondásban vagyon.

2. A' név ejtegetésben igen megegyez az egész nemzet, kivévén a' negyedik ejtést, a' hol némelly (de csak kevés) szókban a' *t*-t némellyek magán hangzóval, mások a' nélkül teszik, így: rozst, rozstot; kevélyt, kevélyet; és a' többes ragasztékokat (suffixa) így: ablakaim, gyermekeim; mások így: ablakim, gyermekim. Némellyek a' mással érthetők második gráditsában az *s*, *sz*, *z* után a' magában hangzókat ki hagyják p. o. okosb, mérészb, nehezb. m)

*) Ha némelly hangok nincsenek közönségesen bevéve; akkor vagy a' többséget kell követni; vagy ha egy részre annyi látszatik hajlani, mint a' másra, akkor mind a' két résznek helybe kell hagyni szokását.

m) Ezen és még több efféle külömbözöségekről azt lehet mondani: sunt adiafóra. Elég állandó regulái maradnak azért a' Magyar nyelvnek. Az ily különfélésegek nem mindég ártalmasok, segítik a' harmóniát a' folyó-beszédben, a' verselést pedig könnyítik. Ki nagyon szereti szaporítani és piczínységekre is kiterjeszteni a' regulákat, az nem csak hogy maga szeret szerfelett raboskodni a' nyelv' dolgában, hanem mást is rabbá tenni törekedik. Okosság hát a' Szerző' részéről, nem akadémkoskodni az effélékben.

3. Az *igéknek hajtogatásában* is csak nem közönséges a' szokás. Csak a' szenvedő igékkel való élésben van azon különbség, hogy némelyek a' gyökér személy, és a' végső szótag közzé *tal, tet* szótagot, mások pedig *tód, tőd* szótagot iktatnak be, így: *oktatatom, oktatódom*. Mellyik szokás legyen jobb, itt nem vizsgálom. Csak azt jegyzem-meg, hogy ha a' *tód* szótaggal élünk, a' szenvedő igéket ugyan azon szótagot magokban foglaló sok cselekvő és közép igéktől megkülömböztetni nem lehet, p. o. *csúfolódn*, *mocskolódn*, *tudakozódn*, *vesződn*, *fészkelődn*, *gyötrődn*, 's számtalan másokban.

4. A' *szóknak öszvehelyeztetésében* is nagy a' megegyezés, és egyformaság. Csak azon esetben, mikor két ragasztékos (egy *biró*, más *birt*) öszvehelyeztetetik, nagy különbség van Ország szerte a' ragasztékokkal való élésben. Sőt még a' nyelvtudósok sem egyeznek-meg abban, ha Tsétsi szerint minden esetben megkell é a' *birt* dolognak a' *biróval* a' számra nézve egyezni, vagy sem? ha p. o. így kell é mondani: a' katonák' *fegyvere*, vagy: *fegyverei*; vagy a' katonáknak *fegyverek*, vagy *fegyvereik*. *) Ezen dologban Grammatikusaink azért tétováznak, 's reguláik azért határozatlanok, (indeterminatae) és kétségesek, mivel a' nemzet maga is kétségeskedik, 's tétovázik. Régi Iróinknak (mint egy hazafi javasolja) szokások után eligazítani ezen kétséges dolgot nem lehet, kivált ha az ő idejekben is olly tétovázó volt a' szokás, mint a' mi időnkben. Csak a' következő idő hozhat, 's fog is hozni ezen homályban világosságot. Erőltetni a' dolgot szabások által nem lehet, míg a' nemzet az egy, vagy más szokást meg nem állapítja, noha lehet a' nyelv természetének helyes esméretéből vett javasolás által siettetni ezen megállapítást.

B.) A' *különös nyelv-szokás az írásban* (Orthographia.) Nyelvünk' állapotja a' helyes-írásra nézve kétség kívül mind addig bizonytalanságban marad, míg vagy mindnyájan, kik az írás' mesterségével élnek, vagy legalább pallérozottabb tagjai a' nemzetnek egy hangon nem beszélnek, és a' szóknak eredetökre mutató etymológiának szabásaira jobban nem figyelmeznek. A' ki p. o. ezen Diák szót: *pectus*, magyarul így mondja-ki: mely, az a' Magyar szót *ly* kettős hangával fogja írni; a' ki ellenben így mondja-ki: *mejj*: az, *j*-vel fogja a' hangját jegyezni. Nem különben ezen szót is: *langvor*, magyarul így fogja írni: *bágyadtság*, más *bágyadság*, harmadik *bágyatság*, vagy *bágygyatság*, vagy még más módon is, ha ezen regulára nem vigyáznak. A' melly betű a' gyökér-szóban nincs, azt az attól származott szókban sem lehet tenni. És így a' helyes-írást csak a' kimondásban való jobb és közönséges szokás; és az etymologia hozhatja egyformaságra.

Jegyzés. Igen sikeres eszköz volna nyelvünk pallérozásának előmozdítására, ha tudósaink, nevezetesen a' Vármegyék' Szolga-Biráik, és Jegyzőik, a' Papok 's más Tudósok a' két Hazánk' minden részeiben Idiotikonokat írnának, az az: olly kis Szótárokat, mellyekben a' különös itt, amott szokásban lévő szók, szóllás-formák példabeszédek, a' szokott hangokkal, bátor millyen rútak is, egy szóval; a' dialectusok volnának feljegyezve. Ezen Idiotikonok nagy segítségére szolgálnának a' nyelvtudósoknak nyelvünk' természetének megvizsgálásában; valamint a' nyelv' bővítésére is sokat használnának. És így ezen az úton is igen előmozdítatnék nemzeti nyelvünk' pallérozása. Illy Idiotikonok' gyűjtögetése, és közre-bocsátása a' Grammatikusoknak volna kötelelességök.

*) Lásd ezekről Tsétsi János Grammatikáját. De recta hungarice scribendi et loquendi ratione. — A' Debreczenyi Magyar Grammatikát § 47. — Kassai József Magyar nyelv-tanító könyvét. S. Patakon 1817. 300 — 322 lapján.

§ 15. *Következtetések.*

1. Ha a' legpallérozattabb nemzeteket, a' Görögöket, Rómaiakat, Angolyokat, Fran-
 cziákat, Németeket szemmel tartván, classicus magyarságra (mellyel, ha jól látok, még
 nem dicsekedhetünk) vágyakodunk: nagyobb értelembéli, erkölcsi és minden más töké-
 letességekre jutni igyekezzünk. Mert ez a' *conditio, sine qua non.* Csak az a' nemzet be-
 szélhet és írhat szépen, felségesen, melly az igazat, a' jót, a' szépet, mint hajdan a' Gö-
 rögök, meg is esmerte, érzi is elevenen. A' mit az ékesen szóllásról mond Cicero de
 Oratore L. 1. Cap. 6. *Ex rerum cognitione efflorescat, et redundet, oportet, Oratio:*
 ugyan azt lehet mondani a' szép magyarságról is, hogy csak a' Magyar nemzet' tökéletes-
 ségéből, tudományából, urbanitásából virágozhatik-ki. De hogy nem csak a' nemzet' egy
 kis részének légyen ezen szép magyarság' tulajdona, hogy napról napra meszszebb terjed-
 jen, arra törekedni a' még fontosabb okokon kívül azért is szükséges, mivel mennél töb-
 ben részesülnek a' tökéletes ékes Magyarságban, több szem többet látván, annál többen
 fogják kipótolhatni nyelvünk' fogyatkozásait, annál többen mutatják-meg az útját, mód-
 ját; mellyen, és az eszközöket, mellyek által lehet mind a' beszédben, mind az írásban
 egyformaságra hozni a' nemzetet, és sikeresen előmozdítani nyelvünk' tökéletességét.
 Csak az egészséges, erős, pallérozott lelkű, okos és jó izlésű nemzetnek lehet ki mívelt,
 szép és tökéletes nyelve. *Animo sano ac valente Oratio quoque robusta, fortis, virilis*
est; si ille procubuit, et cetera sequuntur ruinam.

2. Hogy igen hátra ne maradjunk az Európai cultusabb nemzetek után, mellyek igen
 nagy tökéletességre vitték culturájokkal nyelveiket is: lehet, kell is siettetni nyelvünk'
 pallérozását; de erőltetni nem lehet, nem kell. *) Azon kell igen is lennünk, hogy
 tökéletesebb nyelvet adhassunk által maradékainknak, mint által vettünk Öseinktől;
 de vigyázzunk, hogy szörszál hasogató etymologizálás, idéltlen mesterkélés, és a' más nem-
 zetektől vett festékek' reá mázolósa által eleven eredeti színétől és erejétől megne fosz-
 szuk, ne roncsuk nyelvünket. A' hirtelenkedés semmi dologban sem jó. Mindennek van
 ideje. A' természet az ugrást nem szenved: az üveg-házakban erőltetés által idő előtt
 természetett gyümölcs nem olly jó ízű, nem olly tökéletes, mint a' mellyet az idő és a'
 nap megérlelt. Háládatos tekintettel nyelvünket javunkra csinositó Öseinkre elégedjünk-
 meg azon magyarsággal, mellyet nekünk örökségül hagytak; maradékaink eránt való gon-
 doskodó szeretetből pedig igyekezzünk egy szívvel, egy akarattal nemzetünk' diszére,
 közelebb vinni nyelvünket a' classicus tökéletességhez.

Prof. Magda Pál.

*) Es ist Pflicht des wissenschaftlich gebildeten Mannes, auch seine Sprache zu cultiviren, zu reini-
 gen, zu bereichern: aber mit weisem Maas und Ziel. Alle gewaltsame Überspannung ist wie
 in jeder Sache, so auch in der Sprachbildung unerträglich. Nur allmählig und stufenweise ge-
 langt man zur Vollkommenheit. Zeitschrift von und für Ungarn. III. Band. II. Heft 1803.
 Seite 113.

15.

Két nevezetes Hazafiaknak
NAPKELETI ÚTAZÁSOKRÓL.

Qui mores hominum multorum vidit et urbes.

Horat.

Első útazás.

A' meszsze földre terjedett háborúk, huzamos útazások, a' kereskedési közösülés, egy szóval, mind azon környülállások, mellyeket a' csinosodás a' nemzetek közzé hozott, 's mellyek azoknak ösmereteiket mindég bővítik, ha bár néha erkölcsiségöknek veszedelmeztetésével is, alig-ha eszközölhettek valami jelesebbet a' tudni és tanulni vágyásnál; mellyet a' hason-példák által az emberek' keblében felgerjesztettek. A' tudomány' ezen szent szomjától vonódva indult Nagylaki Jaksics Gergely felserdült korában, 1804-ben tavaszkor kelet-éjszak felé, főképpen a' Magyarok' eredetét kinyomozni. Bécsben menedék-levelet kapván, Lengyel országon keresztül, számos kitérései után, másodfél esztendőre, Sz. Péter-varáig hata, hol Orlay és Palugyánszky ott megtelepedett hazánkfiyai által sok jeles familiák' esmeretségébe jutott, a' hazája' nyelvén kívül, Francia, Német, és Diák nyelveken is beszélő ifjú. Innen Orlaival Titoknok-képpen Moszkván, Grodnón, Kióvon és Kis-Tatár országon keresztül Sziberiába érkezett, azután pedig Wagner kiküldött Ausztriai vándorlóval találkozáván, bejárta Sz. Archangelt és Kamcsatkát, honnét az Ázsiai határokon, a' hajdani Samó és Irtits homok' tengerén haladván, fordultával a' Caucásiai tartományokhoz ért, melly részét Ázsiának azért választá' vizsgálódásai' tárgyául, mivel a' hajdani Szittha-hon-Magyarok' itt léttök' eredeti bölcsőjét, helyöket; maradványaikat és netalán késő ivadékjokat is fellelni kívánta, reméllette. Így toppant nem sokára a' Magóg Magyar Pátriárkánktól ismert Kókás, az az: Caucásiai *) roppant bérczekre, mellyek' hágóin, lekerületein és allyain, a' Terek 's Koma vizei' men'tében, **) várakozásai' bétellye-

*) Plinius azt írja: hogy a' Kaukaszosz név Szittyia eredetű, 's annyit tessz, mint niveosus, havas.

A' Red.

**) A' híborban született Konsztantinosz (de administratione Imperii cap. 50-mo) említi a' maga idejű Avarszeket, vagy Avaruszokat, vagy ha magyarosan akarnók mondani az Avarokat, vagy Avárokat, kik a' Dalmátziában élő Korobátok nemzet-sége között laktak, még most is ugymond Dánvil (d' Anville) van egy Avár nevezetű nemzet, a' Kaukaszos' allyán, a' Kászpiai tenger felé, melly régi nevezetét megtartotta, a' mint ezt láthatni az ő (Ázsiát előadó) föld-abroszán. Lásd értekezését a' Trajáni Dáczsiát lakó mái népekről.

A' Red.

sedhetése' némelly előjeleit 's reményei' csillámjait, dobogó szívvel már-már megpillantani kezdette.

Ám de csak itt gyulladott-fel még benne a' hazafiúi érzés, kettőztetett tüzű indulattal honfijaihoz jutni, de miként, minő fogás, színlés, fortély által? merészséggel é vagy kérelemmel? a' kirekesztő tilalommal magokat elkülönöző és még most is mindég független *Murzák*, az az: Herczegek', uralkodók' elibe férkezni? Bezzeg itt volt a' bökkenő, itt kelle fejét törni. Őszsze beszélt hát az ősz, ott többször járt kelt, sok országot, sok tengert látott, 's az orvosi tudományt is értő és gyakorló derék *Orlaival*, hogy éjjel, egy véle esméretes *Murzához* menjenek. Bátorságot vesznek és tanakodásaik' után, a' színlés' leple alatt a' *Caucásiai* Magyar nyelvű, de Muszkául is beszéllő *Murzához*, kit *Irredinek* hívtak, egy jól fizetett vezér-kalaúz által, magokat ketten, titkosan, álruhában elvezettetik, mert Isten mentsen! idegent, kivált Muszkát, vagy nem felekezetebelit oda bélépni, ha csak magát izre-porrá töretni, 's kínosan elveszni nem szándékozik. *Orlai* a' derék, *Irrédi* rejtőzve, már ezelőtt gyógyította is, tanácsolta is; bészínlődnék tehát mind jobban-jobban, külön-különféle szó-váltások' segedelmével, a' régi Magyar hon' földre, és a' Muszka-határtól 15 mértföldnyire lakó független *Murzához* járúlnak. Itt hárman egygyütt, *Irrédi*, *Orlay* és *Jaksics*, kiparancsolják elébb a' beszélgető szobából, (melly ott *Domjó*-nak, *Gudnó*-nak nevezetik) a' szolgálai és rabi kart, 's cselédet, örömben ölelgetik az öreg *Murza*t, és tiszteletes szakállát csókolgatják. Leül ez négy lábú, alacsony karszékre, kedves vendégei előtt. „Hát honnand? hová,? mi veegre atyafiak? Ülietek-leü a' tzafrangos padokra, szabad a' „szoollás, nints miteul tartaniotok.“ — Megeredt nyeldeklőiken a' lélegzet, és *Orlay*, egy két szó után, *Jaksicsot* hagyá beszélteni. Kegyelmes Herczeg! vagy minek is nevezem Méltóságodat? elkezdett *Jaksics* szóllani, kit jól értett az öreg *Murza*, de beszédébe vágott, mondván: „Naap nyuogotrool, jövesz szoo habaroom, Jédees Eetseem! beszédeud „valia.“ Megdöbbsent *Jaksics*, 's a' bajuszát sűrűen marosgató öreg nyelve hangjait jól ki nem vehetvén, akár a' nagyon kidörmögött daczos szavainak húzókásságok, az az: oda való patavinitássok miatt, akár tiszteletből, az öreg' méltósága iránt és férjfiás akadozásinak bámulásából, elhalgatott; de felkapta *Orlai* a' szó-váltás' fonalát, 's így szóllt' a' *Murzához*: Igen is, vallja szollásunk, mind testvéres eredetünket, mind régen már és meszszi-re szakadásunkat töletek, ekkor vér-szemet kapván *Jaksics* oda jövetele' okáról kezd szóllani, de mivel sokáig hímezte-hámozta, ezt monda neki az Úr-Gazda: „Ki-veele, mi „hovaa a' titok, nosza rajta! mi fekszik sziveuden? leegy embeur.“ Uram! mond *Jaksics*: én ama Duna-Tiszai Magyar vagyok, 's elődeim' Székét jöttem felkeresni, 's tiszteletem' megadni Őseink' maradékainak. „Jool tudom Eetseém,“ válaszola a' *Murza*; „hol tennen „szaalaastok, de itt hazaatok, miik is sok vaaltozaast eerteunk, sok keuzteunk a' *Piribék*, „ees *Martallootz!* a) de aall feuggetlenseegeunk, segeet meeg ama Jeheova a' Madjarok' „Éstene. Haat neekteuk mi bajotok? hozzaank, feuleenk maar nem is tartatok. Leumendjen „a' Nap, meg feul jeun, kimentek eükeink, agg apaaink, buidostak de eul is fodjtak! „haat van-ee meeg valaki keuzteutek, ki embereul tudna szoollani“? Így mint hallja Nagy-

a) Ím már ma töblnyire nehézkesebben így hangoztatjuk magunk közt a' *piribék* nevezetet, *pribék*, a' *martallocz*éét pedig lágyabban, *martalóc*. — In omnibus omnia mutantur, hol silányabba, hol jobbra.

ságod, még nyegegünk, felele magát mélyen meghajtva *Jaksits*, nem mervén magyarságunkkal ditsekedni. a)

Két nap folytában szürkületkor, és a' harmadikán is, (követi elébeszélését *Jaksits*) csak elcsillámlott bőr-üveges b) ablakunk alatt egy két ifjú, pártás és főkötös, sudar Magyar tündér, de a' negyedik éjre, mellyen különösen tündöklött a' hold' fényre, a' tanyázó Szállásnak egész népsége megjelent a' szabad ég alatt, a' keskeny, hosszú, alacsony asztalnál. Nem tudom, mond *Jaksits*, ha az Éden' alakjaihoz, a' Stámbuli Szeraillyhoz, vagy Háremhez, vagy inkább Magyar Ország' Mezőségi és Kúnsági, Jászsági, Veszprémi, Miskolczi 's Debreczeni szépségekhez hasonlítsam é őket, vagy pedig elragadtatva szóljak a' *Caucasiai* szépekről? midőn e' viritó, fejér, magoska termetű áldott fejér-népek' bájaik és kecsaik lángolva szelíd nézésű szép nagy fekete szemeik, 's kis-ajakú szájaik eszembe ötlenek. Ezen gyönyörű alakok tarosok karosok valának, fejök kerekdednek, járások felségesnek, társaságok pedig vídámnak látszott, de még-is a' mellett méltóságos, szerény és nem fecsegő. Leventáikat ugyan azon bőr-üveges ablakok mellől rejtőzve *Orlaival* a' titkos szobából még éjjel is a' hold' fénye mellett versent futni láttam lovaikkal, fel, le, magasra, hegyre, mezőre; patakokat 's árkokat ugratni. Láttam a' kurta ingű poriságot is, paripákon sarkantyúzva repdesni, ingjek, lábra-valójok, teveször, len és szöszből készültek; *) süvegjök, vagy ümögjök mellett pípájok, 's hajok' lefelé folyó fürtjeik hátok gerinczén lobbázdódt.

Hazájok, termékeny is, szép is. A' *Caucasus* alatt, mindenféle gabona kétszer érik meg; teve, juh, bivaly, öszvér, ló, szamár, apró baromfi marha elég van, 's szabadon legel. Házaik' külső alkotása idomtalan, de belől csinos és festékes, vagy kimeszelt; házi eszközök elég, de csak otthonos kézi munka; korsó, kancsó, edény, ritka agyagból és anyagból elég, valamint hójagos-csupor, bögre, pohár, fazék, dézsa, sajtár és minden egyéb konyhabeli. Reggel a' hegyek' lejtőjein lecsörgő patakokra járnak a' leányok, vagy vízért, vagy főredezés végett. A' Muszkák és más nemzetek, főképpen a' menyecskékre leskelődnek, hogy elragadhassák.

Nem mulathatván tovább egy hétnél a' *Caucasiai* Magyaroknál, csak hallomásból tudhatták, hogy a' *Caucasiai* hegyek' környékében 300 mérföldnyi kiterjedésre, több mint hét millió ember, a' Mahomedánusokkal, Persákkal, Mógolokkal és más nemzetekkel ke-

a) Bizony kár, hogy nem beszélünk már ma itt Európában úgy, mint ez a' *Murza* Ázsiában — mi szép lenne? minden szót, minden szó-tagot úgy nyújtani, és fél órára szorúlni, annak elbeszélésére, a' minn most egy fertály alatt keresztül esünk.

A' Red.

b) Azok a' Káspíomi és fekete tenger közt fekvő bárdolatlanabb népek, idomatlan házaik' ablakaiba üveg helyett finom kikészített, át látszó bőrökkel szoktak élni. Khinából jönnek azok, ott készítettnek, alig ismér más üveg tábláscákát ez a' régi roppant birodalom. A' nevezetes Lámpás-ünnepkor is, az illetén külön-külön színű festett bőröcskék úgy elkészítve, hogy a' tűz nekik ne árthasson, használatnak ott azokra a' véghetetlen lámpásokra, mellyek ezen nagyon tündöklő régi ünnepkor világítani szoktak.

A' Red.

*) Egy teveször inget is kapott *Jaksits*, mellyet nekem testén, Boros-Jenei lakásomban mutatott — 's mivel akkor, — ezelőtt 8 esztendővel — guta-ütésben sinlödtem, azt nekem ajándékozta. Bírom mostan is.

verve, magyarul beszél. Elvárjuk ezen tudósítások' hitelességét *Körösi Sándor'* haza jövetelével. Nekem *Jaksits* csudálatosokat beszélt, 's ő maga is sok dolgokat leirt vissza jöt-
tével Pétervárába, hol az oda örökségért ment *Csernovics, Árza* és *Porubszky János*, Arad
Vármegye' Tisztviselőjével találkozáván, ezekkel hazájába indult, 's útjában hallotta annyá-
nak Esztergomban lett meghalálózását, kire is e' verseket írta:

Sírok haza könnyes szemmel,
Pétervári lakomból,
Honba vágyván láng szívemmel
Gyógyúlni fájdalmomból.

De a' múlt seb még kisebb volt!
Minden remény be hiú!
Hallom áldott anyám megholt,
'S én még élek bús fiú!!!

Haza felé jöven, Oláh-országi útazásában mindenétől megfosztatott, 's ezen nagyon
elbúsúlván, 1824-ikben ismét útnak indult. — Nem tudom merre! —

Második útazás.

Tisztelendő Szabó Nazárius, volt Körös-bányai, most Alvinczi Sz. Ferencz Szer-
zetebeli Gvárdián, Magyar, Oláh, Török, Rác, Diák, Német, 's több más nyelveken
beszélő Erdélyi fi, öregszer férjfiú, ez előtt 20. esztendővel, a' Sz. Ferencz *Bolgáriai Pro-*
vincia részéről, mint Papi Missionárius a' Török földre küldetett, Moldva, Havas-Alföld
és Bolgár országokba, 's ott a' térítésben 16. esztendőt eltöltvén, igen sok viszontagságo-
kon ment keresztül. Nevezetesen a' Bolgáriai Klastromokban, az oda való Basákkal, papi
foglatatosságai közben el-annyira ízetlenségbe jött, hogy élete veszedelemben forgana; de
ő a' Constantinápolyi Legátzióhoz kéredzván, oda vitetett, hol az Ausztriai követség' Ta-
nátsa részére egy *Szultáni Firmánt* nyert, és azzal egész a' fekete tengerig nyúló és a' Duna
között lévő Török Tartományokban szabadon vándorla, mind addig, míg *Jaszsi* városá-
ból a' múlt Török, Oláh Vajdák, *Hoszpodárok, Pázmán Oglu, Miloradovics* és a' Muszka fe-
jedelem köz't álló villongásokban ismét *Stambulba* vitetődött, hol a' *Firmánt* előmutatván,
vádoltatása alól feloldoztatott és Báró *Stürmer Úrnál*, egy Angliai hajós kapitánnyal meg-
ösmérkedvén, egész Égyiptomba vergődött; onnét *Kairó, Káffa, Akre*, tovább *Bagdádig*
hatván, itt a' Consulnál, *Emír Jússúf* nevű Mogoli nagy követ elébe bocsájtatván, négy
kéz láb csúszott feléje az oda való tisztelet' és alázatosság' cerimoniájával. Törökül kér-
deztetvén továbbá, hová való, minő nemzetű és sorsú ember legyen? felele: *Papász*
Madzsár, az az: Magyar Pap; a' követ intett keze' lapjával, mondván: *Bréppapász!* — álj
talpra Pap! — Így neki bátorodván, minekutánna Törökül lebeszéllette volna sorsát, és
viszontagságait, egy zacskó pénzzel megajándékozatván, halkal ejtett lassú hangon ezen
nem várt Magyar szavakat hallotta a' *Mogoli* nagy Követtől: „Tii elfajzott Madzsaar Szkik-
„haak és Szakkoo Honosok annyira megalaaztaatok magatokat, hogy elfeleudtetek eredete-
„teuket, és kivetkeuztetteetek magatokat a' hajdanisaagbool! 's a' t.“ Utazónk nem mé-
résztelt felelni, hanem mellyére és fejére emelvén keze tenyerét, tőle hátrafelé húzta ma-
gát, és a' nagy Követ' kísérői között, sűrű kínálgatások mellett, minekutánna édességgel,
rizkásával, gyümölcselel, fekete kávéval jól tartották volna, a' legjobb dohányból pipáz-

gatva beszédbe eredvén, elébb ugyan Törökül, azután egy herélt tolmácsal, ha nehezen is, de még is érthető Magyar szavakkal beszélgetett. Azt állította ő, a' derék, *Persiai, Arabiai, Indiai* nyelveken beszéllő és a' Magyarokról bőven értekező tudós tolmács: hogy a' nagy *Mógor'* vagy is *Mógol'* szélesen terjedő birodalmának sok falu, város és puszta helyein, mái napig is találtak, akár a' kereskedők, akár a' gazdák, akár a' szolgálta-emberek közzül, feles magyarul beszéllők, kik igen jól tudják itt Magyar országban létünket, és sokszor fohászokodva sajnálkodnak felettünk; nem irígységből, mivel nekik is boldog ég-hajlat juta lakásúl, hanem ősi-rokon vonzódásból, magok közzé Elődeink' legrégiebb szülötte helyeire óhajtván vissza juthatásunkat, azt állítván: hogy a' *Mogori* birodalomban lévő 's szerteszélyel szórva, de könnyen és szabadon élő Magyaroknak számok milliomokra megy.

Ezen elő-adást Boros-Jenőben, házamnál, sokszor ismétlette Tiszt. Szabó Nazárius, midőn Török országból a' múlt 1822 Esztendei *Oláh-országi* zenebona után haza vándorlott, és helyébe a' *Bolgáriai Provincia* más Missionáriust rendelt.

Perecsenyi Nagy László.

16.

A' költők' szerelme.

Apollon, a' bölcsesség' és ének' Istene, sok szívet fegyverkeztetett már fel, Erosz' hatalma ellen. Haragra gyulladt ezért a' kis Isten, 's meghatározta a' keserű boszszút birodalma' ellenségén.

Olly nyíllal lőtte-meg elébb, mellynek tollazata Leükothea' szép hajfürtjeiből készült — 's beleszeretett Foibosz a' Nümfába. De a' szerelem-féltés a' sírba taszítá ezt, 's jó illatú tömjén bokor serdült a' halomból.

Azután a' durczás Dafne' szeretetével sebesítette-meg. De ez elfuta karjai elől, 's borostyánná változott. Hasztalanúl volt Apollon szép 's fiatal — nem leheté Erosz miatt szerencsés a' szerelemben — ezt csak énekelheté.

Azolta sorsa a' költőknek, csupán dalljaikban szerethetni, 's a' valódi világban csekély vagy rossz jutalmat venni óhajtásikért. A' tömjén öröm-élésök, 's díjjok, a' homlokaikra tűzött borostyán.

E.

17.

Egy Cserjében hangitsáló Fülemiléhez.

Fülemile! panaszidat,
 Kis cserjében halgatom;
 Mi okozza jajjaidat,
 Ki nem tapogathatom.

Talán, ének-társas párod
 Tünt-el már szemed elől,
 Árnyékát csak, azért járod
 Cserjémnek minden felől?

Azért gyengébb csattogásod,
 'S szívemet jobban éri;
 Mert már nincs tán más enn' másod,
 Ki' szívét szíved kéri?

Vagy párod megszomorított
 Vagy talán nem kedvel már;
 Másért, gyászszal elborított
 'S tán reményed sincsen már?

Kellemetes kis lakossa
 E' kis cserjés völgyemnek,
 Reggel estve szép lantossa
 Híven imád't hölgyemnek;

Hallgass és ne fessed bennem
 Bús éjjeim' 's napjaim';
 Mert úgy innen elkell mennem,
 Ki nem állom kínjaim'.

A' P i l l a n g ó.

A' színes pillangó, ki szerte szét szálla,
 Egy pirúlt rózsának levelére álla,
 'S édességre vágyván, virágja' kelyhéből,
 Eggy oda fért bogárt eltola helyéből;
 A' bukó piczinyke, ott azonnal helyben
 Felfordúlt sok mozgó lábbal a' kehelyben.
 Örült a' repeső, 's repkedve azt mondá:
 „Mászócska! be méltán tettelek bolondá;
 „Hogy mersz közelíteni félig nyílt rózsához,
 „Virágok és kertek fris Királynéjához?
 „Itt csak én egyedül akarok Úr lenni,
 „Míg tetszik méz't szívni, osztán elreppenni.
 „Takarodj kis állat! mert még el is verlek,
 „Por-tarka szárnyommal a' szélbe keverlek.“

Még szórta szitkait, 's már a' kert' egére,
 A' nyugot' szelétől hajtott-felhő ére;
 Csattant pattant az ég; és sűrű eséssel,
 Hűs zápor villám köz't húlt nagy zörrenéssel;
 A' büszke szép szárnyast jól megferesztette,
 'S hajló rózsájáról híg sárba seprette;
 Míg a' lábra kapott bogár, inségében,
 Menedéket talált a' rózsa keblében.

Kevélykedni nem kell és senkit gyalázní,
 A' ki ma melepszik, holnap fog tán fázní.

Gr. D. J.

A' k é t P a t a k.

Herczeg Nivernoó (Nivernois) után.

Régi nemzetségü pór nemes embernek
 Két falun született fiai valának
 'S bár bölcsőtől olta csak mezőt látának,
 Apjuk' szorgalmával ellenkezni mernek.

Az eke nem kellett, a' kaszán-dült Zöldet,
 Megveték, valamint az ásandó földet,

Csak ki, csak el, a' világba,
 Udvarhoz, vagy más országba,
 Nagy polczokat, sok pénzt lesni,
 Szerencsét, keresztet, pompákat keresni.

Illyekkel volt lelkök tele,
 Csúf-keskenynek látszott kunyhójok' fedele.

Maradékaiknak abban látták czéllyát,
 Ha felépitendik őseik' kastélyát.

Mosolyogtak, mikor apjuk mondá, kába;
 A' ki boldogságért indul palotába,

Olly győzhetlen volt vágyások!
 A' pulyák akartak lenni óriások.

Végre a' jó öreg, 's jó atya, bölcs szóban
 Így szólt: egyik lábom függ már koporsóban;

Fiúk! ha hogy iffjabb lennék,
 Durrogó szavakkal lelketökre mennék;

De aggságom merő váz,
 Nem fenyt meg senkit, már senkit meg nem ráz.

Erőtelen kinszeritni
 Adnom kell szabadságot,
 Azomban látván mint titeket vakítani
 Kezd már a' hamis fény, melly veszt boldogságot;

Minekelőtte még útnak eredjetek,
 Tőlem magatokkal, egy mesét vigyetek:

Hajdan a' ti korotokban
 Szívből, rám szált apámról,
 Most rövid egy pár sorokban,
 Fogjátok-fel hív számról:

„Azon egy dombocska' setét kebeléből
 „Két patak csörgedeze,
 „Egy forrásnak kis öléből,
 „Fercsegve, buggyogva, együtt zengedeze.

„De hamar elváltak
 „Külön-külön ösvényre,
 „Külön sorsra találtak,
 „Nem foly a' sors kényre!

„Szerencsés' b az egyik, virágos gyepeken'
 „Zöld-füves útjában, szabadon sietve,
 „Ön'kéntes árkokban, parasztos kerteken
 „Folydogált, szökdécselt, viskóknak ügetve.

„Avagy kanyarodván boldog baboncsokat
 „Hol körül ölelve habjával áztata,
 „Hol mezőn egyé-gyült szelid pásztorokat,
 „Artatlan morgással csendben mulattata.

„A' tarlót kövéríté,
 „Vidéköket szépíté,
 „Juhot, pásztort itata,
 „Rá minden fül halgata;

„Csergett nem egy falu' bőséges javára,
 „S szaladt a' szegény nép' gyors szolgálatjára.

„Soha, sehol, nyomó kar,
 „Folyását nem gátolta,
 „Víz, mellyet szült más határ,
 „Keverve nedveit, habját nem piszkolta,
 „S cse'ppei, végéig hosszas futásának,
 „Ugy mint kútfejénél tisztán maradának.

„A' másik' kényetlen sorsa külömbözött,
 „Réttel elégtelen, vágyott nagyobb ékre,
 „Sok szépen épített magas kő-ház között
 „Irányozván jutni városi vidékre.

„Mennyi baj! sérelem! várta gög-útjában!
 „Megtartóztatá egy büszkébb Ur lánczában,

„És bezárta jószágába,
„Pompás kertje' határába.

„Ott egy tág katlannak mélyre ment fenekéből,
„Az aranyzott márvány' sima-kemény körében,
„Vizet fecskendezte sík tükrenek öbléből
„Fák' koronájáig, 's fénylett kiki szemében.

„Csudáltatásának de rossz dijját vette,
„Mert szabadságával, rab, azt megfizette.

„Mesterség, művészség, költség' mutatása
„Vizeit megszakíták,
„Föld alatt üreget sok kéz neki ása,
„Szük-rezes homályban csövekre szoríták.

„Elállották útját, menését forgatták,
„És kényre vezették, kényre igazgatták.

„Eltűnt a' szegénynek neve, szabadsága,
„Most szökvén láncsaként, (görbés bolt' alatta
„Kínszerítve,) lobbal a' fris égnek hága,
„Majd tartóványokban magát bészáratta.

„Legbajos'b, elhagyván a' gyönyör' helyeit,
„(Hol Urát, 's nem magát kigyönyörködteté)
„A' tisztátalanság' minden rejtékjeit,
„Hogy megbújta, 's ura vele elseperteté.

„Ekképpen sajnosan de későn érzette,
„Dísz-vágyó futását, mi rútúl végzette.“!

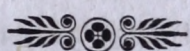
A' jó, apa' két fijának
Igy ada leczkéket,
Két szemei sűrű könnybe lábbadának,
De csak egyik fija vette-fel a' féket!

Békén otthon maradt atya' hajlékában,
A' másik új eget, új Napot keresett,
A' képzelt javaknak dőzsölt pompájában.
A' mit apja sejte, az végre megesett.

A' két testvér' sorsát két patak jegyezte,
Ezét is, azét is, a' mese képezte.

FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI
M I N E R V A.

Hatodik Füzet.

Június 1825.

18.

RÉGI DÁCIA' HISTÓRIAI FÖLD-LEÍRÁSA.

Neve, 's rövid históriája.

Dácia kétségen kívül lakosaitól vette nevét, 's annyit tesz mint Dácok' tartománya vagy országa. Legelőször is tehát az jön kérdésbe, midőn ezen tartományról értekezni akarunk: kik 's miféle nép voltak ezek a' Dácok, kik ezt lakták, 's a' kiktől ez neveztetett? — A' *Daci* 's *Dácia* nevezetek csak a' Római Írókból esmeretesek előttünk, még pedig csak attól fogva, a' midőn már olly hatalmas volt ez a' nép, hogy Róma is félhetett tőle; mellyből önként érthető, hogy maga a' nép sokkal régibb, mint a' *Dacus* név. — Plinius *) azt írja: hogy a' Rómaiak ugyan azon népet neveztek Dácoknak, mellyet a' Görögök Gétáknak „*Getae, Daci Romanis dicti.*“ Justinus **) kevés külömbséggel: hogy ezek a' Gétáktól származtak: „*Daci Getarum soboles sunt.*“ Strábo ***) világosan megkülömböztetve: hogy a' Fekete-tenger és Germánia között lakott nép két részre osztatott; a' keleti, vagy a' Fekete-tenger' mellyéki lakosok megtartották a' *Géta* nevet; a' nyugoti, vagy a' Germánia felé eső rész' lakosi pedig *Dácok*-nak neveztettek; hihetően azért, mert ezt a' részt esmerték, 's annál fogva neveztek is így a' Rómaiak, amaz pedig csak a' Görög írókból tudták; mint a' Dunát is ezen a' részen *Danubius*-nak, amazon pedig, a' Görögökkel

*) Hist. nat. IV. 25. ezt írja Dio Cassius is LXVII. 6. — **) Histor. XXXII. 5. — ***) Geograph. VII. 3.

Ister-nek nevezték. De a' Görögök, mint Strábo megjegyzi, mind a' két rész' lakosit, mivel ugyan azon egy nyelvet beszéltek, ezentúl is Gétáknak hívták. — Mi okból nevezték légyen, akár magok magokat, akár a' Rómaiak őket Dácoknak, nem tudhatni. Strábó úgy is vélekedik, hogy elébbeni nevek *Davi* lehetett, mivel Athenæben is szokásban volt a' szolgálakat *Geta* 's *Davos* nevekkal nevezni; mert hogy ez a' név a' Hircánia mellett lakott *Scytha*-*Daháktól* vétetett volna, nem tartja hihetőnek. Ha tehát Plinius' állítását a' Strábóéval egybe-vetjük, 's amazt ebből magyarázzuk; annyi minden esetre következik: hogy ha nem minden Gétákat neveztek is a' Rómaiak Dácoknak, de csak ugyan Gétákat neveztek; és hogy ezen újabb név, csak egy bizonyos időtől fogva, és csak lakhelyekre, nem pedig eredetekre 's származásokra nézve különböztette a' Gétákat. — Ezt mutatja 's erősíti ezen nép' históriája is, a' mint azt, noha híjánosan, hiteles Írókból kifejtethetjük.

A' Gétákat esmerték már Herodotus és Thucydides is, még pedig az elsőbb alkalmassint helyesebben, mint sok utánna élit Írók. Ezek *) úgy írják le őket, mint hadakozó 's vitéz Thráciai népet, 's a' többi Thráciaikkal mind nyelvökre mind szokásaikra (némmel vallásbelieket kivéven) nézve megegyezőket. — Laktak pedig ekkor, a' Haemus hegy és az *Ister* (*Duna*) folyó között; délre az *Odry*-ok, akkori leghatalmasabb Thráciai nép, északra pedig, a' Dunán felül, 's hihetően keletre is, a' Fekete-tenger' vidékén, a' *Scythák* voltak szomszédjaik. (E' szerint a' később úgy nevezett alsó Moesiában, a' mai Bulgáriában.) Mert a' mint Herodotus leírja a' IV-dik könyvben, az ő idejében Európában, — 's nem Ásiában — laktak a' *Scythák*, a' Tanaistól fogva a' Fekete-tenger 's a' *Duna* felett, a' tájig, a' hol ma *Orsova* fekszik; északra pedig a' *Tanais*' (*Don*) eredetétől fogva, a' *Tyras*' (*Dniester*) eredetéig. De azt is feltehetjük, noha Herodotus nem említi, hogy alól a' Dunán, a' mai Bulgária' keleti részében is *Scythák* tanyáztak; annyival inkább, hogy ez a' rész a' *Scythák*' Ásiába lett költözések után is *Scythia* nevet viselt; és hogy a' Thucydides' előadása is, midőn a' Gétákat a' *Scythákkal* egyenlő hadi készületeknek, mindnyájokat Nyilas-lovasoknak (*ἵπποτοξόται*) állítja, — úgy látszik közelebbi, mintsem a' *Duna* által választott, egybe költetésre 's szomszédságra mutat. — Itt laktak ezek, — avagy csak semmi változásokról nem lehet tudni mind addig, a' midőn ama híres hódoltató Macedók *Filep*, és ennek fija *Nagy Sándor* a' többi Thráciai népekkel együtt őket is hatalmuk alá igyekeztek hajtani. Fileptől szorítottván költözhetett által nagyobb részek a' Dunán; de bizonyosan tudni nem lehet ezen első általköltözés' idejét; (nem lehetetlen, hogy a' hely szűk volta szaporodásokhoz képest elébb is kényszerítette erre őket) valamint azt sem, mimódon jöhettek birtokába azon tájéknak, melly annakelőtte a' *Scythák* birtokok volt. — Nehéz ugyan e' részben Herodotusból is tiszta világosságot látni; mert a' IV-ik könyvben, midőn a' *Scythák*' folyójit előszámlálja, a' *Tiarantost* (a' mai *Alutat* vagy *Oltot*) is, a' Dunával együtt, mellyel az eggyesül, *Scythák* folyójának mondja. Innen az következnek: hogy nyugotra legalább az *Oltig*, délre pedig a' Dunáig bírták a' *Scythák*. Az V-ik könyv 9-ik 's 10-ik fejezeteiben pedig azt írja: „hogy senki nem tud bizonyost mondani, mi emberek laknak túl a' Dunán, északra Thráciától; sőt azt állítják, „hogy a' Dunán felül fekvő tájék már minden lakosoktól üres pusztaság; hogy ő csak egy

*) Herodot. IV. 95. V. 5. 4. — Thucidid. II. 96.

„népről, a' *Sigynnákról* (σιγύνναι) vehetett tudósítást, kik Medus ruhát viselnek, 's magokat Mediából származtának mondják; lovaik olly aprók, hogy rájuk tellyességgel nem ülhetnek, de szekérbe fogva igen gyorsak, és szőrök 5 újj hosszúságú“ — (Mannert szerint ezek a' nagy szőrű apró lovak, kutyák lehettek.) — Hihető, hogy még a' Dáriussal viselt háború' alkalmatosságával, nagy részek A'siába vissza költözvén a' Scytháknak, a' Duna felett fekvő tájék (a' mai Valachia 's Moldaviának déli része) üresen maradt; annyival inkább, mivel Dárius ezt a' részt szállotta meg legelőször, hidat is tsináltatván a' tájon, a' hol a' Duna, torkolatja felé több ágakra szakad. — Vagy — a' mi még hihetőbbnek látszik, — hogy ez a' rész, ámbár Scythiához számláltatott, a' Scythák' Európában lakásokkor is pusztán állott. Ezt felvévén, a' Herodotus' írásában sincs ellenkezés, a' Géták által költözések is könnyen megeshetett. — Elég az, hogy a' Nagy Sándor' uralkodásának kezdetén már a' mai Valachiában találjuk őket, a' honnan a' Filep halálának hírére felzendültt több népekkel együtt, ők is felindultak, 's által menvén a' Dunán, a' már akkor Macedoniai birtok Thráciába beütöttek; de nem csak onnan kiűzettek véletlen serénysége 's vitézsége által az ifjú Sándornak: hanem még a' Dunán felül volt lakhelyek is elpusztított. Szükség azomban megjegyezni, hogy ámbár a' nagyobb rész által költözött is a' Dunán; mindazáltal az ettől délre fekvő elébbeni lakhelyeket sem hagyták el egészen.

Lysimachus, Nagy Sándor' halála után Thrácia' Királya, nem volt olly szerencsés ellenek folytatott hadában. Ez ugyan is több győzedelmei után a' Dunán túl lakott Gétákat is meg akarván hódoltatni; 290 esztendővel a' K. sz. e.; eleinte nagy részét az ő országoknak elfoglalta; de azután egy — hozzá általszökést tettett, — Géta vezértől megcsalattatván, azon vizetlen sík pusztaságra vezetett, mellyen mintegy 200 esztendővel az előtt, a' Dárius' tábora is szinte végső veszedelemre jutott, és a' melly ettől fogva a' régi írónál *Géták' pusztája*: (Γετῶν ἐρημία, Getarum Deserta) névvel esmeretes, — nem messze a' Duna' torkolatjához. Itt minden oldalról bekerítettvén a' Lysimachus' serege, elébb fija, azután pedig maga is, a' Géták' foglyaikká lettek. Lysimachus már csak halálát várta, 's ezt is kívánta kiabálva a' Géta sereg: de *Dromichætes*, Királyok a' Gétáknak, jobban bánt vele, mint reménylhetette. Ez ugyan is lecsendesítvén a' katonák' indulatjokat azon okos előadásával: hogy a' Thrácia' Királya, egy ilyen tethnél fogva, még veszedelmesebb ellenségek lehet, vendégségre hívatta ötet főbb Tisztjeivel együtt; mellyben tulajdon pompás asztal készületeivel gazdagon megvendégelte; a' Géta Király pedig barátjaival együtt, cserép 's fa edényekből ette szokott egyszerű eledeleit. Vége lévén a' vendégségnek, kérdé a' Géta: mellyik ebéd tetszenék neki jobban? 's midőn Lysimachus a' magát mondáná: ne háborgass hát, úgymond, egy ollyan népet, mellytől illy kevés nyereséget kaphatsz, 's barátjának nevezvén, szabadon bocsátá váltság nélkül. Lysimachus örömmel fogadta a' szerencsés békességet, 's annak nagyobb erősségére leányát adta feleségül *Dromichætes*nek. *)

Perseus' utolsó Macedóniai Király' idejében, 132 esztendővel a' K. sz. e. mint Justínus**) írja, Oroles nevű Királyok alatt, rosszul harczoltak 's leteli szomszédjaik a' Bastarnák ellen, 's restségek büntetéséül, az említett Király' parantsolatjából, fejeket lábaik'

*) Strabo VII. 5. Pausanias Attic. 9. — **) Just. Histor. XXXII. 5.

helyére téve aludni, 's feleségeiknek szolgálni kénytelenítették; és ezen büntetés mind addig tartott, míg a' hadban vett gyalázatot ugyan csak hadban mutatott vitézséggel le nem törölték. — Ugyan ekkor, említett Német szomszédjaiktól nyomattatván, nyugott felé vonultak, a' mai Erdély ország' vidékére, hol a' Maros mellett hajdan, — már Herodotus idejében is, — az *Agathyrsok* laktak; 's onnan kevés idő alatt a' Dunáig elterjedtek. Ekkor lettek a' Rómaiak előtt is esmeretesekké, a' már többször említett *Daci* név alatt. Azomban a' *Géta* név sem volt esmeretlen 's használatlan a' Rómaiak előtt is *)

Itt *Boerebistes* vagy *Byrebistes* nevű Királyok alatt, ki a' sok hadakozás által megrongált népét, gyakorlás, józan-élet 's rendre figyelmezés által mintegy újjá szülte, kevés esztendő alatt sok szomszéd népeket hatalmuk alá hajtván, nagy országot állítottak, 's mintegy 85 esztendővel a' Kr. sz. e. a' Duna és Száva egybe folyásoknál lakott *Scordiscok* **) egybe szövetkezvén, az akkor hatalmas Bójok ellen (kik a' Balatontól fogva, a' Duna alatt szinte a' Boden-tóig laktak) olly vitézül harcoltak, hogy Strábó szerint azokat egészen elenyésztették; de hihetőbben csak kiűzték elébbeni helyekből; a' midőn azok által költözvén a' Dunán, azon Tartományban telepedtek meg, melly róllok ma is viseli a' *Bojohemum* vagy *Bohemia* (Bojen haim) nevet. Ezen szerencsések a' Dácoknak figyelemre 's irigységre indítá, sőt meg is ijeszté a' Rómaiakat, mert ezek által menvén a' Dunán Thraciát is pusztították, 's azt egész Macedoniáig 's Illyriáig elfoglalták, hadakoztak is velük több ízben, még pedig többször szerentsétlenül mint szerencsésen; mert mint Strábó megjegyzi, olly hatalmasok voltak ekkor a' Dácok, hogy Boerebistes két száz ezerből álló sereget is kiállíthatott.

Végre Augustus Császár elhatározta magában, hogy avagy csak a' Dunán alól lakó Gétákat vagy Dácokat hatalma alá hajtsa; és ezen célját könnyen is elérte, mert Boerebistes halála után, több részekre szakadtak, 's nem értettek egyet a' Dácok. Ekkor tehát a' Dunától délre fekvő vidék elfoglaltatván, 's Moesia név alatt Római Provinciává tétetvén, az eddig ott lakott Dácok részint által költöztek a' Dunán, részint Római jobbágyokká lettek.

Nem sokkal azután, nevezetesen Claudius Császár' idejében ismét megfosztattak egy darab birtokoktól a' Dácok. Ugyan is a' Fekete-tenger felett lakott hatalmas Sarmata népnek, a' Jászoknak (Jazyges) egy ágazatjok, a' Görögöktől úgy nevezett *Jazyges metanastae* — költözködő Jászok — az eddig Dáciához tartozott Duna és Tisza közt fekvő vidéket, kiszorítván onnan a' Dácokat, elfoglalták.

Ezen időtől fogva tehát a' Tisza, Duna és Prúth határozták a' Dácok országjokat; de a' mikor csak alkalmatosságot kaptak, beütöttek innen a' szomszéd Római birtokokba; és ha ollykor ollykor, némelly kisebb csatákban győzedelmeskedtek is rajtuk a' Rómaiak; ezen győzedelmek csak kevés időre tehették őket bátorságba a' Dácok rablásaik ellen; ezt csak egy tökéletes győzelem eszközölköthette: azért is e' volt Rómának fő, de sok ideig

*) Virg. Aen. VII. 604. v. Ovid. Trist. V. 8. De Ponto III. 2. 's t. Plinius is Hist. Nat. IV 18. Moesia lakosait számlálván elő, említi azok között a' Gétákat is.

**) Ezek azon Gallusok' maradványai, kik a' Delphibeli szerencsétlen had, 's Brennus nevű híres vezérek' eleste után, részint Asiába, részint Európába elszéledtek; ezek nevezetesen elébb Thraciába, onnan pedig a' Száva mellé költöztek 's ott megtelepedvén Scordisci nevet vettek magoknak. Justin. Hist. XXXII. 3.

sikeretlen kívánsága. — Legnagyobb grádusra hágott ez a kívánság Domitiánus Császár idejében, a' mikor a' híres *Decebalus*' vitézsége nagy félelmet öntött-el Rómában. — *Decebalus* előtt *Durás* volt Királyok a' Dácoknak, ki is látván az alatta szolgált *Decebalus*nak vitézségét, hadi tapasztalásait, és igazgatásbeli ügyességét, azt a' ritka 's nemes példáját adta a' hazafiúságnak — az önhaszon kívánáson győzedelmeskedett közjó' szeretetének — hogy ennek az övét haladó, 's a' koronára nállánál méltóbbá tévő érdemeit megesmer-
vén, bátor nem volt királyi familiából való, önként helyt engedett, 's az egész Ország igazgatását általadta. — *Decebalus*, — mint *Jornandes* *) írja, a' ki az ő Rómaiakkal viselt hadait körülállásosan előadja, felbontván az elébbeni Római Császárokkal kötött frigyet, által vezette seregét a' Dunán, 's Moesiában, az ottani Római katonaságot meg-
vervén, nagy pusztításokat vitt végben. *Domitiánus* az ő ellene készített nagy számú sere-
gét maga vezérlette, kinek még Illyriába követeket küldött elibe *Decebalus*, azt akarván tudtára adni: hogy ő a' békességre, 's a' frigy' megújítására kész; de a' Császár a' helyett, hogy ezen követeknek felelt volna, Fő Vezérének *Cornelius Fuscus*-nak adott parancsolatot, hogy induljon a' Dácok ellen. *Decebalus* a' nem nagy hírű *Fuscus*' seregének közelgeté-
sét tekintetbe sem vévén, újabb követséget küldött a' Császárhoz, azon hatalmasabb ize-
nettel: hogy ha minden Római, esztendőnként két obolust (a' mi pénzünk szerint mintegy öt krajtzárt) fizet neki, kész a' békességre. Ezen bosszantó izenet szárnyakat adott a' kü-
lömben is bosszús Római seregnek; 's csak hamar egy nagy ütközetre került a' dolog, mellyben *Decebalus* győzött. Kevés idő múlva új sereg küldetett a' *Julianus* vezérlése
alatt, melly egy ideig változó szerencsével harczolt; de végre egy a' Rómaiak részekre sze-
rencsés ütközet arra kényszerítette *Decebalust*, hogy békességet kérjen; mellyet már ekkor
Domitiánus tellyességgel nem akart. Azomban, a' Dácok' nagy szerencséjekre; félbehagy-
ván a' Császár a' már könnyű szerrel végre hajható tökéletes győzedelmet, innen a' *Kvádok*
és *Markomannok* ellen fordította hadát, mivel ezek a' Dácok ellen folytatott háborúra
neki semmi segítséget nem adtak; de ezektől tökéletesen meggyőzöttetvén, minden kedvét
elvesztette a' had' folytatására; úgy annyira, hogy Követei által önként ajánlá *Decebalus*-
nak a' békességet, még pedig olly móddal, hogy ez azt örömet fogadhatta. Küldött t. i.
neki egy királyi koronát, nagy summa pénzt, mindenféle mesterembereket nagy számmal,
's e' mellett még esztendőnként fizetendő adót is ígért. Kapta is ezt az adót *Decebalus*
pontosan a' *Trajanus*' idejéig; de ő adó helyett nagy számú sereget vezetett Dáciába; mel-
lyel egy véres ütközet, 's szinte a' fő városig *Zarmizogethusa*-ig hatott pusztításai után, arra
hajtotta *Decebalust*, hogy ez akárminémű feltételek elfogadására meghatalmazott követjei
által kérné a' békességet, mellyet meg is nyert következő feltételek alatt: 1.) Hogy a' szoms-
zéd népektől elfoglalt földet adja vissza. 2.) Minden fegyvereit, hadi eszközeit, 's az
azokat készítő mesterembereket adja által a' Rómaiaknak. 3.) Hogy semmi Római, sem
semmi Római Provinciabelit szolgálatjába ne vehessen. 4.) Hogy minden várait lerontas-
sa, 's a' Rómaiakkal egy ellenséget, egy barátot tartson. Mind ezekre megesküdt a' *Dá-
cus* Király; 's azután *Trajanus* elibe vitetyén, földre borúlva esmérte magát a' Császár'

*) *Jornandes Diurpaneus* vagy *Dorpaneus* névvel említi *Decebalust*; mellyből azt lehet következtetni, hogy ez volt neki tulajdon neve, a' *Decebalus* név pedig közönséges nevek a' Dácus Királyoknak.

Vasallusának. — Trajánus Dácia' némelly várossaiba Római katonákat hagyván Rómába vissza tért.

Nem soká tartott a' béke. Decebalus csak hamar mindennemű szökevényeket befogadván, 's a' szomszéd népeket is a' Rómaiak ellen szövetségre serkentvén, új sereget gyűjtött, 's várait is megújította. Először is a' Jászok ellen fogott fegyvert, kik vele egybe szövetkezni nem akartak, 's földjöknek egy részét elfoglalta. Trajánus ekkor, elébb a' Dunán, hogy az általjárás' alkalmatlanságait eltávoztassa, erős kő-hidat építtetvén, ismét haddal ment ellene. Decebalus előre látván, hogy erőre nem mérkezhetik a' Rómaiakkal, alattomos úton akart menekedni Trajánustól; elébb az ő meggyilkolására bérelt embereket küldvén általszökés' színe alatt táborába, de ebben tzeját nem érhetette; azután pedig a' békességről leendő alkudozás' színe alatt magához hívatott kedves Vezérét Trajánusnak *Longinust* letartóztatván, 's ennek megölésével fenyegetődvén, ha békességre nem állana a' Császár. De ez a' cél is füstbe ment; mert Longinus magát méreggel megölte, ezzel a' Decebalus' minden reménysége, 's egyszer'smind a' Trajánus tartaléka is elenyészett. Egészen a' fő városig haladt a' győző Császár, a' midőn menekedését nem reménylhetvén Decebalus, elébb minden kintseit, hogy ellensége' kezébe ne kerüljenek, elrejtette egy gödörbe, melyet a' város mellett folyó *Sargetia* alá foglyokkal ásatott, kiket, hogy ki ne jelenthessék, a' munka végével megöletett (ebbe sem érte tzeját, mert egy *Bacilis* nevű meghittje által felfedeztetvén, Trajánus kezére került az elrejtett kints) 's azután magát is megölte.

Dácia ekkor Római Provincia lett; nem is volt ennél több felül a' Dunán. A' Dácok részint Római jobbágyokká lettek, részint a' Tyras (Dniester) mellé költöztek, hol *Tyrageae* (Tyras mellett lakó Géták) nevű rokonaikkal egyesültek. — A' hadakozás 's kiköltözés által lakosaiból kipusztult Dáciát, Trajánus az egész Római Birodalomból öszveszedett új lakosokkal népesítette; sok városokat megújított, 's az egész Provinciát jó rendbe hozta. — De az utánna következett Hadriánus, kit az Írók, nagy talentumának, 's sok jeles tetteinek ditsérete mellett, a' Trajánus ditsősége' irigylésével bélyegeznek; a' ki ezen indulattól ösztönöztetvén, az Eufrátesen túl Trajánus által Róma' hatalma alá hajtott három Provinciákkal (Assyriával, Mesopotamiával 's Armeniával) önként felhagyott, vissza híván azokból az őrző seregeket, Dáciával is így szándékozott tenni; de baráti rátámadván, hogy az ottani sok Római polgárokat barbároknek akarja alávetni, szándékát megváltoztatta. *) De épen még sem hagyta Dáciát; mert a' Trajánus' derék hidját lerontatta, 's még építő-mesterét *Apollodorust* is megölette; azt vetvén okúl, mint *Dio Cassius* megjegyzette: hogy ezen hídon könnyen beüthetnének az idegen nemzetek a' Római birodalomba. — Így szinte magára hagyattván ez a' Provincia, kevés függést esmert; már *Commodust*, mint *Lampridius* **) megjegyzi, nem akarta Urának esmerni, „*in Dacia Imperium ejus recusantibus provincialibus.*“ — *Aurelianus* Cs. pedig semmiképen nem reménylhetvén már, hogy hatalma alatt megtarthassa, midőn a' Dunán alól fekvő Provinciák *Illyria* 's *Moesia* is elpusztítottak, egészen felhagyott vele, 's lakosait Moesiába által költöztette, mellynek ezekkel beültetett részét (alsó 's felső Moesia között, a' mai *Servia*' keleti 's *Bulgária*' nyugoti részét) maga Dáciájának — *Dacia Aureliani* — nevezie. ***)

*) Eutropius VIII. 5. — **) in vita Commodi cap. XIII. — ***) F. Vopiscus in vita Aureliani cap. XXXIX. Eutropius IX. 9.

A Rómaiak' kezekből legelőször is a Gothok (Jornandes szerint Scandinaviából származott Német nép) foglalták el Dáciát. Innen mivel a Gothok azon föld birtokába jutottak, mellyet az előtt Géták birtak, és mivel ez a két név közel van egymáshoz; sok Irók Gétákat írnak Gothok helyett, *Spartiánustól* fogva, a ki azt írja a Caracalla életében: hogy a Gothok Gétáknak hívták. — A Gothokkal egybe kötötték itt magokat a következők: *Theruingi, Grutungi, Thaiphali*, és *Victophali*, a két utolsóbbak Scythia eredetűek; *Vandálok* is laktak a Maros és Körös' vidékein, kiket a Gothok hatalmuk alá hajtottak. — *Lásd Eutrop. VIII. 2. Jornandes C. 24.*

Ezek után a Hunn-ok lettek Dácia' urai 376-dik esztendőben, 's birták azt 454-dikig, midőn az Attila' halála után meghasonlván egymás között, alkalmatosságot adtak a *Gepidáknak* (a Gothokkal egy származású Német nép) hogy azt magokévé tehesék; 's míg ezek birták, mint Jornandes írja, *Gepidia* nevet viselt. — A hatodik század' közepe táján, az *Avarok'* birtokokba esett; kik Pannonia' akkori lakosival a Lombardokkal öszve szövetségzén, a Gepida nevet egészen elenyésztették. — Mintegy 230 esztendei itt lakások után, a 8-dik század végén, *Nagy Károly-tól* meggyőzöttetvén Á'siába vissza költöztek. D' Anville *) azt írja; hogy még más is van egy nemzet *Avar* névvel a Caucasus mellett.

Az Avarok' kiköltözések után, mint *Eginhard*, *Nagy Károly'* Titoknokja említi, a *Kegyés Lajos'* életében, Dáciának Dunamellyéki részét a Bolgárok' szomszédságokban, az *Abotritok* vagy más névvel *Praedenecentek* (Tót-nép) lakták. Hasonló nevű Tót-nép (Obotritok) lakott a Bálti tenger' partjain is; 's a két hely' távolsága ellent nem állván, hihető, hogy ezek rokonok, sőt hogy ugyan azon nép. Nem lehetetlen hogy *Bodrogh* és *Párdány* városok is ezektől vették neveiket. Erdélyt Oláhok (*Ulachi* vagy *Valachi*) lakták, hihetően a még Trajánus által Római coloniákkal vegyített Dácok' maradványi. Mikor és honnan vették ezen nevet nehéz rá találni. *Cromer* Varmiai Püspök is így ír erről (In Cronico de rebus gestis Polonorum) „unde et quando Valachi dici coeperint, non comperio.“ Mert hogy egy *Flaccus* nevű Rómaitól neveztettek volna így, mint *Aeneas Sylvius* és *Bonfinius* vélekedtek, sok tudósoktól elnem fogadtatott.

Végre 889-dik esztendőből fogva, avagy csak nagyobb részét, a Scythia származású, és így a historia' emlékezetére legrégebb birtokostól eredett *Magyar* nemzet bírja. — Birja is sérthetetlenül, telyes megelégedéssel 's eggyetértéssel kedves honnját az időnek végéig!!!

A Géták' 's később Dácok' nevezetesebb tulajdonságaik.

Tulajdon Királyaik alatt inkább ügyeltek a hadi gyakorlásokra mint az erkölcs' tökéletesedésére; dicsértetik is minden Thráciak felett vitézségök, 's a már Thucydidestől is dicsért nyilazásbeli ügyességöket Dáciában sem felejtették el, mint írja Horátz **)

Poene occupatam seditionibus
Delevit urbem Dacus et Aethiops
Hic classe formidatus, ille
Missilibus melior sagittis.

Mindazáltal nem voltak hijjával egészen az erkölcs' pallérozásának is. Már Herodotus is vitézségök mellett egyszer'smind igazság szeretésöket is dicséri.

*) A Közép idő' Geographiája' utolsó cikkelyében; a Német fordítás' 255-dik lapján.

**) Carm. Libro III. Ode 7. nem Külömben 15 — 16. Ovid. Trist. L. V. El. 8.

Vallásoknak *Zalmoxis* nevű honnfajok volt szerzője; a' ki — mint Herodotus a' Hellespontus mellett lakott Görögöktől hallotta — ifjú korában Számószba vitetvén, 's ott a' Pythagorás' szolgájává lévén, ennek némelly dogmájival, 's a' Görög culturával megismerkedett; — idővel szabaddá lévén nagy gazdagságot szerzett, mellyet hazájába vissza menvén, céljának elérésére fordított. Építtetett t. i. egy nagy házat, mellyben a' főbb embereket naponként vendégelte, 's tanította több hit tárgyai között különösen arra: hogy ők a' halál után is élni fognak, egy minden jókkal bővölködő helyre költözvén, hol soha meg nem halnak. Minekutánna az egész nép előtt tekintetett nyert, hogy annyival inkább elhitesse tanításait, elvonta magát a' társalkodástól, 's három esztendeig senkitől nem látatva hazának alsó rejtekében tartózkodott. Mindenek kívánták 's szánták őt' mint megholtat; a' 4-dik esztendőben véletlen ismét megjelenvén, senki nem kételkedett többé hogy Zalmoxis halhatatlan, 's vele együtt ők is örökké boldogok lesznek. — Maga Herodotus úgy hitte, hogy Zalmoxis sok esztendővel előbb élt Pythagorásnál, de mikor, 's mimódon nyert Isteni tiszteletet, nem határozza meg. Elég az hogy őtet tartották Isteneknek a' Géták; 's a' villámlás, menydörgés' alkalmatosságával nyilakat lövöldöztek az ég felé, olly célból hogy megijjeszszék az idegen Isteneket. *) Strábo **) pedig úgy írja: hogy ez jövendöléséről elhíresedvén, a' Király' megegyezésével, előbb ugyan csak követnek, vagy közbenjárónak a' nép 's az Istenek között, azután pedig éppen Istennek tartatott, még pedig éltében is; a' midőn már csak a' Királlyal társalkodott, 's egyebeknek szolgáin kívül ritkán mutatta magát. Látván pedig a' Király, hogy a' nép így még engedelmesebb az ő Isteni eredetűeknek hitt rendelkezési 's parancsolati eránt, még inkább előmozdította tiszteletét. — Boerebistes alatt egy *Decaenius* (*Δεκαίνεος*) nevű állott *Zalmoxis* (így írja Strábo) helyébe; a' ki Egyiptomban némelly jövendölés' titkait megtanulván, a' Boerebistes' megegyezésével nagy tekintetet szerzett magának; a' népet engedelmesre, mértékletes 's józan életre tanította, olly fogamatossan: hogy a' Géták' szülő-töveiket is kivagdalták — magát pedig olly buzgón tisztelték, mint az előtt Zalmoxist. — Kiváltképpen aszszonyaik voltak buzgók 's kegyesek; ezek serkengették férjeket is a' szent foglalatosságokra; naponként ötször áldoztak.

Sok feleséget, tizet tizenkettőt 's többet is tartottak; a' kinek csak négy vagy öt lehetett, szegénynek 's feleségtelennek (*ἀνυμφος, ἀθλιος, ἀνυμεναιος*) hívatott. — Így írja Menander, ki maga is Géta volt, Strábonál felhozott verseiben.

Külső magok viseleteknek emlékezetét a' Trajánus' oszlopa tartotta-meg; innen tudhatjuk, hogy a' régi Dácok hajokat lenyírták, szakállakat pedig éppen hagyták; a' férjfiak széles újjú bő felső ruhát hordtak, melly térdig ért, 's derekokon övvel köttetett által; ezen felül egy könnyű köpönyeget viseltek, melly hátokat 's bal oldalokat fedezte, 's felül kapocscsal foglaltatott öszve; láb-szárokat talpas saru, fejeket pedig szoros, de hosszú, — 's ha a' szükség kívánta, füleiket is betakarható süveg fedezte. — Aszszonyaik' öltözetök is látszik a' Trajánus' oszlopán. Ezek is övvel magokhoz szorított, 's lábíg érő újjas alsó ruhát hordtak; fejeket lenből készült kendővel kötötték-be. — Látni lehet a' Trajánus oszlopáról vett rajzolatokat Mannert *Res Trajani ad Danubium gestae* című munkájához foglalva.

*) Herodot. IV. 94. 95- **) Geogr. L. VII. Cap. III.

Dácia' kiterjedése felosztása 's éghajlatja.

A' Dácok' fellyebb elő adott rövid históriájokból önként érthető azon különbség, mellyet Dácia' kiterjedésére nézve találunk a' régi Íróknál. *Strábo* és *Dio Cassius* a' Dunának mind a' két partjaira teszik Dáciát, még pedig az utolsóbb délre a' *Haemus* hegyig terjesztve, és így *Maesiát* is bele foglalva. — *Erre* czéloz a' *Poéták' uterque Dacus* kifejezések is, értvén azon a' Dunán felül, 's alól lakó Dácokat. — *Ptolemaeus* is egybe fogva *Moesiával* így adja elő annak kiterjedését: hossza úgymond a' Duna' délre fordulásától a' *Pleron* nevű Fekete-tengerre fekvő hegyig; szélessége pedig a' *Scodrus* vagy *Scordus* (a' mai *Argentaro*, Bulgária 's Macedónia között) hegytől, a' *Karpát* hegyekig: amazt 5000, ezt pedig 3500. stádiumra teszi. — Itt mi úgy vesszük Dáciát mint volt a' *Trajánus'* idejében, vagy mint Római provinciát; 's ennek következők voltak határai: nyugotra a' *Tisza*, keletre a' *Pruth*, délre a' *Duna*, 's északra a' *Karpát* hegyek. E' szerint magába foglalta a' régi Dácia, a' mai Magyar-ország' egy részét, Bukovinát, Erdély-országot, Moldávia' 's *Valachia'* részeit a' *Pruthig*.

Természeti fekvése szerint, *északi* vagy *Karpát vidéki* (*Alpestris*) *közép* (*Mediterranea*) és *Duna-parti* (*Ripensis*) részekre osztatott. — Más felosztása lehetett a' lakosok' különböző neveik szerint; mert a' fő Dácus népnek több osztályai említettnek, de a' mellyeknek pusztá neveiken kívül keveset tudhatunk, némelleykről pedig azt sem állíthatjuk bizonyosan, hogy Dácus eredetűek. — Nevezetesebbek ezek között:

1. *Anartí* vagy *J. Caesar* *) szerint *Anartes*. *Ptolemaeus* ezeket legmeszszebb teszi észak felé, 's innen *Cellárius* úgy vélekedett, hogy a' *Tisza* mellett laktak, 's ott adott nekik helyet *abroszán*, így d' *Anville* is.

2. *Teurisci*. *Cellárius* jobbra teszi ezeket az *Anartokhoz*, és így a' mai Erdélybe; d' *Anville* nem jegyzette-fel. Ha, mint nevek hasonlatosságából gondolhatni, atyafiasok a' *Tauriscokkal*, nem *Dacus*, hanem *Gallus* eredetűek. *Nitsch* **) szerint más névvel *Teuringi*, mellyből némelleyek úgy vélekednek, hogy ezek a' Szakszóniai *Thuringok'* tör'söki voltak.

3. *Jassü* a' *Hierassus* mellett laktak. Az *Antoninus pius* oszlopán „*Praefectus municipii Dacorum Jassiorum*“ olvastatik. — Moldávia' mostani fő városa *Jassy* ezeknek tartja nevet, melly a' *Ptolemaeus* *Petrodava*-jával egynek tartatik. — A' többi kisebb nép-ágazatokról, úgymint: *Cistoboci*, *Cacoensü*, *Cotensü*, *Sinsü*, *Piephigi*, *Albocensü*, *Biephi*, *Prendavesü* 's a' t. pusztá neveiken kívül keveset tudhatni.

A' mi éghajlatját, levegője' 's földje' természetét illeti Dáciának, ha betű szerint igazak a' *Herodotus'* *Strábó* 's *Ovídius'* ***) elő adásaik; úgy ennek 's a' többi szomszéd tartományoknak, nagy változást kellett azolta tapasztalni. Ezek mind úgy adják elő a' Duna mellyéki, kivált pedig a' Dunán felül lévő tartományokat, mint igen hideg 's terméketlen helyeket. *Herodotus* szerint itt nyolcz holdnapig türhetetlen hideg uralkodik, 's minden megfagy; úgy hogy nem vizet leöntve, hanem tüzet rakva lehet sarat csinálni a' földön; a' többi négy holdnapokban pedig nincsen ugyan fagy, de hideg van akkor is. — Az itteni nagy hideget abból is bizonyítja *Herodotus* valamint *Strábó* is: hogy itt szamarat és ösz-

*) De Bello Gall. VI. 25. **) Wörterbuch der alten Geographie. ***) Herodot. IV. 28 — 31. Strabo VII. 5. Ovid. de ponto III. Eleg. 1.

vért nem tartanak; mert ezen állatok nem állják-ki a' nagy hideget; és hogy teheneik is vagy éppen szarvatlanok, vagy igen kis szarvúak; mert ezen tag nem nevededik nagy hidegben; — sőt, mint Strábó hozzá teszi, önként is elszokták vágni a' lakosok marhá-jik' szarvaikat, mert úgymond, ez a' tag legkevésbbe tűri a' hideget. — De ha megengedjük is, hogy a' földművelés, 's a' sok erdők' kiirtása után melegedett ezen tartomány' levegője; vagy hogy hidegebb volt hajdan műveletlen, mint most művelt állapotjában: még is nagy része ezen előadásnak alkalmasint kevés telet tapasztalt írókat árul-el, kiknek a' kis Á'siai meleg éghajlathoz képest tetszett olly tűrhetetlen hidegnek a' Duna' vidéke. — Ezt mondhatjuk az Ovídius leírásáról is, sőt még azzal többet hogy ő Poéta volt; mert avagy első tekintetre is nem poétai leírás é ez?

Tu neque ver sentis cinctum florente corona,
 Tu neque messorum corpora nuda vides.
 Nec tibi pampineas autumnus porrigit uvas;
 Cuncta sed immodicum tempora frigus habent.

Tegyük hozzá az említett okokhoz, a' különböző időjárást is. Eggy esztendő, sőt néha több egymás után következő esztendők hidegebbek mint mások; mint ezt a' közelebbiek is bizonyítják. Az 1813-iktól fogva 1817-ikig olly mostoha mérsékletű levegőnk volt; hogy hazai tudósaink is az éghajlat' változását kezdték állítani, 's a' könnyen hívőket éghajlatunknak még idővel Sziberiaivá leendő fordulásával ijesztgetni. De hogy a' közelebbi két esztendő minden ilyen gondolkozást megczáfolt, kiki tudja.

Trajánus' Dáciája' hegyei, 's nevezetesebb folyóji.

Fő hegyei, a' Karpát (*Carpati* vagy *Carpates*) hegyek; az a' nagy hegy láncz, melly Lengyel, Magyar, 's Erdély Országok között nyúlik. Olvastatik a' régi Iróknal *Carpates* vagy *Carpatus* névvel is az eggyesben.

Nevezetesebb folyóji: *Ister* vagy *Danubius* (Duna), már Herodótus is legnagyobb folyójának esmérte nem csak a' régi Scythiának, hanem egész Európának; de eredetére nézve hibázik, — ezt csak a' Rómaiak tanulhatták-ki, midőn *Rhaetiát* 's *Vindeliciát* meghódoltatták, — ő azt tartotta hogy az Európai legnyugotibb lakosok' a' Celták' földjökön eredvén, egész Európát végig folya. — Dácia' folyójit magába vévén némellyek szerint őt', mások szerint hat torkolatokkal ömlik a' Fekete-tengerbe.

Tibiscus, *Tibisia*, *Pathyssus* (*Tisza*) a' Karpát hegyekből ered, 's felül a' Száván a' Dunába szakad.

Maris, *Marisia*, *Marissus* (Maros) ma tudjuk hogy ez a' Tiszával eggyesül; hihetőbb hogy így volt hajdan is, és hogy hibáztak Herodótus 's Strábó, kik ezt egyenesen a' Dunába folyatták.

Sargetia (Küküllő) *Zarmizegethusa* mellett. Mannert ezt egynek tartja a' *Rhabon*-nal, mások szerint pedig a' *Sargetia* a' *Rhabon*ba foly, és így a' *Rhabon* a' *Maris*-sal egy. — Ezen folyó alá rejtette kincsét Decebalus, mint írja *Dio Cassius*. *)

*) Hist. Rom. LXVIII. 14.

Aluta. Herodot. *Tiarantos* (Olt) a' Karpát hegyekből ered, 's a' Trajánus' hídja és *Nicopolis* között a' Dunával egyesül.

Hierassus. Amm. Marc. *Gerazus* (Prúth) Herodotus szerint ennek a' Scytháknál *Porata*, a' Görögöknél pedig *Pyretos* neve volt, 's kétség kívül ebből maradt mostani neve is. — Határ folyó, 's a' Dunába szakad.

Ordissus vagy *Ardiscus* (Argischa) *Naparis* (Jalonicza) *Ararus* Const. Porphyrog. szerint *Serotos* 's ebből lett mai neve *Sireth*, másképpen *Moldava*. Ezen három folyók az *Aluta* és *Hierassus* közt folynak, 's hasonlóképpen a' Dunával egyesülnek.

Nevezetesebb városai.

Tibiscum vagy *Tiviscum*, a' Temes és Bisztra folyók' egybe szakadásoktól nyugotra, a' mai *Karvarán* helység mellett, egy jó magyar mértföldre Káránsebestől, északra. Ezen fekvésre mutatnak az itt most is találtató omladékok, 's a' mértékeknek ezzel helyes öszve illések. Hibáznak tehát, a' kik ezt a' Tisza mellett vagy *Temesvár*-ban keresik. Municipális város volt, 's egy a' legjelesebb városai között ezen Tartománynak.

Ulpianum, nevét kétség kívül a' Trajánus tiszteletére kapta. *Kolosvár*' táján feketett.

Napuca vagy *Napoca*. *Sponius* *) és *Reinesius* Kolosvárt értik ezen, egy ott találtatott *Col. nap.* felül-írású kőnél fogva. D' Anville *Dobokát* tartja ennek; Mannert pedig a' Nyárad' és Maros' egybe folyásoknál, *Nyarad* nevű helység mellett keresi.

Patruissa vagy *Patavissa*, Mannert szerint a' Torda és Szeben közt lévő Ország-útban. — Közönségesen a' mai *Burglos* nevű helységnek tartatik, Kolosváron felül.

Salinae, Torda mellett, hol só ma is ásatik.

Paralissum vagy Ptolem. szerint *Parolissum*, Károly-fejérváron felül a' Maros mellett.

Singidava a' mai *Enyed*, melly mind nevének hasonlatosságából, mind a' Ptolemaeus mértékéből, mind az itt talált sok Római pénzekből helybe hagyható; de Mannert Déva mellé teszi.

Zeugma. Cellárius ezt a' Rhabonon vagy Sargetián volt hídtól nevezettnek állítja. D' Anville a' maga abroszán *Pons Augusti* névvel jegyezte, mellyet Mannert is követ. Azt tartják, hogy ez a' Bisztra mellett, *Bonizár*-hoz közel, a' Vaskapu' szomszédságában feküdt.

Zarmizogethusa, később *Ulpia Trajana*, egy felül-írason: *Colonia Ulpia Trajana Aug. Dacica Sarmisgethusa*. A' hajdani Sargetia folyó, 's a' mai Várhely nevű helység mellett feküdt, hol most is sok omladéki látszanak, és sok szép régiségek találtak. Ez volt fő városa a' tartománynak, Trajánus coloniája; elébb pedig a' Dácus Királyok' residentziája.

Apulum később *Alba Julia*; némelly köveken *colonia*, másokon *municipium* mellék névvel olvastatik, és hogy „*Quatuor viros Decuriones habuit*“ mellyekből hajdani díszét lehet következtetni. *Károly-fejérvárra* esik fekvése, hol ma is sok kövek találtak felül-írásokkal.

Nicopolis ad Istrum mellék névvel, az Olt' Dunába szakadásához közel, Trajánus építette.

*) In miscell. erud. antiqv. pag. 168.

Milata vagy *Malata* t. i. castra. Péterváradtól nyugatra, *Bonastor* nevű kis helység táján feketett és mint az ottani maradványok mutatják jeles város lehetett; némellyek pedig éppen Pétervárad helyére teszik. *Bonónia* nevet is viselt, mert a *Peutinger táblája* *Milatát* nevez *Bonónia* nélkül; az *Itinerarium, notitia Imperii*, és *Ammiánus* pedig *Bonóniát* *Milata* nélkül.

Egyéb kevésbé nevezetes helyeket elmellőzván, szükség itt végre említeni ama nevezetes művet, a *Trajánus hídját*, melyet ő, mint fellyebb is említett, a Dácok ellen viselt második hada alkalmával, 105-dik esztendőben kőből építtetett. Dio Cassius *) így írja ezt le: száz négyszegletű kövekből rakott oszlopai voltak, a fundamentomon kívül 150 láb magasságúak, 's 60 láb szélességűek, 170 lábra egymástól; és ezek boltozattal köttettek egybe. — Innen vették az újjabbak is ezen híd leírását, de még is olly különbözően, hogy *Paul Jovius* **) 34. — Gróf *Marsigli* pedig a maga Dunáról írt munkájában 23 oszlopot számlálnak. — Helyére nézve is ezen hídnak megoszlottak a tudósok vélekedéseik. Cellárius mind ezeket öszve szedte, adjuk ezekhez a Leonclav vélekedését, ki is a Dio Cassiusra tett jegyzéseiben így ír: „*Pontis Trajani reliquiae pilarum hodieque cernuntur sub aquis, locus est ad illa Trajani castra, quibus nunc est nomen Várhel apud Ungaros.* Cellárius a *Procopius* tekintetét követvén, *Ad aquas* nevű helység mellé teszi, így d' Anville is. *Büsching* a maga *Geographiájában* *Czernigrad* és *Csernecz* közt, *Severinhez* közel mutat ennek helyet, hol alig van ezer lépés a Duna szélessége; őt követi Mannert is fellyebb említett munkájában; és ez Dio Cassiussal is leginkább megegyez, mert az ő előadása szerint egy ollyan helyen építette azon hidat Trajánus, hol a Duna legkeskenyebb; a mi több, apadáskor most is látszanak itt maradványi a hídlábaknak. — Az Olt Dunába szakadásánál is látszanak híd maradványi, és némellyek tévedésből ide teszik a Trajánus hídját; de ez fa-híd volt, 's Nagy Constantin építette, mikor a Góthok ellen vitte hadát. — Trajánus is építtetett első hada alkalmával két hidakat, de hajókból, egyet *Gradiskánál*, más *Colombinánál*, mint írja Mannert többször említett munkájában.

N.

*) (Hist. Rom. LXVIII: 13. **) Hist. Lib. XL. pag. 311.

19.

A' Habozóról a' Literaturában.

(Jouy után.)

Clouds upon clouds ascending.

Milton.

Felhőket felhőkre halmoznak.

Valami O' Canor nevű, Ir-országi születésű Úr, Párisban iskolát nyitott egy új tudományra, mellyet önn magáénak vall, 's a' *Habozó* névvel bélyegez. Egy hirdetményben, mellyben jól pergő, és hangzatos szókkal takarja intézete' valóságos célját, világosan csak annyit mond, hogy az *Ösméretlenség apostola* 's hogy a' jelen század' szükségének eleget tenni küldetett. Új kedv-töltéseket talált-fel, mellyeket megakar esmertetni felebarátjaival: 's azokat a' természet' örökös törvényein mondja alaposúlva lenni, de ezek a' mesterség' szoros rendszabásinak ellenébe téve, igazán szólván, nem egyebek, mint Martin, Kent, Krudener asszonyság és Schelguen Úr' mysticus theóriái, közönséges rendszerbe hozva, 's a' költésre alkalmaztatva.

A' minap St. Germain hóstátja egyik házában találkozik ezen álmjáró (sommambule) költővel, hol, mint az égi manna't úgy szedték-fel néhány asszonyok száz értelmű jövedőléseit, mellyeket mély és érzékeny hangon adakiz magából. Történetből vele folytatott szóllalkozásom' rövid idejét arra használtam, hogy kitudjam a' *Habozó* tudománya', mellynek ő magát apostolává tette, miben létét.

„Uram! monda ő, bár mi ellensége legyek is a' definióknak, mellyek csak szétszedik *) az igasságot, nem tévóváznak mindazáltal megfelelni kegyed' sarkalló kérdésére **) hogy mi a' *Habozó*? Ez a' lángész' apja. Valóban, nints e' megmutatva, hogy a' felleghős a' végzetetlenben van? de mi hát a' végzetetlen, ha nem a' *Habozó*? Minél kevesebbet ért az ember, annál többet gyanít; így hát ezen örökös sejtések' segedelmével nyit magának roppant pályát a' képzelődés, hol öröm-élve lebeg és ringatózik a' *Habozó*' kebelében.

„Soha se kör-szélezni semmit is ***) kikerülni a' tulajdon szót, gondolatját csak fellegen keresztül láttatni, a' legösszeférhetlenebb képeket együvé társasítani, ezek az általam tanított tudomány' első elementomai, mellynek csalhatatlan fogamatja egy új literaturát teremteni. — De nem fél e, édes kedves O' Canor Uram, hogy ezen mód, vagy

*) décomposer. **) Question péremtoire. ***) Ne jamais arrêter un contour.

is inkább ezen módatlanság, tanítványaival ugyan azon literatúrai munkában minden idők' és helyek' erkölceit fogja összezavartatni; hogy ők majd a' személyeket harlakín ruhába öltöztetik, mellynek minden idő-kor, minden ország fogja egy egy darabját magáénak állíthatni, de a' melly összeségében, semmi nemzethez, semmi korhoz nem lészen tartozandó? Nem fél e szintűgy, hogy az oskolájából kikerülendő írók eredeti színletet akarván adni írásiknak, elrontandják, 's természetéből kivetkeztetik a' nyelvet, hogy abból majd minden szoros ideát, minden természetes és együgyű szóllás-formát számkivetni igyekezendenek? — Hát ugyan mért nem? ha szabad kérdenem. A' gondolatok' habozása a' kitétel' habozását szűli, 's ha nem tudja az ember szorosán, mit akar mondani, nem látom mi szükség magát világosan kifejezni. Abban áll a' mesterség' tökéletessége, hogy, mikor helyén van, szeretetre méltó homályba tudjuk magunkat az okosság ellen elsánczolni. Literatúránk a' titok' literatúrája; félünk mi a' meghatározottól 's a' valótól. Azok a' vén Görögök, kiknek örökös példányait kiesküdtük, nagyon féleszüskedtek, hogy formát, arczot, egyszóval alakot adtak a' képzelődésök által teremtett lényeknek; mi ellenben még olly lényeket is megfosztunk testi érzékeiktől, mellyeket a' természet ezekkel felruházott. Csalódás minden a' tőlünk alkotott képzeletes világban, 's elfogja hinni az Úr, hogy lángeszű munkájinkból ki kelle vetnünk a' józan okosság' rendszabásit, mellyek a' láng-ész' reptét csupán csak akadályoztatják.

„Egy vígjátékról van a' kérdés? a' társaság' erkölcei' vi'sgálása tellyesen haszontalan a' tőlem kigondolt' karakterek' rajzolására. A' leánynak, ki iránt részvételt akarok gerjeszteni, sem apja, sem anyja nem lesz, 's tulajdonképen a' világ' egy részéhez se fog tartozni. A' szeretetre méltó árva, a' *puszta' szűze*, a' *havak' leánya*, a' *magány' mátkája* leend; még neme is minden baj nélkül kérdésben maradhat. A' kettős értelem, a' kétség, a' bizonytalanság, im' ezek Istenéink, angyalaink, és mű'sáink. Ha egy tellyességgel képtelen meséhez néhány névtelen nevetségeket, példátlan fonáságokat ragasztok, befejezett drámát készítettem.

„ — Minél tovább halgatok, annál inkább látszatom észrevenni, hogy a' Habozó' neve alatt a' tiszta romántosságot vallja az Úr; 's jelentem, hogy ezen esetben csak a' behozatal' privilegiomára van jussa. — Nem is kívánok egyebet, 's szerencsémnek tartom Shakspeare' tanítványa lenni. — Ha merném, O' Canor Úr, azt mondanám, hogy még a' Letourneur' rossz fordításában sem olvasta az Úr azt, kit mesterének nevez. — Furcsa lenne, ha az Úr azt velem megvallatná. — Csak egy közönséges tévedésből akarnám az Urat kihozni, 's rá venni az Urat, romántos iskolájának más patrónust keresni. Tanúlja meg az Úr, Professor Úr tőlem, hogy, ha van Shakspearenek valamelly tisztelethez jussa, ahhoz, mint az emberi természet vi'sgálójának, vagyon. Én egy vad láng-észt látok ő benne, ki, a' korának nyelve által neki nyújtott tetemes színeket használta, finom gondolatai, 's mély belátással teremtett rajzolatának 's festésinek előadására. Shakspeare nem habozó festő: rajzai természet szerint valók. Kétség kívül híjjával van ő az izlésnek és válogatásnak; de épen az igasság' túlsága, az a' hiba, melly szemére vethető. Látja hát az Úr, hogy semmi köze sincs néki a' romántosokkal. — Annál rosszabb, ha Shakspeare olyan a' millyennek tetszik őt' festeni, ne kövessük Shakspeare-t — csak ennyit felelhetek, 's tovább megyek. Az erkölcsök' és karakterek' habozásához a' leírásokét kell

kötni; olly tájakat kell rajzolni, mellyek semmi országban nem taláthatók; olly csudálatos és bájos vidékeket, mellyek sehova se tartoznak: adjunk az égboltnak smaragd színleket; kölcsönözzünk zafir és topáz színt a' fáknak; csak csillogjon minden mint a' csillagok, szavaink üzzék egymást, össze-ütközzenek, felhökként egymásra torlódjanak, és üdvözültünk.

„— Boucher a' festő, ki a' fákat lazúl-kő színűeknek, 's az eget ró'sa színben festette, igen jó példája ezen az Úr által olly ékes-szóllóan oltalmazott nemnek. — Bizonyosan; de elmúlatta komolyítani e' szeretetre méltó nemét a' festelésnek. A' Komoly, látja az Úr, testvére a' Habozónak. Nem sokat különböztetünk-meg a' setétben, 's ez nagyon szerencsésen esik, valahányszor a' fellengőst kergetjük, hogy a' czélt, kedvező és szent homályba burkolhassuk. Soha se fásítsuk-el képleteinket — minél kevesebbet nevéssünk — keverjünk mindennapi előbeszéléseink közzé találos meséket, jövendő mondásokat, ösméretlent és bizonytalant — válasszuk a' természettől mutatott tájak közzül azokat, mellyeket legtöbb árnyék fed — 's a' mellyek mintegy önként behomályosodnak a' lelkek' ide 's tova költözködésére, 's a' más világi beszélgetések', mellyeknek visszaélésétől soha se kell tartani, halgattatására. Minekutánna illy megtelepedett leczkéket adtam a' Habozó' szükséges voltáról a' gondolatokban, erkölcsökben, festelésekben, és karakterekben, nem igen fogok tartózkodni a' Habozó' szükséges volta körül a' kifejezésekben. Van egy bizonyos mód tisztán és szorosán adni-elő még a' bellyebb vonúlt' gondolatokat is, de mellynek követésétől nagyon kell őrizkedni.

„Egy szóval, folytatá tovább beszédét O' Canor Úr, szavát felemelvén, annak a' mit a' literatúrában azelőtt Szépnek neveztek, ideje tellyesen elmúlt; most abban áll a' mester-ség, hogy a' lelket terhes felfüggesztésben tartsuk, frázisainkat ügyesen elcsennjük, 's az olvasóval el tudjuk hitetni, hogy szavaink gondolatot rejtegetnek. Mu'sikát kell adni az orczának, kegyet a' gyűlölségnek; azt mondani, hogy ez vagy amaz képlet p. o. teli van ellenhangzással, hogy egy szép asszony a' harmat cseppje' szépségével bír, egyszóval mindent egymás mellé kell hozni 's összezavarni.

„ — Arra megy-ki az Úr systemája, a' mint látom, hogy azon festőt majmoljuk, ki többféle színekbe mártott ecsetjét a' vászonra csapta, 's összehívta barátjait, nézni e' zavart, mellyet ő képletnek nevezett.

Emelkedni látám a' romantos' szemöldökeit, 's megvetéssel nyílni ajakát. „Az Úr classzikus?“ monda. Elállítám. „Igen is. Csudálom minden józan elméssel, ama már csak lételők' tartósága által is eléggé felszentelt' remekeket; 's nem utálván meg őket azért, hogy a' collegium' unalmait juttatják eszembe, azt hiszem, hogy Virgil kegyel, érzékenységgel, 's harmóniával tellyes-költő, hogy Tacitus még most is példája a' politikai történet íróknak a' tyrannusok' festése' és büntetése' mesterségében. Tisztelem, de bálványozás nélkül, e' nagy embereket, 's az a' hódolás mellyet nekik nyújtok, csak neveli csudálkozásomat a' velek vetekedő újabb írók iránt.

„Higyjen az Úr szavannak, kedves O' Canor Úr, 's hagyja el azon barbár iskolát, mellynek apostolává vállalkozott; az okosság minden idők' tulajdona, 's vannak határai, az eszelősség csak egy perczig tart, 's korlátalan.

„Kevélykedik az Úr abban, a' mit systémájának nevez — pedig nincs systemája. Minden kornak rossz írói követték a' kegyed által javaslott útat. Státius összefüggetlen-ségei, Lucán' dagálya, a' Spanyolok' szójátsziságaik, a' Németek' mélézó sok értelműségök, az Angolyok' választéktalan 's rendetlen képeik, sikeretlen nyitották-meg azon pályát, mellyen az Úr tévedezik.

„Csak két valódi és lehető osztályra szakad minden literatúra: a' jóra 's a' rosra, az igazra 's a' fonákra. Soha se fogja az Úr, a' Habozó nemnek literatúráját a' föld' legvalóságosabb és legtisztább fejű népénél meggyökereztetni.

„Tudom én, hogy változnak az erkölcsök, hogy az emberek a' költőktől és mívészek-től erkölcsöknek megfelelő új ingerléseket kívánnak; de hiszem éppen ezen vágy az új izgatások iránt, legvilágos'b bizonyosága az ember' természeti ragaszkodásának az idealizált valóhoz. Az őseinknek tetsző formák nincsenek mindég viszonzatban a' jelenkor' erkölcs-eivel, 's ideáljaival; nem vetvén meg amazokat, azt kívánjuk, hogy új lángeszek, a' régi lángelmék' vezetékén, új forma ugyan, de a' természet' köréből ki nem lépő, azonban azt nemesítő és önn korokhoz simuló öröm-éléseket szolgáltatassanak a' magok' századjának.

„Ez az én vallásom. A' romántosság' zászlója nevetésemet gerjeszti — a' szoba-szenyesség' (pedantisme) szemetétől pedig csömörködöm. Szabad légyen elibe tennem Virgílt a' *Franczia Músa*' szerzőjinek, 's az okosság' örökös szabásait La Harpe' magyarázgatásainak. Ihol iskolám.“

L.

20.

Egy fiatal Írónak gondolatjai a' Mu'sikáról.

Hogyha gyönyörűségeinket megtekintjük, úgy találjuk, hogy azok nem sokáig tartók. Bár melly kellemes érzéseket gerjessen is bennünk valamelyik, többnyire csak addig tartanak, míg a' gyönyörűséggel magával élünk; nem marad fenn egyéb, hanem csak emlékezete és azon reménység, hogy azzal ismét élhetünk. Már akkor is sokat vesztenénk, ha ezen emlékezet' és reménység' hijával kellene lennünk. De végre mindent elfelejtünk és a' sokszori gyönyörűség idővel nem is lessz gyönyörűség többé. Kell tudnunk, mikép' neveljük örömeinket tulajdon természeteknél nagyobbra és miként tegyük állandóbbá azoknak mulandóságát. Uzsoráskodnunk kell gyönyörűségeinkkel. Úgy kell bännünk velek, mint valamely tőkepenzzel. Az olyan gyönyörűség, a' mellyel tsak magunk élünk, olyan Capitális, mellynek semmi interesse sints. Az, a' ki örömében senkit sem részesít,

hasznos az olyan fősvényhez, ki kincsét zár alatt tartja és annak látásában gyönyörködik, a' nélkül, hogy azt kikölsönözné 's az által szaporítaná. Az, a' ki örömét magában tartja, csak egyszeresen érzi azt; az ellenben, a' ki örömét másokkal közli, azoknak érzését ezereken szaporítja, ha ezerek megosztják vele gyönyörűségét. A' közlés szaporítja, és ezen közlés nemes volta öregbíti azt. Annak képzelése, hogy más is részt vesz azon gyönyörűségben, mellyet ő egyedül 's magán érezhetne, neki új gyönyörűség, melly annál édesebb, minél kevesebbé keresi maga hasznát. Illyen mással közölhető multság a' *mu'sika*.

De valamint minden mesterségek, mellyek a' harmoniának szépségéért tetszenek és a' szív külömbféle indulatainak gerjesztésével foglalatoskodnak, különös figyelmeztetést kívánnak, hogy fogantjokat el ne hibázzák, úgy a' *mu'sika* is. Sokszor talán csak a' figyelmező hallgatás az az egyetlen jutalom, mellyet *mu'sika*-művészek' becsület-kívánása vár. Annak, ki a' *mu'sikát* esméri, annak ki Biharinak legcsekélyebb hegedű vonását is hallani akarja, a' legkissebb zajgás is eltűrhetetlen. Egy remek mívben egy hang sincs, melly fontos nem volna, és egy egyetlen taktus, mellyet nem hallunk, azon gyönyörűségnek egy részétől megfoszt, mellyet a' *mu'sikus* számunkra készít. Engem legalább akkor, midőn valamelly szép *mu'sikát* akarok halgatni, minden zaj, minden kérdés úgy megbánt, mintha magamat tsúfolnának, és azt, a' ki ekkor vígyázatlan, irgalmasság nélkül minden érzéséből 's ízléséből kitagadom.

Még is láttam olyakat, kiknek nem csak kevesebb érzések volt a' szép eránt, mintsem hogy figyelmezhettek volna; hanem zajgások által másokat is gyönyörűségeikben akadályoztatni kívántak és a' társaság' figyelmét ruháiknak vagy verő óráiknak fitogatása által magokra vonni igyekeztek, mintha ők olly fontos személyek lettek volna, hogy nem nekik a' *mu'sikára* ügyelni, hanem másoknak reájok kellett volna nézni. Örülök rajta, hogy csak kevés illyen szeles embereket 's mindeddig nem igen sokszor találtam. Csudálatos pedig, hogy azok, kik ezen hibát követik-el, azon hiszemben vannak, mintha ők tudnák mi az illendőség, holott ezzel, valamint a' jó erkölcsökkel, semmi sem ellenkezik inkább, mint egész társaságokat elkedvetleníteni azon kis gyönyörűségért, hogy reájok ügyeljenek. — A' ki a' *mu'sikában* nem tud gyönyörködni, abban aligha minden felséges, minden nemes érzések el nem tompultak.

Általában a' *mu'sikát* úgy lehet nézni mint valamelly előttünk esmeretlen Istenség' 's egy dicsőbb élet' előhangjainak harmoniáját, mellyen képzeleteink a' nemesebb indulatok' 's szelidebb érzések' roppant országába 's arany századjába ragadnak.

S. J.

21.

Bokátzius János.

Azon a' maga idejében nem csekély hírű emberek közzé tartozik, kik nem eléggé ismeretesek. Maga a' hír 's név is tudnüllik bár mi lelkes dolog legyen, sok viszontagságoknak van alája vetve. Némelly emberek csak a' századok' zajjai és indulatoskodásai' megszállása után ütök-fel a' sírból fejöket, midőn minteggy megértt már a' Jövendőnek az, a' mi elmúlt; 's az eltűnt gyűlölségeket, vonzódásokat, részre-hajlásokat, hamis ítéleteket, a' maga környítményei aránt forró, de az elmul'tak' megítélésében csendesebb és mértékletesebb jelentét eltikkasztja, 's bár minémű már elfelejtett érdemet, némelly kis árnyékai miatt a' valódi fénytől többé meg nem foszt.

Illő hát Bokátzius Jánost valamennyire jobban megösmértetni, és abból, a' mit róla, hol itt, hol amott özsze szedegeték, kiszemelni azt, a' mi talán nem egészen érdemtelen akár a' mostani, akár a' jövendő kor' emlékezetére.

Luzátziában született ő Vetschau' helységében, 1560-ban; de mivel Gäbel Miklós tanítója által, már első ifjúságában hívatott Magyar Országba, 's egész életét honnunkban töltötte, méltán dísz nyert hazánkfijai közzé számláljuk őtet.

Már zsenge esztendeiben költői szikrácskák ütötték-ki magokat belőle, mindég csalhatatlan jelei az eleven elmének; mivel azomban az akkori idők' kimíveltsége szerint elholt nyelvben játszatta azokat, 's egyébaránt is sok másnemű mindenféle foglalatosságai meg nem engedték a' szent tűz' élesztőbb táplálását, a' régiség' minden remek példái mellett sem igen emelheté mindég lobbanóbb és magossabb eredeti lángra költői tehetségét.

Még fiatal korában járta-meg a' Szász Akademiákat, és különösen Vittembergát, Luther' híressége' bölcsőjét, ott a' bölcselkedés doctorává lévén, és több nevezetesebb emberek' barátságába jutván, az ő pártfogások mellett, elébb ugyan a' Szászok köz't a' Szepeségen nyitá Oskolát, azután pedig 1594-ben Eperjes' városa' tanácsától, az Augsburgi vallástétel' Kollegyioma' Rektorává meghívattatott. *)

Híres tanító volt ő a' maga idejében. Azt mondja róla Bél Mátyás: hogy Felső Magyar Ország köz-mesterének látszattathaték, úgy tódult özsze mindenünnen vetekedve tanításaira a' nemes ifjúság, mellyet ő nem csak az iskolák' minteggy saját tárgyaiban és tanítmányaiban szorgalmatosan kiformált, hanem kivált közönségesen az egész élet' szük-

*) Az Eperjesi Tanács meghívó levelében ezeket írta hozzá: „Etsi alii quoque in electionem venire potuerunt: nos tamen „illis omissis H. V. munus id et officium Rectoris Scholae nostrae, quod felix et faustum sit, offerimus: cum aliis de „causis, tum, quod de ejus pietate et eruditione, nobis omnibus optime constet.“ etc. etc. —

ségeire, és idővel a' köz-jó' vezérlésére tartozandókban is, megforgatott. *) Bizonyítják ezt két alagyái, egyik a' nemesség' eredetéről, a' másik pedig, mellyet a' valódi nemességről írtt. **)

Ezen úton jött ő Fő-herczeg Makszimilián, Báthori 'Sigmund, Hardek, Tauffenbah, Forgács Simon, a' Homonnaiak, Sósok, Darholczok, és más akkori nevezetes emberek' esmeretségébe, kiktől Rudolf Császárnak, mint tudós és köz-hasznú ember ajánlatván, a' fejedelmi kegyelemtől nem csak borostyán-koszorús vers-szerzővé, (a' mint Bod Péter mondja) neveztetett-ki, hanem czímert mutatható nemességgel is megajándékoztaték. Czímere' paizsán és sisakján gólya volt festve a' vers-szerzőt borostyánnal koronázó állásban, a' sisakból pedig két koszorús zászló nyúlt-ki, mellynek egyike a' jobb oldalú t. i. két fejű sassal, másika pedig a' hold' és csillagok' képeikkel tündöklött; annál nagyobb megkülömböztetés akkoriban, mivel azon idők csupán csak vitéséghez kötének nemességet, és minden egyéb kitündöklést a' nemesi rangra méltatlannak tartottak. Szívesebb versekre ***) gerjeszthette volna tehát a' hála-érzés Bokátziust, mint a' mellyekkel Ő Felsége' kegyelmét megköszönte, és valóban sokkal különb e' következő pár sor, mellyekkel Taubmann Fridrik örvendeze a' koszorúsna,

Nostrum est virtutem bene gestis quaerere rebus,
Virtuti pretium ponere, Caesaris est.

mint azon egy merő szó-játékon, több sorokon keresztül forgó cikornyás versezet, mellyel maga a' koszorús, kegyelmes Urának hálálkodott. Jobb talán az önnön magára írtt következő distichonja:

Praga mihi laurum, titulos Witteberga magistri,
Hungaria officium conjugiumque dedit.

Nevelték a' felségi megkülömböztetések mind hírét mind nevét Bokátziusnak, a' minnek következésében, Eperjesről Kassára hívatott-meg Oskola Rektornak. Több, nagyobb, fontosabb és nevezetesebb dísz ruházott akkorában az illetén meghívás, a' meghívottra, mint mostan. Az akkori idők' színéhez tartozna tudniillik: mind a' mellett, hogy csak nem csupán a' vitéség becsültetett, a' béke' mesterségeit és tudományait tisztelni, mert azon dolgok iránt szoktak az emberek leginkább tisztelettel viseltetni, mellyeket legjobban csudálnak, és semmit se csudálnak úgy, mint azt, a' mit csak félig meddig ismer-

*) Communem certe Hungariae Superioris Praeceptorem dixisses; ita in ejus disciplinam nobilis adolescentia certatim confluebat, quam ille non literis tantum, quae sunt scholae quodammodo propriae, solerter formabat; sed iis praecipue artibus subigebat, quae cum toti universim vitae; tum administrandae olim reipublicae, sunt necessariae. Lásd Adparatus ad Hist. Hungariae Matthiae Bel, Posonii 1755.

**) Lásd Hungarid. Libro II. pag. 165. et 175.

***) Aurea cum Ducibus, des laurea serta Poëtis,
Quas bene divitias, Maxime CAESAR habes.
Aurea das Ducibus, mihi laurea serta RVDOLPHE!
Sic aurum et laurum det tibi sancta Trias!
Aurea sic redeant TE Caesare secula, sic TE
Aurea, sed sero, ponat in astra DEVS!

nek, és a' mihez szívesen látszattatnának érteni; a' becsülés' díjját ellenben, csak azon tárgyakra halmozzák, mellyeket magok is többnyire gyakorlanak, vagy képesek gyakorlani, 's a' mellyeket nem becsülni önn' magok legyaláztatása nélkül lehetetlen volna nékiek. Nem állítom én, hogy helyesebben gyakoroltatik mostanában a' tanítás' mestersége, mint Bokátzius idejében; de bizonyos, hogy közönségesebben ösmeretesebb most a' jó tanítás' rendszabásai, mellyek ha ritkábban gyakoroltatnak is olyan jól, mint az előtt, annak nem a' közönségesebb tudatlanságban, hanem egyéb egészen más környülállásokban kell okát keresni. — Eléggé tiszta Diáksággal, *) ollyannal t. i. millyet már ma akárhol is ritkán olvasunk, történt Bokátzius' meghívása, de a' tudományokat és azok' tanítóját tisztelő város még ezen meghívással sem elégedett-meg, hanem rövid idő múlva közakarattal, Tanácscsába is befogadta Oskola Rektorát; nem sokára azután Város-bírájává is lón a' Senátor és Rektor, 's egyszer'smind a' várost is, az iskolákat is egyformán és szerencsésen igazgatván, így írta magát alá leveleiben: *Rector utriusque Reipublicae.* **)

Megjegyzésre méltó, hogy noha a' tanítgatás' bajait és nehézségeit nagyon érzette légyen, ***) még is jobban szított szíve oskola tisztéhez, mint a' városlehoz, holott ezt is a' legnagyobb díszzsel és meglelégedéssel vitte. ****)

*) Posteaquam, proximâ hieme, M. Albertus Gravverus, e scholâ nostrâ, cujus ipse rector biennio fuit, in Germaniam discessit, ea nos inprimis, hos ipsos totos menses, cogitatio tenuit, equemnam dignum haberemus, quem in Gravveri locum sublegeremus. Nam, ipsa juventutis nostrae frequentia, suo certe jure poscere a nobis publice magnam curam videbatur, deligendi ejus, qui ei juventuti, recte atque utiliter praeficeretur. Is, cum Tu, unus praeter ceteros, multorum prudentium virorum testimonio et praedicatione, eo dignus munere videare; Magistrum Te et rectorem juventutis nostrae scholasticae, communi omnium suffragio, eligimus et vocamus, pensionesque omnes, stipendia et commoda reliquorum rectorum promittimus, et benevolentiam nostram deferimus. Qua in re, cum facile videas ipse, quanti Tuam, in instituendâ juventute, sedulitatem faciamus, erit tuae humanitatis dare operam, ut, quam Tibi scholasticae pubis docendae regendaeque curam atque provinciam ineundam deferimus, laeto atque alacri animo, primâ occasione, suscipias. Reliqua. Datum Cassoviae, die 11-mâ Maji, anno MDXCIX. Judex et jurati cives Cassovienses. Lásd Adparatus ad Hist. Hungariae Matthiae Bel, Posonii, 1735.

**) Lásd Nachrichten von den Lebensumständen, und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn. Gesammelt und mit vielen Anmerkungen erläutert von Joh. Samuel Klein. Leipzig und Ofen 1789. I. ter Theil. Seite 84. —

***) *Volt Tanitóját G ä b e l t így vigasztalja:*

G ä b e l i, decus inclitum Dearum,
Formatorque meae potens juventae,
Miror, miror: ut usque pertinaci
Nervo, ac unde queas, docere ludis.
Quid contemptius est, docere ludis?
Quid molestius est, docere ludis?
Quid pauperius est docere ludis?
Hoc olim haud bene credidi Magistris
Quod sat exerior modo Magister.
Eloquar? taceam ne? sustinemus
Nos, nos coelum humeris, Atlantis ingens.
Et fors conditio rudis bubulci

Est nostra potior: laboriosi,
Quod noctesque diesque toediosum,
Exantlamus onus, nec ulla nostris
Sors arridet: et ulla Gratiarum
Se non proebuit optimis benignam
Praeceptoribus arte liberali.
O mellite magister! o juventae
Quondam Musae meae beatoris.
Ipse nunc didici, docere ludis
Crucem maximam, et esse id eruditus
Toediosius omnibus molestiis.

****) Et Senatum frequentabat continenter, neque deserebat scholas: temporis rationibus ad eum modum subductis, ut quod a munerum altero vacabat, alteri id, quam sollicitissime, impertiretur. Adeo, ne tunc quidem, sterilis eum cathedrae poenituit, cum relicto pulvere umbrisque, in opimâ celebritate versaretur: magistratum certe civilem, scholastico alteri, posthabuit semper. Lásd Adp. ad Hist. Hungariae Matthiae Bel. Posonii 1735.

Eddig zajgások és keserűség nélkül haladott élete Bokátziusnak, és egyformán gyarapította ő mind városa' szerencsáját, mind a' magáét; de túl ezen, az idők' viszontagságai nagy keserűségekbe keverték. Kezdvén tudniillik fejét emelni Bocskai, az Erdélyben gyűlt fergetegeket mindent felbizgató zajgással Magyar-oroszra is hajtotta. Kassa, melly akkor nevezetesebb város vala, szintűgy az ő ügyibe keveredni kényteleníteték. Bokátzius' bírósága alatt nyitá-meg kapuit Kassa Lippaynak, Bocskai seregei egyik vezérének. Sőt bíróját a' Rákos-mezejére követségbe küldötte Bocskayhoz. Olvashatni e' követség' leírását Bélnél, mellyet maga Bokátzius készített; kitetszik abból, hogy maga Bocskay szintűgy mint Bokátzius, koránt sem voltak ellenségei az Uralkodó-Háznak, sem pedig a' Török uralkodás' barátjai.

Tudva van, mint szolgáltatott főképp a' hit vallási szabadság' kívánása, akár okot, akár színt az azon időbeli villongásokra. Bocskay a' Német-orozági protestáns fejedelmeknél segedelmet keresvén, otthoni hit-sorsosai' számára, Bokátziust, kit nagyon kedvelni látszatott, e' végett Német-orozszágba küldötte, de a' mint Istvánffy beszéli, a' Brunsvigai és Lüneburgi Herczeg Henrik Július, a' Kassai bírót, mert a' Császártól paszszusa nem volt, kém gyanánt elfogattatta, és a' Császárnak őrizet alatt elküldötte, a' Császár pedig a' Prágai vár' feje-tornyába záratta.

Csak nem két esztendőt kelle néki fogságban tölteni, melly szerencsétlensége' emlékezetére kiadta Diák, Német, és Magyar versekkel amaz alkalmasint veszendőbe ment munkáját, mellynek illy czímet függesztett homlok-írásúl: *Olympias Carceraria*. Esedeztek ugyan Bocskay' küldöttjei Bécsben, Mátyasnál, a' Fő-Herczegnél, méltóztatnék ő Cs. Királyi Felségénél Bokátzius' szabadságát kieszközleni, de késedelmet szenvedvén a' kérelem' bétellyesítése, felesége pedig nehezen várván férje' szabadulását, nem közönséges eltökéllyel Prágába ment, és a' várba szakácsnének állott-bé. Itt, (elmés és találós lévén a' szeretet,) hol egyszer, hol másszor enni vitt a' fogolynak ál-ruhában, próbára kívánván tenni férje' hűségét, de a' tartós fogságtól nevedett bú, olly igen nevelte Bokátziusban a' hűséget, 's annyira erősítette őt' minden kísértetek ellen, hogy felesége örülve 's egyszer'smind szívében búslakodva szegény férjét még jobban megszárván, csak-hogy őt' olly leverve ne lássa, még a' hűség' ingadozásait is szívesen megbocsátotta volna néki, 's nem egyszer minteggy kipattanna a' maga megesmertetésével; de meggondolván, mi-ként veszedelmeztethetnék férje kiszabadulása a' röktöni ráismérés lármázó öröm-sikoltásaitól, jobbnak találta czédulát tenni a' fogoly' számára sütendő kenyérbe, 's abba mind azt megírni, a' minek tudása a' szabadulási czélt elősegíthesse. Az aszszonyi ügyesség ezen kenyeres levelezésben a' többi között arról is tudósítá férjét, mint tartotta ő kedves rabja' javára szükségesnek egy pék legény' szívében maga iránt szerelmet gerjeszteni, mint fog ez a' jó szívű legény a' szakácsné kedvéért, és az ő útasítása után, egy vám-kerek Debreczeni formára sütendő kenyérbe, valamelly borongós essős napon, vastag, hosszú kötelet rejteni, 's több efféléket, mellyek a' legigazabb, legforróbb hűségből származtak, bár mi mosolygó bal magyarázatokra adhassanak alkalmatosságot mostani romlottságunknak.

Lón sikere a' fortélynak. A' czédulában kijelelt időre, az éj' csendbe borúlt setétségei között, a' magos vár' ablakjáról, az említett hosszú kötélen lebocsátja magát bátran a' szerencsét próbáló fogoly, hív nője' karjai közzé. Nem veszteglenek, — odébb álla-

nak, míg végre sok veszedelem között, Kassának köz nagy örömeire kiszabadított urát a' jó feleség haza hozza. Akár felesége' elszánása, akár a' Kassai Tanács' több rendbeli eszedése eszközölte légyen ő Felsége a' Császár' részt vevő kegyelmét, megbocsáta neki végtére a' törvényes Fejedelem.

De már haló félben volt ekkor Bocskay — halála után pedig Bethlen Gábor kezdé a' két hazát zavarni. Kassa, a' maga helyheztetése miatt, szintúgy hozzá állani kényteleníteték. Holott újra válalta-fel Bokátzius a' Kassai bíróságot Prágából vissza jövele után, rövid idő múlva mindazonáltal lemondott arról, 's hátra lévő elgyengült erejét vénsége' közelítésével egészen az iskoláknak szentelé, így történt, hogy Bethlen is kegyelmekkel és megkülömböztetésekkel tetézi Bokátziust; bizodalmaival megajándékozza, tanácsossá kinevezi — meghittjei közzé számlálja, és Erdélybe Fejér-várra, a' hol Protestáns Univerzitást is állított, Könyv-tárja' őrzőjévé meghívja; *) sőt maga viselt dolgainak megírását és kibocsátását is reá bizza. **) Ezt annál természetesebb volt tennie, mivel Bokátziust, Bod szerint, már az előtt, azonnal, kiszabadulása után, Illésházy István a' Nándor, Magyar-ország' historikussává kinevezte. Azomban bizonytalan megírta é, mint némelyek gondolják Bocskay' és Bethlen' viselt dolgaikat? — annyit tudni, hogy készült rá, és történeti segedelmeket keresett e' célra ***) sőt Klein, volt Kassai Evang. Prédikátor, sokféle dátomú munkájában, egyenesen azt beszéli, hogy felmaradt Bokátziustól egy illy című munka: *Gemina Hungariae Conversio, altera Bocskaiana, altera Bethleniana*, de hogy mind a' kétő elveszett. Munkáji már most ritkák, és csak némely nagyobb és válogatottabb Bibliotékákban találtak. Költeményes munkáji közzül, ezek a' nevezetesebbek: *Hungaridosza ****)* öt szakaszokra osztott külön-külön nemű versezetekben, mellyek hol hadi dolgokat, hol mindenféle dicséreteket, menyegzői és temetkezési emlékezeteket 's több más vegyített tárgyú költséket foglalnak magokban. Győr vára' vissza vételét a' Töröktől, Schwarzenberg vagy Schwarzenburg és Pálffy vezérlése alatt, szintúgy énekelte egy különös versezetben. A' *Börtönös Olimpiást* már említettem. Az *Ecclesiasticus* könyvét is alagyas versekben Diákra fordította. — A' 103-dik *Zsoltárt* szintúgy. — Hős Diák versezetet is írtt ezen cím alatt: „*Hungaria gratulans, carmine heroico descripta.*“ — A' folyó beszédük között, Rákos-mezei követsége' leírásáról már felől szóllottam, készületéről a' fent nevezett historiai munkára szintúgy; magáról a' *Históriáról* hasonloképpen. Bocsa-

*) Bél Mátyás ugyan kételkedik, volt é Bibliothékája Bethlennek, de szüntette kételkedését azon metszett kép, mellyet birt és a' melly a' vén Bokátziust, prófeszszori öltözetben, valamely Bibliotéka' közepében, író asztal mellett ülve, és gondolatokba merültében és írtában adja elő. Azomban megkell vallani: hogy az a' körülállás még nem igen teszi tisztába Bethlen Gábor Bibliothékája' lételetét; azomban híhető, hogy fejedelem léttére Bibliotéka nélkül, ha csupán luxus gyanánt is, nem igen szükölködék. Tudva van, mint szeretett olvasni, 's mint olvasta folytatában a' Sz. Írást.

**) Mélotai István, így ír Bethlen Gábor fejedelemhez: „Felséged hazájához való nagy szeretetiről, viselt nagy dolgairól, és sokképpen vett győzedelmiről én nem szólok, minthogy a' Felséged ordinárius Historikussa Joannes Bokátzius, rövid napon azokat e' világ' szeme eleibe terjeszti.“ Lásd *Speculum Trinitatis 1622. In Dedicatione.*

***) Lásd: *Historia Parasceve, seu praeparatio ad rerum in Hungaria Transylvaniáque trium Imperatorum ac Regum, Rudolphi II. Matthiae II. et Ferdinandi II. nec non electi novi regis Gabrielis, tempore gestarum, opus historiale, ad cujus augmentum subsidia petit litteralia etc. Joannes Bocatius, Consularis Cassoviensis, et electi regis Gabrielis historicus. Cassov. 1621. 8.*

****) *Hungaridos libri poematum V. quorum unus Martialis seu bellica. II. Encomiastica. III. Nuptialia. IV. Miscellanea. V. Sepulchralia continet. Bartphae excudebat Jacob Klösz. 1599. 8.*

tott-ki még egy könyvet, de a' mint mondja Bod, másét, *Mátyás Király' tréfás mondásairól*. *) Klein pedig megmeg egy más könyvéről is emlékezik, t. i. a' *Keresztvények képéről, a' Törökség alatt*. **) Ennek is csak kiadója vala, mert szerzője Thúry Pál. — Bod szerint, Fija, Bokátzius Menyhért is bocsájtott-ki egy kis könyvecskét, mellyben a' *Miatyánkot XXV. nyelven* adja elő. ***)

Hibásan alkalmaztatja Klein, Bél Mátyásból azon verseket, mellyeket Bokátzius János Ipjára Belsiusra írtt, úgy adván elő azokat, mintha Belsius írta volna Bokátziusra. Foglaltatok ez: hogy hét nyelveken tudott beszélni, és a' Császártól, három külön-külön követségbe küldődött, és Konstantinápolyban soká mulatott volna. ****) Szerencsére kevés fontosságú dolog már most, hét nyelvnél többet vagy kevesebbet tudott é Bokátzius? Kedves mondása inkább megérdemli az említést. Ez volt:

Postea erit melius: si non hic, restat Olympus.

Sir-írást akarván magának készíteni, így írt barátinak: „Amici! Bocatiano tumulo, si meretur, hoc supperaddite:

Bocatii recubant, heic ossa sepulta Joannis,
Cui studium, pietas atque poësis erant.

Azok, kik nem kételkednek Bokátziusnak Bibliotékárius voltáról, Fejér-váratt Erdélyben, és őt' Bethlen Gábor' nagyon kedves emberének hírelik, azt állítják: hogy Bethlen több követségekre használta, és hogy Bokátzius sokat merett, és tett érette; sőt, hogy egyik útjában, mellyet ura' ügyiben teve, holt volna meg 1630-dikban, és Morva Ország' Ungriſch = Brodt nevű falujában eltemettetett.

Ezek látszattak említésre méltóbbaknak, Bokátzius az Oskola-Rektor', a' Senátor', a' Bíró', a' köszorúzott Vers-szerző', a' Követ', a' Historicus', és a' fogoly' életéből. Nem lehet kiki nagy Király, nagy Vezér, nagy Minister, nagy Igazgató, nagy Író. Eggyik ember' helyheztetése nagyobb kört öleltett-meg, a' másiké kissebbet, keskenyebbet. Ezt magossabb helyre alkotta a' természet a' társaságban, de a' sors vagy a' kor, mellyben élt, alacsonyabbra veté; amazt ellenben a' sors', a' természet' és virtus' ellenére, magánál magossabb polczra emelte és állította. A' sors' csudálatosságai, a' környitmények, az idők' zajjai, a' társasági elrendeltetések' fogyatkozásai nem engedik minden jelességnek, vagy kitünését, vagy kifejtődését, és így a' természettől kijelelt helyére jutását; ez

*) Salomon Hungaricus, vel de Matthiae Corvini Hungariae Regis, sapienter, egregie, fortiter et jocose dictis et factis Libellus Galeati Martis. Cassov. 1611. 8.

**) Idea Christianorum Hungarorum sub Turcismo: epistola quondam a Paulo Thurio, scholae Tolnensis rectore, ad amicos perscripta, nunc à Bocatío edita. Cassov. 1615. 8.

***) Oratio Dominica Polyglottos, vel Pater noster in XXV. Linguis per Melchiorrem Bocatium Cassoviensem filium Joannis. edita Cassoviae 1624. 8.

****) Ore uno tenuit lingvas septem: Hungarus, Anson,
Hebraeus, Graecus, Sarmata, Teuto, Getes.
Trinus eum varias Caesar legavit in oras,
Bizanti longas traxit in urbe moras.

az oka: hogy az emberi nemzet nincs ott, hol annyi ezer esztendőök olta lehetne, és kelene annak lenni; de azért megy', — indul, — halad, — ha lassan is nagyobb tökéletességre az emberi nem, és minél nagyobb akadályokat gördítenek a' századok' viszontagságai a' tehetségek' és igyekezetek' elibe, annál jobb emlékezetet és nagyobb dicséretet érdemel az, ki bár minő körben, akár mint Király, akár mint Oskola-mester helyeztetését használván, mulandó rövid életében lelki erejét felebarátjai' javára fordítani törekedett.

Dulházy Mihály.

22.

ABELARD és ELOISZE.

Azon időben, hol a' vadság' és tudatlanság' sötét fátyola alól a' culturának, és tudományoknak fények kezdett Európának egén kilövelleni, jelent-meg Abelard a' tizenkettedik század' kezdetével Franciaországban. Nemes vérből származván Bretagneben, a' tudományoknak szentelte életét, mellyekben különösen a' dialektikában olly előmenetet tőn, hogy mestereit csak hamar felül mulná, és valamint Páris a' tudományok anyának, úgy Abelard a' világ' legnagyobb filosofusának tartatott.

Párisban tanított, hogy Eloiszét ismerni kezdé. Eloisze, Fulbert Kanonoknak unokája, korának dísze volt, kiben a' testi kecsekkel a' lélek' nagysága úgy egyesült, hogy egész Franciaországban elhíresednék. Fulbert, jóllehet fősvénységről vádoltassék, sejtven unokájának tűz-elméjét, a' költséget nem sajnálá, a' leghíres'b lánynak a' leghíres'b mestert kiválasztani. Így került Abelard Fulbert' házához, 's Eloiszének társaságába.

Abelardnak már csak neve is elég volt a' tizenennyolcz esztendőös lányban tiszteletet gerjeszteni, melly napról napra nevedvén annyira ragadta a' hajlékony lelket, hogy egészen Abelard' gondolkozásától függne. Fő-tárgyak a' régiség' irásai voltak, mellyek valamint hirtelen munkálódtak a' lányban, úgy Abelard' lelkéből eredteknek lenni látszottak előtte. Így lett Abelard Eloiszének a' tökéletes'b férfiú, és az ennek a' legengedékenyebb tanítvány. Nem csuda tehát, ha a' két léleknek egybe olvadása a' legbizodalmas'b barátságot szülte. Adjuk ehez Abelardnak azt a' kettős tulajdonságát, melly magának Eloiszének vallása szerint legerős'ben vonja az aszszonyi nemet a' férj-

fiakhoz: kellem a' beszédben, grátzia az énekben. Abelard t. i. azon órájít, melyeket a' philozophiától pihenésre vont-el, szerelmes énekek' szerzésére fordította, melyek csak azért is, hogy Abelárdé voltak, szerte énekeltek. Eloisze tehát a' komoly philozophusban lelte egyszer'smind a' legnyájas'b embert. Végre emlékezzünk-meg arról is, hogy mind a' kettő ifjúságának legszebb tavaszában volt, 's nem fog előttünk igen különösnek tetszeni, ha a' bizodalmas barátokból tüzes szeretők váltanak.

Ez a' bizodalmas társalkodás, a' gyakor együtt mulatás, elsőbb ugyan Fulbert barátjai 's rokonjai előtt, utóbb maga Fulbert előtt is, gyanússá lett, 's nem késett az unokájának gyalázatját rettegő öreg a' veszedelmes mestert házából kitiltani. 'S még is későn már! mert csak hamar Eloisze Abelardhoz irt levelében jelenté, hogy szerelmek' zálogát már szíve alatt hordozza. Abelard, nagyobb jussa lévén most a' szeretett tanítványhoz, ezt Fulbert honn nem-létében Kissebb Britanniába vivé testvérjéhez, 's az itt született férfi gyermeket Astrolabusnak — a' csillagoktól származottnak — nevezé.

Ez alatt semmit el nem mulatott Abelard, hogy a' haragra gyúladt öreget megkérlelje, kit csak a' házasságnak ígéretével csendesíthetett-le. Abelard irt kedvesének, 's néki kezét ajánlá, mellyet csak nehezen fogadott-el, azt állítván, hogy illetlen volna Abelardhoz magát, ki többeknek született, egy aszszonyhoz kötni-le. De mit nem tehetett a' nagy mester az egészen tőle függő, sőt benne élő tanítvánnyal? Reá birta végre, 's a' szerencsétlen egybekelés meglett; olly feltétel alatt még is, hogy a' házasság titok maradjon. Fulbert azonban semmi mocskot nem akarván unokája neve mellett megszenvedni, a' házasságot csak hamar elhíresztelte, mellyen felharagudván Abelard Eloiszét az Argenteuilli monostorba vitte. Ezen cselekedete Fulbert előtt gyanússá tevé a' házasságot, mellyért hogy magát megboszoszúlja, barátival a' leggyalázatos'b tette vete-medett: éjént, midőn a' nyugalom' ölében szendergett Abelard, rajta ütöttek vérengző ellenségi, 's ah fertelem! férfiúságától megfoszták. —

A' szégyen, fájdalom, 's az eddig szerzett minden dicsőségnek hirtelen homályba dűlése, nem engedték Abelardot tovább a' nagy világban élni; a' Sz. Dénisi Monostorba költözött, szerzetes köntöst vévén-fel. De az ifjúság ége mestere után, 's vissza kívánta tanító székébe. A' Seine melléki Nogent városa mellett épített magának lakást, 's egy kápolnát; itt folytatta egyszer'smind mesteri hivatalját. Számos ifjak keresték őt fel, 's magoknak viskókat építettek hajléka mellett a' pusztában. Ezeknek segítségekkel épült utóbb egy nagyobb templom a' vígasztaló Sz. Lélek' tiszteletére, mellyet Abelard Paraklétnek nevezett. — Pusztájából kicsalta idővel Abelardot a' Sz. Gildasi szerzet, Apátjává választván őt.

Eloisze ez alatt Abelard' javallására felvette a' szentelt fátyolt, és az Argenteuilli monostorban Priorissa hivatalt viselt. Innen most szüzeivel ki kelle költöznie, mert a' monostor, Süger Apátnak, Franciaországban ekkor a' leghatalmasbnak, kívánságára a' Sz. Dénisi Apátságához kapcsoltatott. A' vándor szűz seregnek elfogadására üresen állott most Paraklét, 's kinek lett volna Abelard' tulajdonához nagyobb igazza, mint Eloiszének? itt telepedett-meg a' gyenge raj, melly most Eloiszét választá Királynéjának.

Abelardot azonban Sz. Gildasból is kitolta az őt nyomban üldő kemény sors. Bretagnéba vonta magát egy barátjához, 's itt írta életének szomorú történeteit: *Historia calamitatum*; melly utóbb Eloisze kezéhez kerülvén, minthogy nagyobb része maga volt, felszaggatta szívében a' régi sebeket. De a' fájdalmat maga egyedül akará érezni, férjének pedig, 's barátjának sebeit enyhíteni sietett. Ekkor írta Abelardhoz három nevezetes leveleit, mellyekben a' szívnek egyenességét, a' léleknek nagyságát, és az aszszonyi erkölcsnek magasságát csak az nem látja, ki hasonlót magában soha nem érzett. Az utolsóban kéri Abelardot, írta a' gyengébb nemhez alkalmaztatott szerzetes törvényeket; 's ezt tőle Abelard meg sem is tagadhatá.

Paraklét már most Eloisze felvigyázata alatt az erkölcsiségnek, és buzgóságnak, az aszszonyi virtusnak, és tanultságnak helye lőn. Eloiszének nemes maga viselete többet munkált mint nagy neve. A' Champagnei Gróf, a' helynek birtokosa, a' szomszéd földes urak, a' Francziai Király, maga a' Római Szent Atya, vetélkedtek az adakozásban; úgy hogy Eloisze rövid idő alatt többre ment, mint Abelard egész életében mehetett volna: Eloiszéhez engedékeny volt minden, Abelard ellen minden öszve-esküdni látszott.

Midőn így virágzik Paraklét, Abelard a' kemény sorssal, ellenségivel, önmagával újabb csatákba keveredett. Nagy, egyszer'smind nyugtalan elméje néki már ezelőtt több 's hatalmas ellenségeket szerzett; de vele egy sem merészlett személyes csatába ereszkedni. Most tehát felvették régibb írásai, 's az ezekben talált heterodoxiak a' Sz. Gyülekezet' elé terjesztettek, 's reájok átok mondatott. Abelard maga védelmezésére nem nyervén engedelmet szerencsétlen életén elszomorodva magát a' Clugni monostorba vonta-meg, hol a' nagy tiszteletű Pétertől, mint állandós barátjától, örömmel fogadtatott. Itt élte az élet' utolsó napjait, míg végre megbetegedvén Sz. Marcellbe vitetett, hol meg is halt 1142-d. April 21-dikén megbékéllvén Istennel, magával 's az egész világgal. Teste maga' 's Eloisze' kívánságára Parakletbe vitetett, 's a' fennemlített tiszteletes Atyától sirjába késértetett. Eloisze még húsz esztendeig élt utánna, tiszteltetve, szeretetve mindenektől. Meghalt 1163-d. Máj. 17-dikén, és Abelard mellé temettetett.

Az itt következő költemény a' Nagy-aszszonynak kharacterét tulajdon szavaiban adja-elő. Agatha és Agnesz nem költött nevek, Abelard' unokáji voltak ők, 's Eloisze nevelte őket klastromában. A' régieknek ismerete, szeretete, melly Parakletben uralkodott, sem költemény: Eloisze a' régiekben élt, 's a' tudós' nyelvek Parakletben mindennapi leczkék voltak.

N É N I A.

Agnesz és Agatha, Eloisze' Tár-koporsója felett.

Agatha.

Lantok zengjenek a' szerető hős-aszszony halálán,
 Kit szent fátyol alatt Róma hevíté, 's Athen.
 Szappho, Cornelié ő! Szophoniszbé! — Nem, Eloisze,
 Kedves'b minékünk e' neve, néki dicsőbb.

Őt hirdesse dalunk, őt visszhangozza vidékünk,
 Árva maradt szívünk csendbe' zokogja nevét.

Agnesz.

Fogd hárfád! Agathám! én lantomat. Ének után verd
 A' hurokat. Leczkét erre szerelme adott.
 Mit dalljunk? Történeteit? nem: mennyei lelkét,
 Ezt gyakran közlé sirva, vigadva vélünk.
 Hallana bár bennünk, mondják, hogy az árnyak is hallnak,
 Áldás tőle, hiszem, jönne dalunkra alá.

Agatha.

Orgona míg nem zúg, míg nem kondulnak harangok,
 Míg testét szentelt sirja nem inti alá:
 Ébresszük hangját a' lágyon elaltnak; az égi
 Mint szóllott, hárfám vedd huraidra szavát.

Agnesz.

„Vég nélkül szeretett Abelardom! mennyei lelked
 Gyenge korom kedvelt Elizeumja vala.
 Szép fényjét testedbe lelém a' régi időknek,
 Nyelveden azt véltem szóll hogy Apollo maga
 Róma 's Athénének nagy bölcsei rajta beszéltek,
 Gyenge tanítványod szíve utánna merült.
 Minden szem rajtad függött; és voltak irigyim;
 Nagy neved a' koronás főket homályba hozá.
 Elfolyt ifjú korunk legtisztább álmadozása,
 Mindenén álthatván, mennyi világot ölelt!
 Ah! a halandóknak kiseded rövid álmaik édes'b
 Emlékét a' szív el nem ereszti soha.“

Agatha.

„Istenem! — ah te valál Abelardom! senki kivűled,
 Kit szereték; benned tiszta öröme lelék.
 Fő gondom te valál; csak néked tetszeni; minden
 Néked hódolt e' szívbe, 's felejtve hevert.
 Hogy kezedet nyujtád: Abelard hát férjem e? mondám,
 Lásd mi csekély vagyok én, 's melly nagyok áldozatid!
 Szokrates int hozzád: „Légy a' föld' mestere!“ Minden
 Vágy és esdve kiált szép tudományod után.
 Ennyire nem hallgatsz? Hír ajtaja nyitva előtted,
 Ezt ha bezárandom, ritka menyecske leszek.

Gyáva leány, kit kincs, kit név és pompa kecsegtet,
 Ennek szíve azé, értte ki többet ígér.
 Nyujtsa kezét Czészár, 's koronáját, én Abelardnak,
 Hogyha leszek, mi vagyok, kedvese, büszke leszek.
 Ám az örök végzés szóll hozzád: „senki ne birjon,
 Mint az egy Isteni, kit néked ajánla az ég.“
 Mindent elhagynék értted; mindenem óh te!
 Csak benned, 's egyedül él Eloisze, 's lehel.“

Agnesz.

Csak még is megesett: az öregnek könnyei győztek,
 Fulbert volt gyászos házasulások oka.
 A' pokol öblében Furiák kedvekre tüzelnek,
 Régi rakásfajok lángba borúlva ropog.
 Gyászba fanyalg Hymen, és szomorú gondokra lecsüggve
 A' bús mátká kezét férje kezébe tevé.
 A' gyilkos boszszú lantom' tompítja —

Agatha.

- - - - - Dühödnek
 A' Furiák: Bosszú és pokol adta harag.
 És te kevély Tisziphóne velek. Vérengzve nyomulnak
 A' komor és mérész éj takaréka alatt
 Isszonyatos rút tette elő. Borzadva tekint itt
 A' természet alá, 's elkomorítja magát.
 A' szent álmat örök szeplő lepi; méreg az élet
 Kellemetes poharán elkésérítve lebeg.
 Férjétől elváll a' bús nő, szíve gyötrődik,
 A' pokol ezt látván csúf hahotára fakad.
 Élete ösvényén Abelardnak vastag homály ül,
 Dícskoszorúja sötét éjbe enyészni döle.
 Mint hajdan dühödött Berekynthia dölyfös Atissza,
 Kétségbesve tekint a' komor égre szegény.

Agnesz.

Kétségbesve tekint a' tár mélységbe alatta,
 Futja világ' zajját, 's klastromi partra siet.

Agatha.

Futja világ' zajját, hölgyét futtatja előre,
 Értvén hölgye, pirúl arcza szemérme alatt.
 „Ah Abelárd, Abelárd! rebegé piros ajka, kegyetlen
 Gyötrelmed keserű szívemet általüti.

Hogyha pokolba akarsz, poklokra előtted örömmel
 Indulok, és testem' durva tüzébe vetem.
 Azt vélted, mint hajdan amaz Lót' oszlopa, hátul
 Kullogok? Ah ne piritsd arczomat, ah Abelárd!
 Áldozatom nincs Istenemért, nem várja jutalmát,
 Csak te valál egyedül áldozatomnak oka.
 Szívem már keblembe' nem él, magadéba keresd-fel,
 Ott ver, vagy megszűnt vére hevülni tovább.“

Agnesz.

Halljad, harang kondúl! ez most érette az első.
 Arra lebeg szabadon lelke, 's egekbe repül.
 Nézzd csak ama' bárányt, már lángol előtte az oltár,
 A' pap' kése alá nyújtja szelíden agyát.
 Így lépett oltárhoz ez is, bálványja korának,
 Mennyei lelke sugár teste kecsébe' virult.
 Ő szép évének szebb csillaga, dísz nemének,
 A' kit az ifjúság szíve, kobozza vere.
 A' szép 's bús Amazon bátran fellépe helyére,
 És szóllott, 's rebegő hangon ezekre fakadt: *)
 „Ah nagy férj! ah én méltatlan hölgyed! az illy fön
 A' vad sorsnak hát ennyi hatalma lehet!
 Mért nyujtám kezemet, ha kezem lön eszköze illy nagy
 Inségnek? Hölgyed már lakol, íme fogadd.
 És önként lakol ő.“ Mondá, 's térdjére leomlott,
 'S fátyola könnyeinek híg özönébe feredt.

Agatha.

Megvállt mindentől, 's mi előtt irtóza leginkább,
 Választá, 's bajnok lelke kivivta baját.

Agnesz.

Egy fájdalma maradt: „Abelárd' nőjére nem ismer —
 Ezt zokogá — terhes lúmba' felejtve fogyok.
 Ah Abelárd, Abelárd! hármassal tiszteldre tekints-fel:
 Mester, férj, szerető; mindenem — elfeledőm!

*) o maxime conjux!

O thalamis indigne meis! Hoc juris habebat
 In tantum fortuna caput! Cur impia nupsi,
 Si miserum factura fui? Nunc accipe poenas,
 Sed quas sponte luam. Lucan. Pharsal. I. 8.

Corneliának, Pompejus feleségének szavai, mellyeket Eloisze az oltárnál fen szóval mondott.

Ah ne feledd kérlek kínod' boldogtalan anyját,
Te nyomorult sebés, én végre sebedbe' halok."

Agatha.

Nem feledé pedig. Öt Berekyntia puszta magányba
Mesteri székétől messze, tanítani csalá.
Im de leánykáink érkeznek. Nossza leánykák,
Dalljátok nagy atyánk, és Eloisze nevét.
E' pusztába lelé Abelárd fel végre nyugalmát,
Itt az irigy kigyók' nyelve nem üldte tovább.
Itt maga épített egy templomot, ezt, 's amaz oltárt
A' Szent Léleknek tiszteletére raká.

A' Kar.

A' Szent Léleknek most is védkarja felettünk
Vigasztalva ezen néma ligetbe' lebeg.

Agatha.

A' heves ifjúság itt is fellelte, 's ez áldott
Tájék a' tudomány' kelleti lakja leve.

A' Kar.

E' táj a' tudomány' kelleti lakja maradt.

Agatha.

Itt boldog napokat látott védangyala mellett;
Együtt ifjaival rakta ezen falakat.

A' Kar.

E' falakat nekünk rakatá menedéki' lakásul,
Nem tudván nekünk e' falakat rakatá.

Agnosz.

Sőt Eloíszének rakatá menedéki lakásul,
Néki ezen templom védmenedéke leve.
Mert a' dölyfös erő által kiteszítva lakából
Bujdosa, 's itt Abelard szent ligetére talált.
Általadá jussát Abelard nőjének örömmel,
A' szép nő jussát csendes örömbe bírá.
Ím az örök végzés mint váltja az úrmöt örömmel,
Hol könnyezve veténk ott kegyes hála arat.

A' Kar.

Hol könnyezve veténk, ott örök hála arat.

Agatha.

Akademia lön hát e' szent pusztá; tehették
 Esztendők, mit egész századi munka tehet.
 Sok koronás hatalom, maga sőt szentséges Atyánk is,
 Boldog Anyánk méltó tiszteletére hajolt.
 Nagy neve híresedett: Pallasz kedvelte leánya!
 Zengjétek lánykák lelke sugallatait.

Első lány.

„Tiszta legyen szíved, szívedből feslik az erkölcs,
 Szíved után tested tiszta kecsébe virít.“

Második.

„Lángeszed, értelmes szíved legyen: ilyenek állnak
 Méltán a' fő lény tiszta világa előtt.“

Harmadik.

„Csak tünet a' külső, csapodárság erre figyelni;
 A' szív-vi'sgáló tudja mi tiszta való.“

Negyedik.

„Jöjjön az, a' mi jövend, nem vágyok tudni jövendőt,
 Ám de reményeimet félelem el nem öli.“

Agnesz.

Lányait így nevelé. Pályája az asszonyi rénynek
 Volt Paraklét, 's boldog házifenyíték helye.
 Hajnalhasadtával lelkünk az egekbe' repült-fel,
 Hajnal enyészével házi dologra kelénk.
 Szorgalom, enyh, könyvek, válták-fel rendiben egymást,
 Kurta ebédünktől vígan enyelgve kelénk.
 Vékony tartásunk' nagy gondolatokra ragadt-fel,
 Bennünk Hellasznak hajdani lelke felélt.
 Egyszerü öltözetünk, mellyet víg munka szövött volt,
 A' régibb 's bölcsebb kőrnak alakja vala.
 Bölcs Anya hála neked! soha fellebb emberiségnél
 Nem vittél bennünk, 's bajnok erőre vivél.

Agatha.

Halljad, harang kondul! Páranként érkezik a' nép,
 Férj és nő e' pár' tiszteletére siet.
 Hintve virágokkal szomorún illatszik az udvar;
 Nossza mi is keljünk végre zokogni dalunk!
 Jöszte Hymen, Hymenée jövel! már csendbe nyugosznak
 Férj és nő; fáklyád' sirva eressed alá.

A' Kar.

Jöszte Hymen, Hymenée jövel! már csendbe nyugosznak
Férj és nő; fáklyád' sírva eressed alá.

Agnesz.

Lankadván Abelárd sinlődésének alatta,
Nem mást, mint sírját, látta nyugalma helyét.
Napjai eltelvén, köztünk ohajta nyugodni,
Itt rév-partra kötött annyi veszélyek után.
Öt' a' nagy szívű Eloísze életre tenyészte,
Lélekben bennünk védeni, 's élni velünk.
Halmadon illetlen, könnyekkel, gyáva panasszal,
'S tépett fürtökkel vívni az égieket.
Élj érttünk!

A' Kar.

. . . Érttünk élj, és védj lelki erőddel.
Idv a' mesternek, 's idv Eloísze neked!

Agatha.

Húsz nyarak olt' itt nyugszik, ezek míg lassan enyésztek,
A' bús nő szemeit százszor egekre veté.
Szív szívet, lélek lelket, mint parlagi lángok,
Egymást úgy vonzák a' siron által ezek.
Halljuk, harang kondul, halljuk, mély hangja hogy inti:
„Bölcs anya csendre siess, vár az örök nyugalom.“
A' sokaság tódul, fáklyák' bús lángja lobog már,
Hát mi mit áldozunk e' lakodalmi siron?
Tőlem ez egy rózsát, mellyet vad tüske keríte,
Rózsa valál magad is, tüske keríte, vegyed!

Agnesz.

E' nefelejtset adom, vegyed! ah Amaranthi virányan
A' kiket elhagytál, el soha elne feledd.

A' Kar.

Tellje virágoknak, zöldjét nem veszi borostyán,
Myrtuszok, és Aloe, Roszmarin és violák:
A' mit adunk. A' bús liliom itt buslog utánnad
E ligeten: bennünk ah anya el ne feledj!

G. I.

23.

Könyv-ismertetés.

A' Falusi élet. — Delille' Francia munkája után, szabadon fordította, 's Magyar olvasókhöz alkalmaztatta Kis János. — Sopronyban és Pozsonyban 1825. Wigand Károly Friderik könyvárosnál. Kis nyolczadrétben. 98. lap. Négy Éneken, Jegyzésekkel. —

A' Francia poézis nem azért nem mérkőzhetik akár az Angoly, akár a' Német poézissal, mintha a' Francia elmék és szívek hidegebbek lennének, akár a' Német, akár az Angoly elméknél és szíveknél; hanem azért, mert nyelve kevesebb szabadsággal bír, mind a' kitételekre, mind a' metaforákra, mind pedig a' szók' akár össze, akár által tevése nézve, azért nevezi maga Voltér a' Francia nyelvet koldusnak, kit alamizsnával kell tartani, ezt pedig ismét annak kell tulajdonítani, hogy a' francziáknál több okokból, a' társasági élet a' társalkodásiig, ez pedig mintegy az udvariságig kipallérozódt. Poézisok olyan mint kertjeik — a' nagy egyformaság, rend, óva-bánás, (delicatesse) és csínosság, a' mélyebb 's erős' hatások' természetes rendtelenségeivel ritkán fér össze, és így többnyire hidegen hagyja az olvasót. — Nem lévén tellyességgel, kivált hosszú sorú mértékes verseik, és nem mérészelvén, mint a' Németek a' pozitzió' prozodiája nélkül is fül-sértő darabos hat-lábú verseket írni, ki nem festhetik elegendőképpen a' képeket, a' rajzolatokat össze kell szorítaniok, és ez ismét egyik oka, a' rímmel egyetemben, poézisok' csak mértékletes emelkedetésének. Annál nagyobb mesterség nálok képekkel és érzeményekkel tellyes jól hangzó verseket szerzeni. Delill meszsze vitte ezt a' mesterséget, a' mennyire t. i. vihető volt nemzeténél, a' Francia nyelv' természete és alkotmánya mellett. Igen szépen emelkedik ő olykor, 's a' nyelvével való küzdés' közepette, még amannak könnyeded rózsafüzérekkel körül kötött ólom béklyóin keresztül is, több helyütt valódi Poéta gyanánt kitünik. — Nagy képek, mérész költések, megrázó szívindulatok, még nála is ugyan ritkábban találhatók, de azért szerencsésen futja-meg ő némelykor a' valamennyire túl az egek' közép tájjain ragyogó vidékeket, ha nem érheti el is mindenkor szabad repüléssel a' magos pislogású csillagok' véghetetlen határjait. Nem minden ember szereti a' záport, a' villámokat és a' menykövek' durrogtatásait. — Sokan inkább kedvelik a' csendesebb ég 's föld-tüneményeket, a' rettetető földalatti mélységek' sötétségeinél, 's rázkódásainál. — A' mező' embere kivált, a' falu' fija, közelebb esik a' csendesebb természethez, és azért szereti jobban a' békés' és alantabb lebegő Szépet, de tudja ő mind e' mellett becsülni 's csudálni a' zajosabbat és magosabbat is, csak emez keresett, vagy finnyákkal és dagálllyal, amaz pedig elmésség hajházással, és természetesség, egyszerűség helyett útféliségekkel vegyes ne legyen. Érzy ő, hogy nem minden, ki jámbuszokban ír, vagy Szonnettokat hangítsál, mindenkor poéta, és hogy az, ki rímeli verseit, a' rímek'

F. M. Or. Minerva 2. Negyed. 1825.

korlátjai köz't is, ha az ég ritkább érző, 's képző tehetséggel megáldotta, költő. Őrizkedik a' szűk-határú elmék' azon megszokott és közönséges nyavalyájától, melly a' poézisban kirekesztőleg csak egy nemet, egy formát, ('s ezt is nem mindég a' maga helyén) a' többinek megvetésével imád, és valamint mikor kertjébe megy, leginkább bámúlja ugyan a' rózsát, de azért a' szegfű' és ibolya' színét és illatját szintúgy ízleli, úgy a' fonák és csupán egy oldalú theoriáktól még meg nem vesztegetett természet' magzatja léttére, azért, mert a' Fellenegőst, a' Szebbet, a' Széptől megtudja különböztetni, a' Szebb, vagy a' Fellenegős miatt, a' Szépet nem becsmerli.

Velem látszott ezeket érzeni a' fordító, mert így szól az Előszóban: „Jóllehet én, ezen Munkát szoros értelemben poézisnak nem nézem; azomban még is méltónak tartom, mind tárgyára, mind elől-adására nézve, az olvasásra, 's azért tettem által anyai nyelvemre, mert reméltem, hogy a' Magyar olvasók között is lesznek, kik fordításon hasznos mulatságot fognak találni.“ — Hogy pedig láthassa a' haza, mint járt-el tisztjében a' fordító, íme, mindjárt az első Énekből közlöm itt például a' Munka' egyik esendes érzelmet lehellő helyét:

„De több kell, mint szép hely, szép idő 's tudomány;
Még a' barátság is, ez égi adomány,
Tsendes magányomnak osztályosa legyen,
'S szeretetet adjon 's szeretetet vegyen.
Boldog ifjuságom' eltűnt szép napjain
Csak azt kértem kedves Mu'sáim' karjain,
Hogy az egek egy kis kunyhót rendeljenek,
'S szomszédim fák, fűvek, madarak legyenek.
Melly forrón szerettem bár melly vad tájokat,
Melly örömet láttam a' gyenge ágokat
A' szelek' dühétől fel- 's alá hajlani,
Mint siettem folyók' zúgását hallani!
Sikot, völgyet havas hegyel felváltani,
'S a' tréfás Echóval versenyt kiáltani.
De minden elmúlik. Most midőn ereim
Lassúk 's nevednek lelki szükségeim,
Még a' legszebb táj is soká nem tetszhetik,
Ha nincsenek, a' kik lelkemet érthetik.
Az erdők emberi nyelven nem szollanak;
'S ha mi szépet égi hangon sugallanak;
Akarom, valaki hogy mellettem legyen,
Kinek megmondhassam, 's ki abban részt vegyen.“

A' Jegyzetek minden ének' végén, mind tanúságosok, mind mulattatók; remélhető hát, kedvességet fog találni a' Versezet, nem csak a' falu', hanem a' város' lakossainál is.

24.

D i a l ó g.

A. Elolvasta az Úr A — — folyó írásom' első kötetét? mennyiben nyerte az meg javallását?

B. A' munkatársak többnyire ismérletlenek előttem, de nem is vonzának annyira, hogy őket ismerni vágytam.

A. Bocsásson-meg az Úr, de ezt csak azon elítélet okozhatta, mellyel azok iránt vagyunk jobbra, kiket még vagy épen nem, vagy csak nem kedvező oldalról ismerünk. Tessék csak a' kötetlen (prózai) munkákat folyó írásomban figyelmetesen átolvasni, 's nem kétlem hogy bennök az egy szerzőt ki ne ismerné.

B. Erre nézve egészen másképp vélekedem, mivel nem csak a' több rendbéli cikke-lyekben, de még azon egyben se' lelheték egységet.

A. De — és pedig — még is az álnevek alatt enmagam rejtezem.

B. Lehet; de ítéletemet még is vissza nem vonhatom.

A. De, tessék azt vissza még is, tessék.

B. Ítéletem megfontolt, 's elismért észalapokon épül, 's csak ezekkel változhatik.

A. magában. Már ez sok; de rá akarom szedni e' makacs Mómuszt. B-hez. Megvallom tehát, minden itt amott Schiller, Tieck, Jean Paul, Schlegel' Shakespearjéből van véve! Mennyi genie!

B. Óh! Schiller, Tieck, Jean Paul, Shakespeare — mindég nagy geniek maradnak.

Sédel Ferencz.

Ezen dialóg' színe és formája a' Minerva' kritikáját gyaníttatja. Más szókkal ezt teszi: „Egyetlen egy szerző írja az egész Minervát, és külön külön ál-nevek alatt rejtődik — azomban, még sincs munkájiban egység, — csak annyi világos, hogy az „obscurus, silány és ösméretlen író, kit senki sem vágy ismerni, plagiáriusz, és nagy zseniket, kik mindég zsenik maradnak, „fosztogat.“ — A' Redakció mindég a' legnagyobb gyönyörűséggel fog bévenni, minden maga ellen intézett kritikát, az lévén czélja, hogy ezen Folyó-írás tökéletesedjék, és mind jobban jobban kitisztulván hibájiból, a' köz kedvességet megérdemelve, a' nemzetnek hasznára és dízére lehessen. De mivel nem egy azon író írja e' hónapos-írást, a' mi némelly nevek' aláírásából is kitetszik, mivel minden írónak még külön külön ortografiáját is tiszteletben tartja a' Redakció, és csak olykor (holott némelly olvasok gyakrabban óhajtanák) igen óva, és csupán a' legfontosabb okoknál fogva bátorodik az által küldött kéz-iratokban, vagy kihagyni valamit, vagy változtatni, míg e' dialóg' elmés szerzője a' maga „megfontolt, elismért 's változhatatlan és z-alapjain épült“ okai mellett nem fogja bebizonyítani, hogy csak egyetlen egy író' pennájából foly a' Minerva, lehetetlen lesz', vagy annak az egyetlen egy szerzőnek, vagy a' Redakciónak, akár megjobbítani magát, akár menteni. — Légyen szabad ez alkalommal a' Budai Német újság' ébresztő kegyes ítéletét megköszönni, 's egyik leggyeniálisabb Írónk' védelmére megjegyezni, hogy bohózatjában az asztalosságra szántt fiúnak apja, nem más okból lön egoista, hanem épen azért, mivel a' mi társasági életünk' majd minden helyhezeteinek bajaiából, mind az emberek' sok mindenféle egoizmusait, mind pedig meglegtelenségeket ki-szőköbben akarta láthatóvá tenni, 's ez az ő bohózatja, az elmés ember' sok elmés darabjai között, talán a' leg-elmésebbek közzé tartozik. —

A' Red.

25.

Könyv-vi'sgálat.

Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern, oder: historisch-statistisch-topographische Beschreibung aller in diesem Reiche befindlichen zwei und vierzig königlichen Freistädte, sechzehn Zipser Kronstädte, Jazygiens, Gross- und Klein-Kumaniens, der privilegirten Hayducken-Städte, der Berge, Höhlen, Seen, Flüsse, vorzüglichen Gesundbrunnen und des ungrischen Bergbaues; nebst einer Übersicht des ganzen Königreiches. — Nach officiellen, von den Behörden eingesendeten Daten und andern authentischen Quellen, in alphabetischer Ordnung bearbeitet von Carl v. Szepesházy, königl. Vice-Provincial-Commissär und mehrerer löbl. Comitete Gerichtstafel-Beisitzer; und J. C. v. Thiele, Kaiserlich-Russischem Rathe. — Mit einer Abbildung der Karpathen nach der Natur. — Zwey Theile. — Kaschau, 1825. — Gedruckt, auf Kosten der Herausgeber, bey Carl Werfer. Erster Band. 194 S. — Zweiter Band 213 S. in 8-vo.

Az Előljáró beszéd szerint tartalma a' Munkának a' hazánkat illető legnevezetesebb, történet', statistika' és topographiabeli tárgyak' össze gyűjtése. A' külön-külön Jurisdictionok' segedelmével dicsekszenek a' Kiadók, és hálával említik ezen segedelmet, mellynél fogva a' leveles-tár-házakból és ok-levelekből jutának sok dátumokhoz; a' többieket, a' mint mondják, más kútfőkből, mellyeket nekik a' Jurisdictionok, mint hiteleseket kijelelték vala, választással és plánomokkal megegyezőleg vevék, a' nélkül, hogy bátorkodtak volna, vagy a' stílusban, vagy a' tekintetekben, változásokat tenni. Céljok hazánkat a' külfölden jobban megismertetni, és a' hazafiak előtt kedvességet találni. Minden városokról látható táj és erkölcsi képletet akarának elő állítani, és azoknak nevezetességeiket, a' mennyiben ezek az egész ország' históriájába bele vannak szöve, eredetektől fogva egész a' mostani időkig előnkbe terjeszteni — következőleg minden városnak úgy előadni históriáját, hogy abból, vagy emelkedése, és virágzása, vagy alább szállása magyarázható legyen. — Orvosló kútainkat, feredő helyeinket, folyó-vizeinket és tavainkat, bányáinkat, égis emelkedő Beszkédi bérczeinket igyekezének leírni. Remélik, hogy a' tudósítások bajos és költséges össze-szedése, 's a' kiterjedett levelezés, melly elválaszthatatlan az illetén Munka' kidolgozásától, az igasságos olvasók előtt, legalább a' fáradozás' érdemétől, mellynél, a' mint mondják, nagyobbra, sem nem vágnak, sem nem vágyhatnak, nem fogja őket megfosztani.

Ezen utolsó kinyilatkoztatással kivált nagyon lefegyverkeztetik ugyan a' kritikát, azomban, mivel nem pusztá fáradozást akarnak az olvasók a' könyvekben találni, és mivel a'

szerzők táj és erkölcsi képleteket, dátumokat, 's nevezetességeket ígérnek, ne hogy a' külföldiek a' Magyarok' halgatásából azt véljék, mintha mi szegény Magyarok, mind azt vagy remeknek, vagy Sz. Írásnak tartanók, a' mi akár rólunk, akár hazánkról a' külföld' számára íródik, kéntelenítetünk némely jegyzéseket tenni:

Legelsőben is nem foghatjuk-meg miért maradtak-el az Érseki és Püspöki városok a' plánumból?

Ezen cím alatt: „*Allgemeine Übersicht des Königreichs Ungern*“ Magyar-ország' históriáját, mintegy dióban bocsátják elő a' szerzők. — Ebben csupán a' szarvasabb botlások' kijelelésére határozván magunkat, a' következőket jegyezzük-ki:

Zsigmond Császár és Királyunk alatt, ama híres Római Egyházi közönséges Zsinat, nem Constantinápolyban, hanem Constantzban tartatott. Constantinápoly akkor a' Görög nem egyesült hitet követte. —

A' paraszt háború 1504-ben volt, nem 1514-ben. —

Buda nem 1527-ben, hanem 1541-ben jött a' Török hatalma alá, és így nem közel 160, hanem csak 146 esztendeig nyomorgott a' Török járom alatt: Így is elég hosszú szerencsétlenség volt ez.

A' Belgrádi békeség VI-dik Károly alatt, nem 1795-ben, hanem 1739-ben kötött. —

A' Felső Helytartó Tanács abban az állapotban, mellyben most van, csak 1723-dik oltá áll-fel. —

Nem csupán jussok van a' Fő-Ispányoknak minden harmadik esztendőben Építő-szék tartani, hanem a' törvény szerint kötelességök is. —

Az 1-ső Részben, az 56-dik lapon, az Eperjesről szólló cikkelyben — (mert, Szótár főmára készült a' könyv) a' Borics' háborúja, Dorisi támadásnak (*Dorisanische Unterthanen auf dem Lande.*) Második András' arany bullája a' szónak értelmét a' Szerzők előtt felvilágosíthatta volna. —

Melanchton nem Bártfán, de 1560-ban 19-ik Áprilisban, Wittenbergában holt-meg, és ott él is temettetett.

Mivel 1780-ban holt meg Mária Theresia, nem emeltetheték Temesvár 1782-ben a' nagy Királynétól szabad Királyi várossá.

A' Magyar szót több helyütt hibásan írják, a' mi annál furcsább, mert Szepesházy Magyar név. Így p. o. az I-ső Rész' 103-dik lapján, Kassa városa Kássának, a' kása pedig Kassá-nak van téve — mind ezek és még több egyebek nincsenek megigazítva az errátában.

A' Törökök soha sem ostromlották Kassát, hanem József Császár alatt, több Török fogoly-csapat hozatódott Kassára.

Nem gondoljuk nevezetességnek, hogy a' Kassai Csermely több malmot hajt — azt sem, hogy tudunkra adatik, hol tánczolnak Kassán a' varkocsos Szépek? (*die bezopften Schönen*). — Azon is kételkedünk, fognak é tetszeni a' külföldön e' kitételek: *Lebemann*, *Huldinnen*. — Azt sem tartjuk nagy nevezetességnek, hogy 1770-ben mikor legelőször behozódott Kassán a' lotéria, a' következő számok húzódtak-ki: 82, 83, 60, 71, 52. Jobb lenne ha tudnók, millyenek fognak ezután kijönni. —

Talán az sem fog igen nagy részvételt gerjeszteni, és képletet formálni az olvasó' lelkében, a' mi az I-ső Részben a' 108-ik lapon mondódik Kassáról: „*die grosse Gasse, ist mit der Schmidtgasse, mittelst der kleinen Gasse neben dem Gloczko'schen Grunde, verbunden.*“

A' Magyar országai városokban is időről időre választatik a' Magisztrátus, mire való volt hát, p. o. a' Kassai cikkely alatt, név szerint tagjait kiírni? — A' Topographiai leírások valamivel tartósabb dátumokat kívánnak. — E' megjegyzésünk' helyességét eléggé megerősíti már az is, hogy a' Munka' írása közben Ochs Senátor elhalván, a' Szerzők, neve mellé egy kis keresztet tenni kénytelenítették. Hihető, bővítette volna ezen † vonásocska egy szerencsés vonással a' szintügy már megholt Kotzebu' víg-játékát a' kis-városiakról.

Annyi nevezetességek köz't Bocskayról egy szó sincs a' Kassai cikkely alatt, pedig itt holt-meg. — Eperjesről pedig még azt is feljegyezték, hogy ott 1749-ben Gróf Barkóczy a' későbbi Primás, 's akkori Egri Püspök, egyszer, sátor alatt a' nép láttára ebédelt.

Be bajos minden elmondhatót elmondani! — Eggy Ángoly utazó egykor valami régi könyvben azt olvasván, hogy Kassán 80 's egynehány híd van, ide jött, és talált ugyan sok pallócskát a' várost keresztül folyó kis Csermely vizén, de mivel mind egyiket által ugorhatta volna, komolyan körül nézván egynehányat, haza ment.

A' Pestet tárgyazó cikkelyben a' II-dik Részben a' 60-dik lapon, második Béla így nevezetik: *Restaurator Regni*. Mi csak IV-dik Béla Királyunkat nevezük így.

Hogy Pesten a' tudósabb emberek' társalkodási nyelve a' Diák nyelv, még eddig nem tapasztaltuk. Annyi igaz, hogy Magyar-ország a' sok nyelvek' országa. Azt ellenben nagyon hisszük, a' mi ugyan csak a' II-dik Részben a' 71-dik lapon Pestről olvastatik: „*Hausbülle kann, während des Faschings, jeder nach Belieben in seiner Wohnung geben.*“ Talán, a' farsangon kívül is. —

Nagyon hosszasak lennének, ha mind azt, a' mit a' mikrologia' és hízelkedés' lelke itt amott, és olykor igen bőven, és nem mindég igen ügyesen ezen Könyvben elszórtt, elő hordanók. Ezeket is csak azért említettük futtában; hogy kitessen, mint nem pontosok, nem nevezetesek abban minden dátumok, és hogy másképp' kell táj és erkölcsi képleteket készíteni. — *Rari nantes in gurgite vasto.*

Ezen Munka 1036 elő-fizetőikkel dicsekedhetik — mindegyik 10 forintot adott váltóban. A' Szerzők 50 árkust ígértek — mindössze 30 sincs. — Ez a' 30 is kevesebbre szállítódnék-le, ha mind az kimaradna, a' mi nem bele való. A' köz-vélekedés róla, itt, a' hol íródott, ez: hogy leírása a' távolabb eső helyeknek, mellyek nem annyira valának a' Szerzők szemeik előtt, szerencsésebben sült-el nekik, mint a' közelebb esőké; — hogy a' sok gyakori és közel látás nem használt, hanem inkább ártott az előadásnak — hogy több dolognak ki kellene maradni a' munkából, nem kevésnek, még belé jönni; és hogy mind ezeknek mind amazoknak ügyesebben kellene sok helyütt előadódniok, 's úgy azután a' Könyvből, jó, helyes, és a' célznak megfelelő Munka válhatnék. —

26.

A' Tudományokkal foglalatostkodók' örömeiről 's bajjairól. *)

A' kimívelt ember a' társalkodás által nyeri legnagyobb gyönyörűségét. A' főbb rangnak és gazdagságnak ezen köz törekedés', tárgyainak legfőbb becsek abban áll, hogy azoknak, kik velek birnak, könnyebben lehetségessé teszik, a' legjelesebb' vagy legjelesebbeknek látszó emberekkel élni, 's társalkodni.

'S a' tudományok mit tselekesznek, ha illendőképven gyakoroltatnak? Bévezetnek bennünket a' minden idők — és nemzetekbéli legnagyobb, vagy legalább legértelmesebb emberek' társaságába. Ha szintén az a' nagy Író, kit olvasok, egészen lenem festhette is magát és emberi tulajdonságait az ő könyvében: legalább legérettebb, legmeggondoltabb és legtökéletesebben kifejezett ideáját hagyta-fenn abban. Bizvást feltehetem felőle, hogy így beszélt ő barátjaival, mikor indulatjaitól legmentebb, mikor legszeretetre méltóbb volt. — Még az Írónak szíve, 's erkölcsi minéműsége is kitetszik némünémüképpen az ő írásai-ból. Igaz, hogy lehet szép erkölcsi mondásokat előadnunk, a' nélkül, hogy azokat követnénk, és sokkal könnyebb okosan írni, mint élni. De valamely nagyobb munkában, kivált egy tüzes eszű gondolkodó, a' maga meggyőződését 's szíve tellyességét kiöntő 's nem mások' szavaival, 's gondolatjaival rakott Írónak munkájában lehetetlen, hogy az erkölcsök 's hajlandóságok is valamennyire ki ne tűnjenek, 's az Írót úgy is mint embert meg ne esmértessek. A' legjobb könyvekre leginkább reájok vagynak nyomva azon nemzetnek 's időnek, mellyben irattattak, 's azon személynek, kitől származtak béllyegei; jóllehet tagadhatatlan, hogy annak, a' ki ezen béllyegekre reájok akar esmérni, egy különös tálentommal kell birni, melly szerént a' részek után az egészt eltalálhassa, 's az ideákból a' gondolkozás' módját is felfoghassa.

De a' ki ezen tálentommal bír, 's egyszer'smind egynéhányat a' régi és újjelesebb nyelvek közül ért, melly boldogság az ilyenre nézve, ha most Róma' s Görög'-ország' legjobb és legbölcsőbb emberei között járhat, azoknak szépen kifejezett érzéseiket 's észrevételeiket értheti, 's úgy szóllván a' világot azon állapotban szemlélheti, mellyben az ezen Írók' idejekben volt, vagy legalább a' mint ezeknek lelkekben magát lefestette; majd ismét a' maga idejebéliekhez vissza térhet, 's magát a' minden csinos nemzetekbéli legtudósabb, legmélyebb gondolkodású 's legelmésőbb emberekkel, kiket a' tanulni kívánó útas nagy fáradsággal keres-fel, szobájában kedve szerént mulattathatja és taníttathatja.

Hányadik ember van olly szerencsés állapotban, hogy sok ollyanokkal lehessen személyes társalkodása, kik magokat észszel, erkölccsel 's bölcsességgel megkülömböztetik? melly sok sótalan 's unalmas beszédű emberek' társaságát 's csevegését kell még azoknak is el-

*) Garve-nak ezen Értekezéséből: Lob der Wissenschaften.

túrni, kik a' nagy világban 's legfényesebb körökben élnek, 's kiknek legtöbb módjok van társalkodóikat megválogatni. Az igaz tudós, ha bár a' világtól távol él is, az ő csendes magánjában, a' minden időkbéli legnemesebb, legkellemesebb 's legelmesebb társalkodóktól van körül véve. Ezek minden tartózkodás nélkül közlik vele gondolatjaikat 's az övéit szépítik 's gazdagítják. 'S ha a' nagy Írók' lelke által táplálva 's elevenítve maga is tollat vesz kezébe, a' jelen világot 's a' jövődőt oktatni; — ha valamit olyat alkot, a' mi a' tökéletességnek azon ideáljához közelít, mellyet lelkében ama remek munkák támasztottak: akkor a' legnagyobb, 's legédesebb örömet kóstolja, mellyet az ember, mint értelmes valóság kóstolhat, — azt az örömet, hogy a' szépet egyszer'smind érzi és teremti is, 's hogy mind maga nagy mértékben gyönyörködik, mind mások gyönyörűségét előlmozdítja — 's hogy magát a' maga tökéletességével, a' tárgyak' szépségével 's belső becsével, és az ezeknek kidolgozásából az emberekre nézve reménylhető haszonnal egyeránt múlathatja.

Hasonlítsuk össze az ilyen ember' örömét, azoknak, kik a' szerencse javait leggazdagabb mértékben birják, a' fejedelmek' és udvari emberek' örömeikkel. Ezek is valamint amaz, leginkább két kútfőből, — azon tárgyakból, mellyek újság kívánásokat kielégítik 's nekik időöltést szereznek, és az olyan alkalmakból, mellyekben tehetségeiket ki-mutathatják, és másokkal látathatják, várják örömeiket. Leginkább ezen két indító ok, t. i. hogy kellemesen foglalatoskodtassanak és fáradság nélkül 's könnyen foglalatoskodjanak, birja az embereket arra, hogy társalkodást keressenek; és ezen két dologból származik rendszerént az az öröm, mellyet a' társalkodásban találnak. — De melly üres és semmire való tárgyakkal kéntelen sokszor az olyan ember, ki csupán gyönyörködni akar, a' szerencsé' kedvese 's az Udvarok' kedvellője minden csillogása mellett is, lelkét foglalatoskodtatni! Melly unalmas és szüntelen előlkerülő, 's szívét üresen hagyó beszélgetés zeng minduntalan fülébe! Maga kíván e' mások által mulattatni? sokszor egész hetek alatt sem hall semmit, a' mit fontosnak tarthatna, vagy a' mi benne részvételt gerjeszthetne. Jóllehet szüntelen olyan emberektől vagyon körülvéve, kik úgy tesznek, mintha őtet mulatni akarnák, még is talám több napok' folytában sem jut általok értésére csak egy gondolat is, melly igazságával vagy elmésségével figyelmét magára vonhatná, csak egy elmélkedés is, melly őtet oktatná, vagy értelmének és szívének másképp' kellemes tárgyat adna. — Maga kíván e' másokat mulatni? ritkán talál olyan hallgatókat, kik neki arra alkalmat adni hajlandók volnának, még ritkábban olyan társalkodókat, kik lelkét mozgásba hozni, 's esméreteit és elmésségét eleveníteni tudnák. Ha némely eszes és lelkes emberek mind ezen csekélységek és hijánosságok között is megelégedni látszanak: vagy a' szokás vagy pedig, ha egyszer'smind hiúságon is kapók, a' boldogságnak külső, 's a' távolról nézőket megvakító színe teszi nekik azokat tűrhetőkké.

Ellenben a' tudományokkal híven, és buzgón foglalatoskodó igaz boldogsággal bír a' nélkül, hogy annak külső színét csillogtatná. Ha oktatást keres, könyveiben nem lehet oktatást nem találnia; ha pedig másokat akar oktatni: egész nemzete, sőt a' maradék is hallgatja őtet, mihelyt elég tehetséggel bír, tudományát mind a' kettőnek illendőképpen eleibe terjeszteni.

Igaz, hogy ez a' rózsza is tövisek között terem. A' tudományoknak is vagynak száraz és terméketlen tartományai, mellyeket az, a' ki esméretekhez akár jutni, nem kerülhet-el.

Minekelőtte az értelemmel dolgozni lehetne, meg kell az emlékezet' tárházát tölteni, 's a' munkához szükséges szereket fáradsággal kell megszerezni. Előbb mint lelkem' sok nemzetek' Íróival társalkodhatik, meg kell azoknak nyelvét tanulnom. Azon Írók, kikből a' szükséges esméreket meritenem kell, nem mindnyájan olly nagy elmék, hogy egyszer'smind gyönyörködtetni is tudnának. A' tudós, 's bölcs is bizonyos mértékben rabja a' módinak és a' közönség' balvélekedésének. Ő is kéntelen némelly tanulásra érdemetlen dolgokat tanulni, hogy tudatlannak ne tartassék, 's hogy a' csekélységekben való járatlansága által hitelét a' nagyobbakban el ne veszítse. Mihelyt valaki a' tudósságot választja hivatalának, tartozik a' tudományoknak némely részeit csupán azért tudni, hogy azoknak haszontalan voltokról meggyőződjek, 's némelly Írókat csupán azért olvasni, hogy maga szemével lássa melly üresek.

Az is igaz, hogy a' test' nyugalma, melly a' tudósnál a' lélek' munkáságával öszve van kapcsolva, mind a' test' egészségére, mind a' lélek' elevenségére nézve ártalmas; és bizonyos, hogy a' foglalatatos élet, és a' társalkodás a' mennyiben úgy nézettek, mint a' lélek' kimíveltetésének, és az örömnök kútfeje, ezen tekintetben a' tudományok' gyakorlását felül halladja, mert általa mind az értelem; mind az érzékek, mind a' lélek, mind a' test foglalatatoskodtatnak. Az ülő és veszteglő élet-mód által, csak az nem veszti el lelke' elevenségét, a' ki ezt a' természettől nagyobb mértékben nyerte; 's az elme' tüzének kétszeresen kell abban égni, a' ki nagy Írónak született, mert különben a' csendes magányban könnyen elalszik.

De mindenütt így van a' dolog. Minden öröm, 's a' boldogságnak minden neme, bizonyos a' természettől adott, a' szorgalom által kimívelt, 's a' véle élésben a' virtus által kormányozott tehetségeket, 's tulajdonságokat kíván. A' nagyobb öröm nagyobb és ritkább tulajdonságokat tesz fel. Hálá az Isteni gondviselésnek, hogy kevés emberek kéntelenek csak egyetlen egy módon keresni boldogságokat; legnagyobb részén öszve kapcsolhatják, 's tartoznak is öszve kapcsolni, a' foglalatatos életet, a' polgári hivatalokat, a' földmívelést, vagy a' kereskedést a' tudományokkal. Azomban a' ki ezen utolsóknak igaz mi voltát csak valamennyire is megismerte, meg fog velem abban egyezni, hogy azon boldogságnak, mellyben az emberi nemzet a' földön részesülhet, a' tudományok' egy nagy részét teszik.

SUPERINT. Kis János.

27.

Gróf Buffon' gondolatjai a' stílusról. *)

A' stílus az a' rend, melly szerint valaki mozgásba hozza és összefűzi gondolatjait. Ha szorosán egybe lánczolja, a' stílus inas, erős, verdesett; ha lassan követik egymást a' gondolatok, és csak pusztá, bár mi csínosan válogatott szók által kötődnek egymáshoz, a' stílus hosszas, csúszó-mászó, vonczolódó, leppentyűs, sepergető.

De minekelőtte az ideáinkban követendő rendre ügyeljünk, egy más főbb rendre kell szabni gondolatinkat, mellyben csak az első tekintetek fogjanak helyet. Csupán úgy fog a' tárgy' területe 's határa kitetszeni, ha elébb gondolatinknak helyét felfogásink' egészen kijegyztük.

Ez a' plánom, még nem maga a' stílus, de alapja, támasza, a' stílus' mozgásait igazgatja, törvények alá veti — különben eltéved a' legjobb író is, tolla igazgató nélkül repdes, vagy vaktába rajzolja a' rendetlen vonatokat. Bár mi fénylők legyenek színei, bár mi szépségeket hintsen el a' részletekre, mivel összeségök vissza tetszend, vagy nem érezhető, a' munka szerkeztelen lesz; 's csudálván a' szerző' elméségét, gyaníthatni fogjuk hogy a' lángész' híjjával van.

Miért olly tökéletesek a' természet' munkáji? mivel minden darab egy egész, 's egy örökös plánom szerint, mellytől soha el nem tér, dolgozik. Halk-csendben készíti szüleményei' magvait — eggyetlen egy vonattal teremti elé minden élő állat' első eredeti formáját, 's azt szakadatlan mozgás által, bizonyos idő alatt fejti ki és tökéletesíti. A' munka bámít, de a' rávert' isteni bélyeg az, a' mi ránk ható. Az emberi lélek semmit se teremthet; csak úgy lesz szülővé, ha a' tapasztalás és gondolkozás termékenyíti — az ösméreték, csiráji szüleményeinek — de ha menetelében és munkálkodásában a' természetet utánozza, ha szemlélődés által a' legfellengősb' igasságokig emelkedik, ha ezeket össze eggyesíti, egybe fűzi, és az eszmélés, megfontolás és elmélkedés' segedelmével, egy rendszeres fonadékba szövö, tántoríthatatlan alapokon állandó örökös emléket emelend belőlök.

Ha plánom nincs, vagy híjján volt az eszmélkedés valamelly tárgy körül, ázonnal hüledez a' legelmésb' ember, 's nem tudja hol, és mint kezdje írását. Számos ideák ostro-

*) Bár nem ír senki már ma stílussal könyveket, megtartotta mindazáltal majd minden nemzet ezt a' kitélt, melly még a' Rómaiaknál sem tulajdon, hanem csupán alkalmaztatott értelmű. Ugyan nem lenne é természetesebb, mivel a' stílus az írásmód helyett a' dologra nézve képesebb és tetszőbb kitételnek látszik, ha a' stílust toll-nak neveznök? Ez a' szó: toll, még a' gondolkozást is, melly repülni szokott, festené: De a' megszokottság ólom a' repülő szárnyakon, és nem mindég és mindenütt szabad bátorzkodni.

molják egyszerre, és mivel azokat sem össze nem hasonlította, sem egyiket a' másiknak alája nem vetette, semmi se határozza reá, mért tegye egyiket a' másiknak elibe? bizonytalanságba marad tehát; de mikor elébb plánomot készített magának, mikor össze szedte, 's rendbe rakta a' jelen tárgyra nézve fontos gondolatokat, könnyen észre veendi a' perczet, mellyben pennához kell nyúlania, érzeni fogja gondolatjai érettségének szülő pontját, sarkaltatni fog a' kiköltésre, még gyönyörűség is lesz írnia, könnyededen fognak következni gondolatjai, és minteggy hajtani fogják egymást; természetes és könnyű lesz stílusa, a' gyönyörűségből melegség fog származni; ez mindenfelé előmölend, és életet adand a' kitételeknek, mellyek mind jobban jobban mindent lelkesíteni fognak pennája alatt, a' hangzat emelkedni fog, a' tárgyak szép színeket veendének magokra, az érzet az elme' világosságához kapcsolván magát, ezt nevelni, odébb terjeszteni és a' mondatból a' mondandókra fogja által szállítani, 's a' stílus részvételt gerjesztő, 's villányos (lumineux) leend.

Semmi sem ellenkezik annyira a' lélek' melegségével, mint a' szembeszökő elmeszkrázatok' szünetlen hajházása — semmi sem ellenkezőbb a' világossággal, mellynek minteggy testé kell válni, és egyformán elterjedni valamely íráson, mint azon erővel előrántott villámok, mellyek a' szóknak egymáshoz ütközéséből származnak, 's csupán egynehány pillantatokra, csak azért kápráztatják fény-vesztett szemeinket, hogy azután annál bizonyosabb és nagyobb setétségben hagyjanak bennünket. Az illy gondolatok csak az ellenzetek (contrastes) által tündöklenek — az író' a' tárgy' csak egyik oldalát mutatja, a' többit árnyékba hagyja, 's az, a' mit rajta választ, többnyire csak egy szeglet, vagy egy tūhegyecske, 's ezen annál könnyebben játszodozhatik elméje, minél távolabb esnek a' tūhegyecskétől a' tárgy egyéb tág oldalai, mellyeket a' józan ész tekintetbe szokott venni a' dolgokban.

Hasonlóképen semmi sem ellenkezik olly igen a' valódi ékesszóllással, mint ama finom gondolatok', ama könnyed, kötetlen, alaptalan ideák' keresése, mellyek mint a' vert' metallom' *) levelei, csak a' temérdekség' elvesztésével vásárolják meg a' fényt. Minél több illy forma piczinkedő és csillámló elmésséget rakunk tehát valamely írásba, annál kevesebb velő, villány, melegség és stílus fog abban találtatni.

Semmi sem ellenkezik olly igen a' szép természettel, mint a' közönséges és mindennapi dolgoknak különös módú pompás ruhába öltöztetése — nagyon lealázza az író't az efféle fáradozás. Nem hogy ő't ezért csudálnók, hanem inkább szánakozunk az annyi drága időt töltőn, és csupán azért a' szótagokat újj helyheztetésekbe rakón, hogy ne mondjon egyebet, mint a' mit úgy is az egész világ mond. Ez a' hiba, a' mívelt', de természetlen fejké — bővelkednek szókkal, de nem gondolatokkal — a' szavakat dolgozzák fel hát, 's azt tudják, hogy ideákat kötöttek, mivel szóllás-formákat rakogattak egybe, és hogy a' nyelvet tisztogaták, mikor azt a' szók' bé-vett értelmök' eltekerése által megrottották. Az illyen író'knak, nincs stílusok, vagy inkább, csak árnyékát bírják — a' stílusnak gondolatokat kell vésni, ők csak szókat tudnak rajzolni.

*) Ásvány fossile-t tesz, nem metallumot.

Jól írni annyi, mint egyszer'smind jól gondolkozni, jól érzeni, és magát jól kifejezni — annyi, mint ésszel, lélekkel, 's ízléssel bírni egyszer'smind. Csak a' felfogások teszik a' stílus' alapját; a' szavak' harmóniája merő toldalék, 's csupán az érzékek' finomságától függ. Az előadás' tónusa nem egyéb, hanem a' stílusnak a' tárgyhoz illegetése — soha se legyen erőltetett — természetiképen fog a' dolog velejéből származni. Ha a' rajzolat' erejét a' festelés' szépségével tudjuk testvéresíteni, ha minden ideát eleven képbe tudunk öltöztetni, a' tónus fellengős lesz. Csak a' jól irt' munkák mennek a' maradékra. Ha a' szerző nemes, felemelkedett, fellengős lelkű, egyiránt fog minden századokban csudáltatni.

U.

28.

Némelly elmésen gunyoló jegyzések Lichtenbergből.

Sok útmutatások vagynak a' bornak csinálására, nints egy is arra, hogyan kellessék azt jól inni. Csak szelid ég alatt terem az jól, 's szelid lélekkel kell azoknak is bírni, kik ivására érdemesek akarnak lenni. A' ki egy butelliánál többet ihatik-meg a' nélkül, hogy vagy deákúl vagy szeretőjéről beszéljen, vagy barátságáról bizonyossá tegyen, vagy énekeljen, vagy valami kis titkot eláruljon 's a' t., 's a' negyedik pohárnál tüzesen kérdi, nem tartom e ötet derék finak, 's minden apró tréfát latba vet, szóval: az olyan boldogtalan, ki a' bornál mindég verést akar és igen sokszor kap is — ezen két rendbéliek jobbat tennének, ha vizet innának.

Horátz ezt a' tanácsot adja: *Nonum prematur in annum*. Nem tudom mért kellene egy könyvnek kilentz esztendőig fekünni a' pulpitusban, holott az Auctor is csak kilentz hónapokig feküdt az annya'méhében? Avagy jobbak lesznek e a' gondolatok ha soká feküsznek? Ennél együgyűbbet gondolni sem lehet. Épen nem csudálom, ha valamelly ország ilyen törvényekkel fenn nem állhat. De hálá Istennek, nem is esmérek tartományt, a' hol a' tudósok munkáikat kilentz esztendőig heverni hagynák; ellenben tudok példákat, a' hol a' Bírák követték Horátz' reguláját: t. i. kilentz esztendőig hagyták a' pereket heverni, de azután többnyire rosszabbúl végeztettek-el, mint másutt, a' hol tüstént végekre járnak.

Nem csuda, hogy a' pipereskedők olly örömet néznek a' tükörbe: egészen meglátják magokat. Ha a' Philosophusnak olyan tüköre volna, mellyben magát, mint emezek, egészen megláthatná, soha sem menne-el attól.

K. L.

29.

A' HALDOKLÓ.

Nem tudok már sárkalyibámba lakni! —
 Ellenem támadt az idő!! Miólta
 Negyven-ötben járok az éjszakának
 Férgi marnak.

Orvosom nincs! — — nincs ki sebemre hasznos
 Flastromot rakjon! — — Lehetetlen élnem!! — —
 Vig napom' köd lepte-meg!! Elhanyaglott
 Régi világom.

Édesem! szűnj-meg! Ne sirass! — hiszen még
 Egyszer a' Természet az én poromra
 Rá fuvall. — — Meglelkedem. 'S viszontag
 Öszve kerülünk.

Isten áldjon-meg! — megyek — — — Egy poroszló
 Küldetett értem. Nosza halhatatlan,
 Emberem! menj! menj-ki belőlem! Én már
 Por-hamu lések.

Kóris János.

AMÁLIA' SÍR-CZÍME.

Itt olaj-ernyek alatt sír-csendben Amália nyugszik,
 'S egy legszebb kikelet van learatva vele.

ERŐSZ A' FÁKLYÁVAL.

(Látán nyomon.)

Küprisiz előtt lebegett fáklyával Bája' vizében
 Kis Fija, 's a' hűvös tóba szikrája lehúllt;
 A' habokat szaporán ez megforralta tüzével,
 'S a' ki csak itt úszott, mind' szerelembe merült.

MAKÁRY GYÖRGY.

K É R D É S.

Az ég sötétül,
 A' nap heveny hül,
 A' tiszta hangu Fül'mile
 Búm' bölcső dalát zengi le.

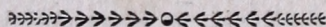
Az esti pára,
 Lágy hold' sugára,
 Elrejtí gyászos könnyeim,
 Felköltí alvó érzéseim.

Csillag-kar' fénye,
 Mint szüm' reménye,
 Halkan mosolyg felém,
 'S fényökkel szent hit száll belém.

Buzogva kérdem
 Lel díjt az érdem,
 Lel e díjt a' láng gyötremelem,
 Ér e czélt a' hű szerelem?

De ők haladnak,
 Választ nem adnak,
 'S eggy Angyal szellem súgja azt,
 Körökbe lelsz örök Tavaszt.

KOVACSÓCZY.

Foglalatja a' 2^{-dik} Negyednek.

	<i>Lap.</i>
Sándor Leopold József, Ausztria Császári Fő, Magyar és Cseh-országok' örökös Királyi Herczege, 's Magyar-országi Nádor-Ispány'. <i>Gr. D. J.</i>	119

Negyedik Füzet. Aprilisz.

1. A' Szépről. — <i>A.</i>	125
2. Mi segíti elő a' tudományok' és szép mesterségek' virágzását? <i>SUPERINT. Kis János.</i>	135
3. A' Magyarok' nyomorúságai a' Török hatalom alatt. — <i>Melczer Jakab.</i>	138
4. A' Román-kórság. — <i>Árvay Gergely.</i>	141
5. Az Erdély' Rendjei' Elölülőjöknek Gróf Kemény Sámuel Excell. hazafiúi nemes tselekedete. — <i>K. F.</i>	155
6. Könyv-vi'sgálat. — <i>Gedichte von Grafen Johann Mailath. — Wien, 1825. — Kazinczy Ferencz.</i>	158
7. Nyári Zivatar. — <i>Komjáthy Pál.</i>	161

Ötödik Füzet. Májusz.

8. A' Vérségről és Sógorságról. — <i>Czövek István.</i>	165
9. Arad Vármegyei ritkaságok. — <i>Perecsenyi Nagy László.</i>	172
10. Az Írók' jussairól a' nyelv-csinosítás körül. — <i>SUPERINT. Kis János</i>	173
11. Mennyire legyen az Aszszony-személy jártas a' Tudományban. — <i>S. J.</i>	176
12. Az Ifjúság' alkalmas voltáról a' virtus' szeretetére 's gyakorlására. — <i>S. J.</i>	178
13. A' Gyöngyök. — <i>R.</i>	180
14. Értekezés, a' Magyar nyelvben teendő újítások' barátjai és ellenségei köz'tt lévő perpatvarkodásról. — <i>PROF. Magda Pál.</i>	181
15. Két nevezetes Hazafiaknak Napkeleti utazásokról. — Első utazás. — Második utazás. — <i>Perecsenyi Nagy László.</i>	203
16. A' Költők' szerelme. — <i>E.</i>	207
17. Egy Cserjémben hangitsáló Fülemiléhez. — <i>Kállay Gergely.</i> — A' Pillangó. — A' két patak. Herczeg Nivernoá (Nivernois) után. — <i>Gr. D. J.</i>	208

Hatodik Füzet. Június.

18. Régi Dácia' Históriai Föld-leirása. — <i>N.</i>	213
19. A' habozóról a' Literaturában, <i>Jouy</i> után. <i>L.</i>	225
20. Egy fiatal Írónak gondolatjai a' muzsikáról. — <i>S. J.</i>	228
21. Bokátzius János. — <i>Dulházy Mihály.</i>	230
22. Abelard és Eloisze. — <i>Guzmics Iszidor.</i>	236
23. Könyv-ismértetés. — A' Falusi élet. — <i>Delille</i> után fordítá <i>Kis János.</i> — Sopronyban. 1825. — <i>Gr. D. J.</i>	245

	<i>Lap.</i>
24. Dialóg. — <i>Sédel Ferencz.</i>	247
25. Könyv-vi'sgálat. — <i>Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern, etc. von Carl von Szepesházy, und J. C. von Thiele. Zwey Theile. — Kaschau, 1825. — Y.</i>	248
26. A' Tudományokkal foglalatoskodók' örömeiről 's bajjairól. — SUPERINT. <i>Kis János</i>	251
27. Gróf Büffon' gondolatjai a' stílusról. — <i>U.</i>	254
28. Némelly elmésen gunyoló jegyzések Lichtenbergből. — <i>K. L.</i>	256
29. A' Haldokló. <i>Kóris János.</i> — Amália' Sír-czíme. — Erősz a' fáklyával (<i>Latán nyomon</i>) <i>Makáry György.</i> — Kérdés. — <i>Kovacsóczy.</i>	257

Az I-ső Negyed' Errátájából kimarad'tt tetemesebb hibák, mellyek később vevődtek észre, e' következendők:

<i>Lap.</i>	<i>sor.</i>	<i>gáncs.</i>	<i>olvasd.</i>
65 a'	Jegyzék 5-dik sorában.	In Epit. C. 45.	Libr. VIII. Cap. 6.
86		A' 4-ik Figurának az egyik lemenő lába hibázik: $\overset{\circ}{\circ}$	
87	14 alólról felfelé	és	én
106	9	Ezután a' szó után, behinteni, elmaradtott: azután pedig öntöző, szítás kannából, a' mész-port vízzel meglocsolni.	
107	15	perjét	pernyét

A' II-ik Negyedben e' következendő főbb igazítások tételnek szükségessé:

<i>Lap.</i>	<i>sor.</i>	<i>gáncs.</i>	<i>olvasd.</i>
151	6	mint abban	mind abban
155	20	törheté,	türheté,
189	5	vadászok	vadászók
219	16	más is van egy nemzet	ma is van egy nemzet
222	10 alólról	öt,	öt,
232	15	a' városléhoz,	a' városiéhoz,
253	21	Mátyasnál,	Mátyásnál,